

GORKIJ
MESÉK ITÁLIÁRÓL

FORDÍTOTTA GÖRÖG IMRE

I

Nápolyban sztrájkoltak a villamosvasúti alkalmazottak; a Riviera parton hosszú láncban sorakoztak az üres kocsik. A Győzelem téren összegyűltek a kocsivezetők és kalauzok - csupa vidám, lármás nápolyi, mozgékonyak, mint a higany. Mögöttük, a sétatér rácsa fölött a szökőkút vízszugara csillog a levegőben, vékony, mint a tűr. Ellenséges tömeg veszi körül a sztrájkolókat: mesteremberek, segédek, szatócsok, varrónők haragosan, hangosan szidják őket - dolguk van a nagy város messzi tájain, és a villamos áll! Dühös szavak, csípős megjegyzések röpködnek és heves kézmozdulatok kísérik a szavakat - a nápolyi ember keze éppolyan kifejező és ékesszóló, mint fáradhatatlan nyelve.

Szellő száll a tenger felől, a sétatér pálmáinak hatalmas, sötétzöld levelei csendesen inognak, mint a legyező, törzsük mint a mesebeli elefántok ormótlan lába. Félmeztelen kis fickók - jellegzetes nápolyi utcakölykök szökdelnek, mint a verebek, kiabálásuk, nevetésük betölti a levegőt.

A város régi metszethez hasonlít, fürdik az erős napfényben és bűg, mint az orgona; az öböl kék vize csapkodja a part köveit, messzehangzó hullámveréssel kíséri a zsivajgást, kiáltozást, dörög mint a nagydob.

A sztrájkolók mogorván tömörülnek, alig-alig felelnek a tömeg dühös szitkaira, felkapaszkodnak a sétatér rácsára és nyugtalanul néznek el a fejek fölött az utcára, olyanok, mint a farkasfalka, mikor körülfogták a kutyák. Látni való, hogy ezek az egyforma ruhás emberek, akiket rendíthetetlen elhatározás köt össze, nem fognak engedni, ez annál jobban ingerli a sokaságot, de akad közte filozófus is, aki nyugodtan pöfékel és csendesíti a sztrájk nagyon is heves ellenségeit.

- Eh, signore! mit csináljanak, ha egyszer makarónira se telik a gyerekeiknek!

Nyalka egyenruhás városi rendőrök kettes, hármas csoportokban ügyelnek, hogy a csődület ne akadályozza a hintók közlekedését. Szigorúan semlegesek, egyforma nyugalommal nézik a korholókat és a korholtakat, jóindulattal csúfolják ezeket is, azokat is, ha túlon túl hevesen ordítóznak, hadonásznak. Komolyabb összecsapás esetére egy carabinieri¹-osztág álldogál a szűk utcában a házak előtt; könnyű puska van a kezükben. Elég baljós csoport ez, háromszögletű kalppaggal a fejükön, kurta körgallérban, vérvörös lampasszal a nadrágokon.

Most hirtelen elhallgat a szócsata, csúfolódás, szemrehányás és figyelmeztetés - új, csendesítő áram suhan át a tömegen. A sztrájkolók komorabban néznek, szorosabban összezárkóznak, kiáltások harsannak fel.

- Katonák!

Gúnyos, örvendő füttyszó, üdvözlő kiáltások hangzanak fel a sztrájkolók rovására, egy kövér, szürkeruhás, panamakalapos alak táncra perdül, topog a kövezeten. A kalauzok és kocsivezetők lassan átnyomulnak a tömegen a villamoskocsikhoz, többen felszállnak a peronokra; most még mordabbul fogadják a tömeg szitkait, keményen visszavágnak, utat törnek maguknak.

A Santa Lucia rakpart felől szürke kis katonák jönnek, könnyen, táncosan, ütemesen lépnek, bal karjukat gépiesen, egyformán lendítik, mintha bádogból volnának, és olyan törékenyek, akár a gyári játékkatonák. Magas, szép tiszt vezeti őket, szemöldökét összevonja, száját meg-

¹ Olasz csendőr.

vetően biggyeszi; mellette ugrálva szalad egy testes, cilinderes úr, szakadatlanul beszél, gesztikulál, kezével szabdalja a levegőt.

A tömeg sietve elhúzódik a kocsik közeléből, a katonák elszóródnak a kocsik körül, mint az üveggyöngyök, és megállnak a peronok előtt, a sztrájkolók már fenn állnak a peronokon.

A cilinderes úr és még néhány jól öltözött úriember körülötte, hevesen gesztikulálva kiáltja:

- Ultima volte - utoljára! értik?

A tiszt kedvetlenül pödri a bajuszát, a cilinderes odafut hozzá és köcsögkalapját lengetve, rekedten kiált valamit. A tiszt a szeme sarkából rápillant, aztán fölegyenesedik, kihúzza magát, mellét domborítja, és harsányan felhangzik, pattog a vezényszó.

A katonák felugrálnak a peronokra, kettő-kettő száll meg minden kocsit. A vezetők és kalauzok leszállnak.

A tömeget mulattatja ez a látvány - füttyöl, kiabál, de egyszerre csak elül a láрма; az emberek nagy nehezen messzebb húzódnak a kocsisortól és a legelső kocsi felé nyomulnak.

Akkor látják, hogy két lépéssel a kerekék előtt, a síneken keresztben fekszik egy kocsivezető; levette a sapkát ősz fejről, arca katonás, hanyatt fekszik, bajusza az égre mered. Egy fiatal legényke melléje huppan, kicsi és ügyes, mint a majom, és utána sietve a földre terül még egy és még egy...

A nép felzúg, ijedt hangok a Madonnát hívják segítségül; sokan elkomorodnak, káromkodnak, sikoltoznak, asszonyok óbégatnak, és kis fickók ugranak elő mindenfelől, izgatja őket, ami történik.

A cilinderes úr üvölt és siránkozik. A tiszt ránéz és vállat von - neki csak az a parancsa, hogy katonákkal helyettesítse a kocsivezetőket, de nem az, hogy harcba szálljon a sztrájkolókkal.

Ekkor a cylinder, amelyet szolgálatkész egyének vesznek körül, a carabinierihez siet; azok megmozdulnak, odajönnek, a síneken fekvő emberek fölé hajolnak, talpra akarják állítani őket.

Huzakodás, verekedés, támad de most az egész poros, szürke nézősereg felbolydul, üvölt és a sínek felé zúdul, a panamakalapos lekapja fejről a kalapot, a levegőbe hajítja és elsőnek fekszik le a sztrájkoló mellé, annak vállára ver és biztatón az arcába kiált.

Utána sorba, mintha valaki lekaszálná őket, a sínekre hull egy sereg jókedvű zajongó, aki itt se volt még két perccel ezelőtt. Lehuppannak, nevetve, grimaszokat vágnak és odakiabálnak a tisztnek, aki kesztyűs kezével hadonászik a cilinderes úr orra alatt, szép fejét rázza és nevetve magyaráz neki valamit.

A síneken egyre szaporodik a nép: asszonyok lerakják kosarukat, szatyrukat. Kis kölykök összehúzódkodva, mint a fázós kutya, görbén, mint a kifli, fekszenek a többiek mellé. Jól öltözött emberek is melléjük sorakoznak, forgolódnak, piszkolódnak a porban.

Az első kocsik peronjáról, a kapcsoló szekrény mögül öt katona néz le a kerekék előtt soka-sodó testekre, és csak úgy rázza őket a nevetés, fejüket hátravetve jobbra-balra hajolnak, most már nem olyanok, mint a bádogkatonák.

Félóra múlva egész Nápolyban csikorogva, sűrű egymásutánban dobogtak a villamosok. A győztesek nevetős, boldog arccal álltak a peronon, vagy mentek végig a kocsikon, udvariasan kérve:

- Szabad a jegyeket?

És az utasok odanyújtották a piros meg sárga cédulákat, hamisan kacsintottak, mosolyogtak rájuk, vagy jóindulattal zsörtölődtek.

II

Genuában a pályaudvar előtti téren sűrű tömeg gyűlt össze; nagyrészt munkások, de sok jól öltözött, jól táplált ember is. A sokaság élén a törvényhatóság tagjai, fejük fölött leng a város művészien hímzett nehéz selyemlobogója, és körülötte röpködnek a munkásszervezetek mindenféle színű zászlai. Csillog a rojtok, bojtok és zsinórok aranya, fénylik a zászlórudak érchegye, suhog a selyem, az ünnepi hangulatú nép bűg, mint egy halkán éneklő kórus.

Fölöttük magaslik talapzatán Kolumbusz alakja, az álmodóé, aki annyit szenvedett azért, amiben hitt és mert hitt, győzedelmeskedett. Most is úgy néz le az emberekre, mint aki azt mondja márvány ajkával: „Csak az győz, aki hisz.”

Lábainál, a talapzat körül rakták le a zenészek trombitáikat, és a réz szikrázik a napon, akár az arany.

A pályaudvar nehéz kőépülete félkörbe hajlik, szárnyai mintha át akarnák ölelni az embereket. A kikötőből idehallik a gőzhajók nehéz szuszogása, a csavarok tompa munkája a vízben, a láncok csörgése, füttyszó, kiabálás - a téren csend van, perzselő napfény, fülledt meleg. Az erkélyeken, a házak ablakaiban asszonyok, virággal a kezükben, és ünneplőbe öltözött gyerekek - virágok azok is.

Az állomásról fütyölve fut be a mozdony - a tömeg megmozdul, gyűrött kalapok emelkednek a fejek fölé, mint megannyi fekete madár. A zenészek kapják a trombitájukat, néhány komoly külsejű idősebb úr előrelép, arccal a tömeg felé fordulnak és kezükkel jobbra-balra mutatva mondanak valamit.

A tömeg lomhán, sietség nélkül hátrál, utat nyit az utca felé.

- Kit várnak?

- A parmai gyerekeket!

Parmában áll a sztrájk. A munkáltatók nem engednek, a munkások helyzete nehézre fordult, így aztán összeszedték a gyerekeket, akiket már megviselt az éhség, és ideküldték őket genovai elvtársaikhoz.

Apró emberkék jönnek ki a pályaudvar oszlopai közül, frissen lépegetnek, öltözkük hiányos, boglyasaknak látszanak rongyaikban, olyanok, mint holmi furcsa kis állatok. Egymás kezét fogva, ötös sorokban jönnek, nagyon kicsik, porosak és fáradtak is nyilván. Arcuk komoly, de a szemük elevenen csillog, és mikor tiszteletükre a muzsika rázendít a Garibaldi-indulóra, a sovány, hegyes; kiéhezett kis arcokon az öröm mosolya fut át, vidáman, mint vizen a hab fodra.

A tömeg egetverő kiáltással köszönti a jövő embereit, meghajtja előttük a zászlóikat. A réztrombiták harsognak, süketítik, kápráztatják a gyereknépet. Egy kicsit megriadnak a nagy fogadtatástól és hátrahőkölnek, de aztán hirtelen kihúzzák magukat, szinte megnőnek, egyetlen testté tömörülnek és elkiáltják magukat: Viva Itália! Éljen Olaszország!

- Éljen az ifjú Parma! - zúgja a tömeg és feléjük nyomul.

- Evviva Garibaldi! - kiáltják a gyerekek, szürke ékben benyomulnak az emberseregbe és ott eltűnnek.

A szállodák ablakaiban, a háztetőkön zsebkendők lobognak - csupa fehér kis madár - virágosó és hangos, vidám szavak hullnak a vonulók közé.

Minden ünnepivé válik, minden megéled, a szürke márványkő is élénk színeket ölt.

Leng, lobog a sok zászló, kalapok és virágok röpködnek, a felnőttek feje fölött kis gyermekfejek bukkannak fel, és apró barna kezek cikáznak, igyekeznek elkapni a virágot és köszönetnek. A levegőt meg-megrázza a dörgő kiáltás:

- Viva il socialismo!

- Evviva Italia!

Már csaknem minden gyereknek akadt gazdája, a kis jövevények a felnőttek vállán ülnek, egy-egy nagybajuszú, marcona férfi vállára vagy széles mellére szorítja a gyereket. A muzsikaszót majdnem elnyeli a zivajgás, nevetés, kiabálás.

Most asszonyok nyomulnak a tömegbe és összeszedik azokat, akiknek nem akadt gazdája. Oda-oda kiáltanak egymásnak:

- Maga kettőt visz haza, Annita?

- Igen. Maga is?

- Én még egyet a féllábú Margaritának.

Jókedv, elevenesség mindenfelé, ünnepi arcok, nyájas szemek, egyik-másik kis jövevény már kenyeret majszol.

- A mi időnkben még nem is gondoltak ilyesmire - mondja egy madárképű öreg ember; fekete szivar van a fogai közt.

- Pedig milyen egyszerű!

- Egyszerű és nagyszerű!

Kiveszi fogai közül a szivart, nézi a végét, felsóhajt és lerázza a hamut. Akkor megpillant két kis parmai gyereket a közelében - testvérek nyilván - mord képet vág, berzenkedik, a gyerekek elkomolyodva nézik, az öreg szemébe húzza a kalapját, karját széttárja - a két kicsi összefogódzva hátrál - akkor hirtelen leguggol az öreg és akkorát kukorékol, mint egy valóságos kakas. A gyerekek kacagnak, meztelen talpacskaikkal topognak a kövezeten, s akkor ő, mint aki jól végezte a dolgát, megigazítja kalapját és továbbmegy ingó lábain.

Púpos, boszorkányforma öregasszony áll a Kolombusz-szobor előtt; csontos állán kemény, szürke szőrszálak merednek. Sír, fakó kendője csücskével törölgeti kivörösödött szemét. Nyomorék sötét alakja olyan árva a vígkedvű sokaságban.

Egy fekete hajú genovai asszonyka hét év körüli emberkét vezet kézen fogva; könnyű, táncos lépésben megy, a gyerek lábán cipő kopog, a nagy szürke kalap a válláig ér, és ő rázza a kis fejét, hogy a kalapot a tarkójára lökje, de az újra meg újra az arcába csúszik, míg az asszony végre leveszi róla, magasra emeli és dalol, kacag, a kis fickó meg felnéz rá, fejét hátraszegve, csupa mosolygás az arca: ugrál, el akarja kapni a kalapot. Aztán eltűnnek mind a ketten.

Egy magas, bőrkötényes férfi vállán viszi a hat éves leánykát, nagy meztelen karjával fogja a szürke kis egérhez hasonló gyereket és azt mondja a mellette lépkedő asszonynak, aki egy kis vörös hajú fiút vezet:

- Ha ez az új módi meghonosodik, akkor nehéz lesz minket legyűzni, igaz?

Vastag hangon, diadalmasan nevet, feldobja a kis terhét a kék levegőbe és felkiált:

- Evviva Parma!

Az emberek elvonulnak, viszik a kicsiket, a téren nem marad más, csak a sok összetaposott virág és cukorkapapír, no meg egy csapat jókedvű hordár és felettük a nemes ércalak, annak a szobra, aki megnyitotta az Újvilág útját.

És az utcák, mint óriás hangtölcsérek, szépen zúgnak, harsogják a jövő felé menetelő emberek kiáltásait.

III

Fullasztó délidő, éppen most sütötték el valahol az ágyút; különös, tompa durranás volt, mintha valami nagy, rothadt tojás pukkadtna volna szét. A robbanástól megrázott levegőben áthatóbbak a maró városi szagok, erősebben érzik az olívaolaj, a bor, a fokhagyma, a napégette por szaga.

Az ágyú nehéz szusszanásától a délvidéki nappal buzgó lármája egy pillanatra elhalkul, az átforrósodott kövezetre lapul, hogy aztán újra elöntse az utcákat, és mint széles, zavaros folyam, zúduljon a tengerbe.

A város ünnepien ragyog és tarkállik, akár a dúsan hímzett papi miseruha; kiáltozásában, remegésében, nyüzsgésében az élet istentiszteleti éneke bűg. Mert minden város templom, emberi fáradozások szentélye, minden munka imádság a Jövőhöz.

A nap a zeniten van, az izzókék ég vakít, mintha minden pontjáról tüzeskék sugarakat lövellne a földre és a tengerre; a sugarak mélyen behatolnak a vízbe és a város köveibe. A tenger csillog, mint egy ezüsttel sűrűn telehímzett selyem, álmosan mozgó, meleg, sötét hullámaival alig érinti a partot és halkán dalol, bölcs éneket mond az élet és a boldogság forrásáról, a napról.

Poros és izzadt emberek vígan, hangosan szölongatják egymást, ebédelni sietnek, sokan a partra szaladnak és szürke ruhájukat gyorsan ledobva a tengerbe ugornak. Barna testük nevetégesen kicsivé törpül a vízben, olyanok, mint a porszemek a nagy boros edényben.

Selymes csobbanások, megfrissült testek örömkialtása, kacagás, gyermeksikongás, a felszökő tengervíz szivárványos bugyborékolása ott, ahol a beugrálók megtörték tükrét - és ez mind, mind vidám áldozatként száll a nap felé.

A gyalogjárón egy nagy ház árnyékába telepedve ebédelni készül négy kövezőmunkás; szürke, száraz, erős kövek ők maguk is. Az őszhajút úgy belepte a por, mintha hamut szórtak volna rá; éles vércseszemét összehunyorítva szeleteli a kenyeret, ügyel, hogy egyik darab se legyen kisebb, mint a másik. Kötött vörös sapka van a fején, bojtja az arcába hull, és ő hátrarázza nagy apostolfejével, hosszú papagájorra szippant, orra lyuka kitágul.

Ifjabb társa hanyatt fekszik mellette az átforrósodott kövön, fekete, mint a bogár; kenyérmorzsák potyognak az arcára, de ő csak lustán hunyorog és dúdol, félig alszik. Még ketten ülnek ott, hátukat a fehér házfalnak támasztják és szunyókálnak.

Egy legényke tart feléjük, fél kezében borosüveg, a másikban egy kis batyu; fejét hátraszegve jön, nagyokat rikkant, mint a madár, és nem veszi észre, hogy az üveg szalmafonadékan át szivárog a bor, sűrű, vérvörös cseppek hullanak a földre és villognak, mint a rubin.

De észreveszi az öreg munkás, az ifjabbiknak mellére teszi a kenyeret meg a kést és haragosan integet, majd rákiált a fiúra:

- Gyorsabban, te vaksi! Hát nem látod - csurog a bor!

A gyerek arca elé emeli az üveget, feljajdul és gyorsan odaszalad a kövezőkhöz; már mind megmozdultak, kiabálnak, tapogatják az üveget, míg a gyerek nyílsebesen rohan valahova az udvarba, és éppen olyan gyorsan elő is ugrik onnan, egy nagy sárga tállal a kezében.

A tálat leteszik a földre, és az öreg nagy vigyázva beletölti az eleven, vörös folyadékot. Négy szempár gyönyörködik, ahogy a bor villózik a napon, a száraz ajkak mohón meg-megrándulnak.

Arrajön egy asszonyka, halványkék ruha van rajta, fején aranyos csipkekendő, magassarkú barna félcipője élesen kopog. Kézen fogva vezeti göndörfürtű kislányát; a gyerek ringatózva jár, jobb kezében két élénkpiros szegfűt lóbál és dalol.

O ma o, ma, o, mia ma-a...

Aztán megáll az öreg munkás mögött, elhallgat, lábujjhegyre áll, és az öreg vállán keresztül komolyan figyel, hogy csorog a bor a sárga táliba; csorog és bugyborékol, mintha csak az ő nótáját folytatná.

Kirántja kezét az anyja kezéből, leszakít néhány virágszirmot, magasra emeli kis kezét, amely barna, mint a verébszárnny, és a boros edénybe hullatja a piros szirmokat.

A négy férfi megrázkódik, poros fejüket fölemelik, a kislány kacagva tapsol, topog a lábacskaival. Anyja restelkedve elkapja a gyerek kezét és éles, magas hangon mond neki valamit. A fiú hahotázik, ide-oda hajlik, a táliban, a bor sötét színén mint rózsás kis ladikok úszkálnak a szirmok.

Az öreg közben poharat kerített valahonnan, megmeríti a borban, szirom is kerül bele; akkor nehézkesen feltérdel, szájához emeli a poharat és megnyugtató, komoly hangon mondja:

- Sebaj, signora! A gyerek ajándéka - Isten ajándéka. Egészségére, szép signora, meg a tiedre is, kislány. Te is olyan szép légy majd, mint anyád, és még kétszerte boldogabb!

Ősz bajuszát a pohárba mártva, szemét félig lehunyva, lassan iszik, közben cuppog, horgas orrát mozgatja, úgy hörpöli a sötét színű italt.

A fiatal anya mosolyogva köszön és továbbmegy, kézen fogva a kicsit; az megint csak ringatózva sétál, topog és hunyorgatva dalol tovább.

O, ma-a... O, mia-ma

A munkások fáradtan fordítják fejüket, hol a borra néznek, hol a kislány után és mosolyogva, déliesen pergő nyelvvel beszélgetnek.

A táliban a sötétvörös bor színén ringanak a piros virágszirmok. Dalol a tenger, zúg a víz, és vakítóan süt és regéket sző a nap.

IV

Csendes kék tó, örök hóval koszorúzott hegyek ölén; a kertek sötét csipkéi dús redőkben ereszkednek egészen a vízig; a partról fehér házak néznek le a tóra, olyanok, mintha cukorból volnának, és körül-körül is olyan minden, akár a nyugalmas gyermekálmom.

Reggel van. A hegyekről cirógató virágillat árad, éppen most bújt fel a nap; a faleveleken, fűszálakon csillog a harmat. Egy út szürke szalagja fut a hegyek közti csendes hasadéokban, kövezett út, de puhának látszik, mint a bársony, az ember szinte szeretné megsimogatni.

Munkásember ül a kavicsrakás mellett, fekete mint a bogár, érem lóg a mellén, arca merész és barátságos.

Két bronzbarna kezét a térdére kulcsolja és felnéz az utasra, aki megállt a gesztenyefa alatt, annak magyarázza:

- Ezt az érmet a Simplon-alagútért, az ott végzett munkámért kaptam, signore.²

A mellére pillant és nyájasan rámosolyog a szép fémdarabra.

- Hej, de nehéz minden munka, amíg meg nem szereti az ember; aztán, ha már érdekli, könnyebben is győzi; de azért - nehéz volt bizony!

Csendesen ingatja fejét, belemosolyog a napba, hirtelen megélénkül, fekete szeme felcsillan.

- Még félelmes is volt néha - mondja és kezével is megnyomja a szót. - Hisz a földnek is meg kellett érezni a munkánkat, igaz? Mikor olyan mélyen beleástunk és akkora sebet vágunk a hegyen, haragosan fogadott, úgy fújta ránk a forróságot, hogy elállt a szívünk verése, és a fejünk nehéz lett, fájt minden csontunk. Sokan érezték ezt! Azután köveket szórt az emberekre, meg forró vizet zúdított ránk. Borzalmas volt! Néha a lámpánk világánál láttuk, hogy a víz vörös, és apám azt mondta: „Megsebeztük a földet, el is önt majd, megéget a vérében mindünket, meglátod!” Ez csak rémkép volt persze, de mikor az ember ott lenn, a föld mélyében hall ilyen szavakat, ahol a sötétség fojtogatja, a víz bugyog, nyöszörög, és a vas csikorog a köveken, bizony elfelejti, hogy csak rémkép! Rémség volt minden ott körülöttünk, drága signore! Mi, emberké, olyan aprók vagyunk, a hegy meg, amelyiknek a gyomrába fúrtunk, magas, mint az ég. Látni kell azt, csak akkor értjük! Látni kellett a tátongó fekete lukat, amit belevágtunk, mi apró emberek. Reggel, napkeltekor indultunk, és a nap szomorúan nézett bennünket, ahogy megyünk a föld belsejébe... Látni kellett a masinákat és a hegy haragos ábrázatát, hallani a zúgást a sötét mélységben, a robbanások visszhangját, olyan az, mintha egy örült hahotázna.

A kezére nézett, megigazította az érmet kék zubbonyán és halkán felsóhajtott:

- Tud ám dolgozni az ember! - mondta büszkén. - Hej, signore, ha az apró ember dolgozni akar, hát le nem győzi semmi erő! És higgye el, ez az apró ember végül megcsinál mindent, amit akar. Apám ezt nem hitte eleinte.

„Átfúrni a hegyet, egyik országból a másikba - Isten ellen való cselekedet! - mondta. - Mert az Isten választotta el egymástól hegyfalakkal az országokat; meglátjátok, hogy a Madonna nem segít bennünket.”

Tévedett, a Madonna mindenkit megsegít, aki szereti. Később apám már maga is majdnem úgy gondolta, ahogy én mondom itt most; érezte, hogy ő erősebb, hatalmasabb, mint a hegy; de volt idő, mikor ünnepnapokon, az asztalnál, a borosüveg mellett meg akart győzni engem és a többieket.

„Isten fiai - szerette azt a megszólítást, mert derék, jámbor ember volt - Isten fiai, így nem szabad harcolni a földdel, bosszút áll a sebeiért, és legyőzni nem lehet. Meglátjátok, befúrhatunk a szívéig, de ha odaérünk, eléget minket, tüzet okád ránk; mert a föld szíve tűz, ezt

² Csaknem 20 km hosszú alagút Svájc és Olaszország között, 1898-1905-ben épült.

mindenki tudja. Megmívelhetjük a földet, segíthetünk neki, hogy teremjen, ezt így rendelte az Isten, de mi elcsúfítjuk az ábrázatát, a formáját. Látjátok: minél mélyebbre fúrunk, annál forróbb a levegő, annál nehezebb beszívni...”

Halkan nevetett és megpödörte a bajuszát, mind a két kezével.

- Nemcsak ő gondolkozott így; és igaz, ami igaz: minél beljebb jutottunk, annál nagyobb volt a hőség az alagútban, annál több társunk lett beteg vagy hullott a földbe. És mindig erősebben patakzottak a meleg források, omlott ránk a kő, két társunk - luganói mind a kettő - megháborodott. Éjjel, a barakkban sokan félrebeszéltek álmukban, - nyögtek, kiugrottak az ágyból rémületükben...

„Hát nincs igazam? - kérdezte apám, irtózáttal a szemében, és egyre sűrűbben köhögött, hörgött. - Nincs igazam? A földet nem lehet legyőzni!”

Végül aztán lefeküdt, hogy soha többet föl ne keljen. Erős ember volt az öregem, három hétnél tovább birkózott a halállal, maka csul, panasz szó nélkül, mint aki tudja, hogy mit ér.

„Az én munkámnak vége, Paolo - mondta egyszer éjjel. - Vigyázz magadra és térj haza épségben; a Madonna kísérjen úton!” Sokáig hallgatott, lehunyta szemmel sóhajtott...

A munkás felállt, végigjártatta szemét a hegyeken és kinyújtózkodott, olyan erővel, hogy a porcai ropogtak bele.

- Aztán megfogta a kezemet, magához húzott és azt mondta... igaz istenemre, signore! „Látod Paolo, édes fiam, én azért mégis úgy gondolom, hogy beteljesedik; mi és azok, akik túlról jönnek, találkozunk majd a hegyben. Te hiszed?” Én... hittem! „Jól van, fiam, úgy is való; akármit csinál az ember, higgyen a dolog szerencsés kimenetelében és az Istenben, aki a Madonna könyörgésére minden jó dologban megsegít. Kérlek, fiam, ha megtörtént, ha összetalálkozunk, jöjj ki a síromhoz és mondjad: Apám, beteljesedett! Hadd tudjam...”

- Ez szép volt, jó volt, signore, és én megígértem neki. Aztán meghalt, öt nappal azután, hogy ezt mondta, és két nappal a halála előtt megkért engem meg a többieket, hogy temessük el ott, ahol dolgozott, az alagútban; könyörögve kért... azt hiszem, akkor már félrebeszélt.

- Tizenhárom héttel apám halála után találkoztunk - mi meg a túloldaliak. Bolondos nap volt az, signore! - Hej, mikor meghallottuk ott a föld alatti sötétségben a másik munkáscsapatot, a közeledő társainkat, akik elénk jöttek a föld alatt - értse meg, uram, a hegy rettentő súlya alatt, amely összezúzhatott volna bennünket, apró emberkéket egytől egyig...

- Sok napon át hallottuk ezeket a hangokat, előbb csak zavaros zörejek voltak, de napról napra tisztábban, érthetőbben szűrődtek át, és minket megszállt a győztesek örülete. Úgy dolgoztunk, mint a gonosz lelkek, testetlenül, nem éreztünk fáradságot, nem vártunk utasítást. Csupa öröm volt ez, mint a tánc egy verőfényes napon, becsülemre mondom! Olyan kedvesek és jók lettünk, akár a gyerekek. Hej, tudná csak, uram, milyen forrón, milyen kibírhatatlanul vágyakozik az ember embertársai után odalenn a föld alatti sötétségben, ahová hosszú hónapokra beásta magát, mint a vakondok...

Arca lángolt, egészen közel lépett a hallgatójához és a szemébe nézett mély emberszemével és halkan, örömmel mondta tovább:

- És mikor végre leomlott az utolsó kőréteg, és a nyílásban megcsillant a vörös fáklyaláng és amögött egy örömkönnnyekben ázó fekete arc, majd újabb fáklyák és újabb arcok bukkantak elő, és feltört innen is, onnan is a diadal és öröm kiáltása - az életem legszebb napja volt az, signore; ahányszor rá gondolok, érzem: nem éltem hiába. Az munka volt, signore, az én munkám is, és szent munka, mondhatom! Mikor kijöttünk a föld alól a napvilágra, sokan lefeküd-

tek a földre, egész mellükkel ráborultak és megcsókolták és sírtak... Szép volt az, mint a mese! Igen, megcsókoltuk a legyőzött hegyet, megcsókoltuk a földet, azon a napon különösen közelinek éreztem, megértettem, signore, úgy beleszerettem, mint egy asszonyba!

- Persze elmentem az apámhoz, hogyne mentem volna! Tudom én, hogy a halottak nem hallanak, de azért elmentem hozzá. Tisztelni kell annak a kívánságát, aki dolgozott értünk, csakúgy, mint mi, nem igaz?

- Elmentem hozzá a sírhoz, lábammal dobantottam és elmondtam, ahogy kívánta: „Apám, az ember győzött! Beteljesedett!”

V

A fiatal zenész, fekete szemével a messzeséget fürkészve, halkan mondta:

- Ezt szeretném kottába szedni:

„A nagy városba vivő úton sietség nélkül lépked egy fiú.”

A város nehéz épülettömbjeivel lelapult a földre és most nyög, tompán morog. Messziről úgy tetszik, mintha tűzvész pusztított volna ott még az imént, mert az alkony vörös tüze, a leszálló nap véres lángolása még nem hunyt ki, és a templomok keresztjei, a tetők és szélkakasok izzó vörösek.

Tüzes a fekete felhők szegélye is, és a vörös csíkokra baljósan rajzolódnak az óriási épületek szögletes ormai; itt-ott ablaküvegek villognak, vörösen, mint a sebek, és az elpusztult, meggyötört város - a boldogságért fáradhatatlanul vívott harc színtere - vérzik és füstöl, forró, fojtogató füst borítja.

A fiú az út széles, szürke szalagján megy a sötétlő mezőkön át; az út egyenes, mint a tör és a város oldalába hatol, erős, láthatatlan kéz irányítja keményen. A fák az út két szélén olyanok, mint a meg nem gyújtott fáklyák, sudaraik feketén, mozdulatlanul állnak a csendesen nyújtózó föld felett.

Felhők borítják az eget, nem látszik csillag, nincs árnyék; a késő est szomorúan hallgat, a szunnyadó mezők fáradtak, némák, csak a fiú lassú, könnyű léptei kopognak, azok is alig-alig hallhatóan.

A fiút nesztelenül követi az éjszaka, amely fekete palástját ráborította mindenre, ami elfeledten ott maradt a messzeségben, ahonnan a gyerek elindult.

A sűrűsödő sötétség meleg ölelésébe takarja a fehér és piros házakat, amelyek alázatosan a földhöz tapadnak, kertek, fák, kémények - minden feketére válik, eltűnik, az éjszaka megsemmisíti, mintha félne a kis embertől, aki bottal a kezében közeledik; vagy talán nem is fél, csak játszik vele...

De az szótlanul halad és nyugodtan nézi a várost, nem gyorsítja lépését; magányos és kicsi, mégis úgy jön, mintha olyasmint hozna, ami nélkülözhetetlen, amit régen vár mindenki ott a városban, ahol kék, sárga és vörös fények gyúltak ki az ő fogadására.

Az alkonyfény kialudt, megolvadtak, eltűntek a kereszték, a szélkakasok és a tornyok ércetetői, a város most alacsonyabb, kisebb, a néma földre lapul.

Opálszínű felhő támadt és növekszik fölötte, villódzó, sárga köd ereszkedett itt sűrűbben, amott ritkábban a szorosan összezárkózó épületek szürke halmazára. Most nem olyan a város, mint ahol tűz pusztított és vér ömlött, a tetők és falak egyenetlen vonalai inkább valami varázslatról mesélnek, mintha az, aki ezt a nagy várost az emberek számára építeni kezdte, belefáradt volna munkájába és csalódottan aludni tért volna, vagy ha ott hagyott mindent, elment és hitét veszítve meghalt.

De a város él és gyötrődve áhítja, hogy szépségben, büszkén emelkedjék a nap felé. Nyög lázalmában, százféle boldogság-követelés zaklatja, szenvedélyes életakarás fűti, elfojtott hangok halk patakjai folynak ki belőle a körös-körül sötétben hallgató mezőkre, és szomorú, zavaros fény tölti be mindjobban az ég fekete boltozatát.

A fiú megáll, fejét hátraszegi és szemöldökét magasra felhúzva, nyugodtan, merész pillantással néz előre, nekilendül és gyorsabban megy tovább.

Az éjszaka nyomon követi, és az édes anya halk, meleg hangján biztatja:

- Menj fiam, itt az idő! Várnak!

...Persze, lehetetlen ezt kottába szedni - mondja réveteg mosollyal az ifjú zenész.

Hallgat egy pillanatig, aztán összeteszi a kezét és halkán, felindultan, szeretettel kérdi:

- Szeplőtlen Szűzanyám, mi vár ott rá?

VI

Délidő; a kék égen izzik a nap, sokszínű, forró sugarai elöntik a földet és a vizet. A tenger álmodik és opálos ködöt lehel, kéklő vize acélosan fénylik, erős, sós szagot áraszt a partra.

A hullámok csobognak, lustán mossák a szürke szirteket, átcsapnak rajtuk és susognak az apró kavicsos, tarajuk alacsony és átlátszó, mint az üveg, nincs rajta hab.

A hegyet ibolyaszínű, meleg ködpára borítja, az olajfák szürke lombja olyan a napon, mint az ó-ezüst, a hegyre felkúszó kertek lépcsőin a citrom és narancs aranya világít a zöldnek sötét bársonya közt, piros gránátvirág mosolyog ragyogva és virágok, virágok nyílnak mindenütt.

Szereti a nap azt a földet...

Két halász ül a köveken; az egyik öreg, szalmakalap van a fején, kövér arcán, állán, szája körül ősz borosta; szemét összeszűkítik a zsírpárnák, orra vörös, kezét bronzbarnára égette a nap. Horgát messzire vetette a tengerbe, úgy ül a kövön, hogy szőrös, fekete lábaszárát a zöld víz fölé lógatja, és a felszökő hullám nyaldossa, lábujjairól fénylő cseppek hullanak a tengerbe.

Az öreg háta mögött áll fekete szemű, sötét bőrű társa, könyökét a sziklára támasztja; szép növésű, karcsú legény, piros sapka van rajta, domború mellén fehér trikó, kék nadrágja térdig feltűrve. Jobb kezével csipkedi a bajuszát és révetegen néz ki a sík tengerre, ahol fekete halászcsonakok ringanak, és messze túl rajtuk, alig-alig láthatóan fehér vitorla áll mozdulatlanul, belemosódik a forró párázatba, mint egy kicsi felhő.

- Gazdag a signora? - kérdi rekedtes hangján az öreg, miközben sikertelenül próbálgatja a horgát.

A fiatal halkán felel:

- Alighanem! Micsoda mellűje van, nagy, kék drágakővel a középén, meg fülbevalója, sok gyűrűje, órája... Amerikai, azt hiszem.

- És szép?

- Szép bizony! Soványka, de a szeme olyan, mint a virág. A szája meg kicsi, tudod, és egy picit kinyílik...

- Akkor tisztességes asszony. Annak van ilyen szája, aki csak egyszer szeret életében.

- Én is azt hiszem.

Az öreg megrántja a horgászbotot, szemét összehúzáva nézi a horgot, látja, hogy üres, előbb zsörtölődik, aztán elneveti magát.

- A halnak is van annyi esze, mint nekünk; de van ám!

- Ki horgászik délben? - kérdi a fiatal és leguggol.

- Én - feleli az öreg és új csalétket tűz a horogra.

Jó messze kivetí a tengerre és tovább faggatózik.

- Reggelig csónakáztatok, azt mondod?

- Már kelt a nap, mikor partra szálltunk - feleli készséggel a legény és mélyet sóhajt.

- Hús lírát adott?

- Annyit.

- Adhatott volna többet is.

- Adhatott volna...

- No, és miről beszéltél vele?

A másik szomorúan, bosszúsan csüggeszti a fejét.

- Tíz szót ha tud olaszul, vagy annyit se... így hát csak hallgattunk.

Az öreg feléje fordul, széles mosolya kivillantja fehér fogait.

- Az igazi szerelem - mondja - szíven üt, mint a villám, és néma, mint a távoli villám, tudod-e?

A legény felkap egy nagy követ, előbb a tengerbe akarja hajítani, de aztán nagy lendülettel hátradobja a vállán keresztül és azt mondja:

- Néha igazán nem is érti az ember, hogy minek az a sokféle nyelv!

- Egyszer majd másképp lesz, azt mondják - jegyzi meg elgondolkodva az öreg.

A tenger kék terítőjén, a messzeség tejes ködében fehér hajó siklik nesztelenül, mintha csak egy felhő árnyéka volna.

- Szicíliába tart - mondja az öreg halász, és arrafelé bökö fejével.

Előkerít valahonnan egy hosszú, göröncsös, fekete szivart, kettétöri, egyik felét a vállán át hátranyújtja a legénynek és tovább kérdezi.

- Aztán mire gondoltál, mikor ott üldögtél vele?

- Az embernek mindig a boldogságon jár az esze...

- Azért is olyan ostoba mindig - állapítja meg nagy nyugalommal az öreg.

Rágyújtottak. Kék füstfoszlányok terjengtek a kövek fölött, a szélcsendes levegőt betöltötte a kövér termőföld meg a nyájas víz dús illata.

- Daloltam neki és ő mosolygott.

- Na és?

- Gyatra énekes vagyok, tudod.

- Tudom.

- Aztán eleresztettem az evezőt és csak néztem rá.

- Aha!

- Nézem és azt gondolom: én fiatal vagyok és erős, te meg unatkozol... Szeress belém, hadd legyen jó életem...

- Unatkozik?

- Ugyan mért menne idegen országba, aki nem szegény, ha jól éli világát?

- Igaz.

- A Szűzmáriára fogadom - mondom magamban -, hogy szépen bánok majd veled, és mindenkinek jó dolga lesz körülöttünk.

- Ecco! - kiáltott fel az öreg és nagy fejét hátraszegve, vastag hangon nevetett.

- Örökké hű leszek hozzád...

- Hm...

- Vagy azt is gondoltam: szépem élünk egy darabig, szeretlek, ameddig kellemek neked, és azután adsz annyi pénzt, amiből csónakot, halászkésztséget meg egy darab földet vehetek, akkor hazamegyek a szép szülőföldemre és örök életemre megtartlak jó emlékezetemben...

- Nem rossz...

- Aztán hajnal felé már azt gondoltam: nem kell nekem se pénz, se semmi, csak te kellesz, legalább erre az éjszakára...

- Így egyszerűbb.

- Egyetlen éjszakára.

- Ecco!

- Én azt hiszem, Pietro bátya, hogy a kicsi boldogság mindig becsületesebb.

Az öreg nem szólt mindjárt, összeszorította körülberetvált száját és merőn nézte a zöld vizet, a legény meg halkán, szomorúan rákezde:

„Én szép napom...”

- Hát igen - szólalt meg hirtelen az öreg és bólogatott - a kicsi boldogság becsületesebb, a nagy többet ér... A szegény ember erősebb, a gazdag szebb... így van ez...

Susog, csobog a hullám, kékes füstfoszlányok úsznak a fejek fölött és glóriát szőnek köréjük. A legény feláll és a szivart a szája szögletébe lökve, halkán dudorászik. Vállát a szikla szürke oldalának veti, karját összefonja a mellén és tágranyitott szemmel, mélázva néz ki a tengerre.

Az öreg mozdulatlan, fejét lehajtja, talán el is szunnyadt.

A hegyeken az ibolyaszínű árnyék sűrűbb, enyhítőbb.

„*Én szép napom*” - dalol a legény.

*Új nap született
Még ragyogóbb
Ragyogóbb nálad is
Ó te nap, én szép napom
A mellemre süss...*

Vidáman csobognak a zöld habok...

VII

Róma és Genova között egy kis állomáson a kalauz kinyitotta fülkénk ajtaját és a maszatos kocsikenővel együtt inkább beemelt, mint felsegített egy félszemű öreg emberkét.

- Nagyon öreg - mondta jóindulatú mosollyal.

De az öreg virgoncnak bizonyult. Ráncos kezének egy mozdulatával megköszönte a segítséget, udvariasan leemelte gyűrött kalapját és éber szemét körüljártatva az ülőhelyeken, megkérdezte:

- Megengedik?

Helyet csináltak neki, akkor leült, megkönnyebbülten sóhajtott és két kezét hegyes térdeire téve, barátságosan mosolygott fogatlan szájával.

- Messzire utazik, nagyapó? - kérdezte egyik útitársam.

- Csak a harmadik állomásig - felelte készséggel a félszemű öreg. - Az unokám lakodalmára megyek.

És néhány perc múlva már szapora szóval mesélt, miközben a kerekek zakatoltak és rázták, mint fergeteges napon a szél a törött ágat.

- Liguriai vagyok; mi liguriaiak mind erősek vagyunk. Látják, nekem tizenhárom fiam van és négy lányom, és ha az unokáimat el akarom számlálni, hát már bele is zavarodom. Most a második unokám nőül. Szép dolog, igaz?

Büszkén végignézett rajtunk fakó, de még eleven fél szemével és hozzátette:

- Lám, hányat adtam a hazának meg a királynak!

- Hogy hogyan vesztettem el a szememet? Ó, az régen történt. Kicsi fiú voltam még, de már segitettem apámnak. Egyszer kapált éppen, megforgatta a földet a szőlőnkben. Nehéz föld van ám mifelénk, nagy gondozást kíván, sok a kő benne. Egy kő kirepült a kapája alól és szemem vágott. A fájdalomra már nem emlékszem, de ebéd közben kiesett a szemem... Szörnyű dolog volt az, betették a helyére és meleg kenyeret raktak rá, de hiába, elhalt a szemem.

Az öreg megdörgölte petyhüdt, barna arcát és megint derűsen, nyájasan mosolygott.

- Akkor még nem volt annyi doktor, és az emberek ostobábban éltek, az bizonyos, de - talán jobbak voltak, nem igaz?

Pergamenbőrös, mély ráncokkal szabdalt, félszemű arca, amelyet zöldesszürke, szinte penészes haj és szakáll vett körül, most ravasz lett és vidám.

- Ha valaki annyit élt, mint én, akkor bátran beszélhet az emberekről.

Figyelmeztetően fölemelte begömbített sötétbarna ujját.

- Elmondok valamit róluk, jó?

- Mikor apám meghalt, én tizenegyedik évemben jártam, látják, milyen kicsi vagyok most is, de akkor ügyes is voltam és fáradhatatlan a munkában - ez volt minden örökségem, ami apám-ról rám maradt, mert a földünket, házunkat el kellett adni, hogy tartozásainkat kifizethessük. Így éldegéltem hát, fél szemmel, de két kézzel dolgoztam, ahol munkám akadt. Nehéz volt, de a fiatalság nem ijed meg a nehéz munkától se, igaz?

- Tizenkilenc éves koromban találkoztam avval a lánnyal, akit nekem rendelt a sors. Éppen olyan szegény volt, mint én, de nagyobb, erősebb nálam. Beteg, öreg édesanyjával élt és dolgozott, ahol lehetett, csakúgy, mint én. Nem volt éppen szép, de jó és okos. És szép hangja volt - de még milyen szép! Úgy énekelt, mint egy művésznő. Márpedig ez is gazdagság. Elég jól énekeltem én is.

„Ne házasodjunk össze?” - kérdeztem tőle.

„Kinevetnének minket, te félszemű - felelt bánatosan. - Neked sincs semmid, nekem sincs, miből élnénk?”

- Csakugyan nem volt semmim se nekem, se neki, az már igaz. De hát mi kell a szerelemnek, a fiatalságnak? Nem sok kell, hiszen tudják. Én kitarítottam és győztem.

„Igazad van - mondta végül Ida - ha a Szűzanya megsegít külön-külön, még könnyebben segíthet, ha majd együtt élünk.”

- Elmentünk a paphoz.

„Megörültetek? - mondta a pap. - Nincs talán még elég koldus Liguriában? Szerencsétlenek! Harcoljatok az ördög kísértése ellen, különben drágán megfizettek a gyengeségetekért.”

- A falubeli legények meg lányok kinevettek bennünket, az öregek elítéltek. De a fiatalság makacs és okos a maga módján. Közeledett az esküvő napja. Mi semmivel se lettünk gazdagabbak addig, azt se tudtuk, hol fekszünk le első éjszaka.

„Kimegyünk a mezőre - mondta Ida. - Miért ne? Az Istenanya egyformán jó hozzánk mindennütt.”

Úgy is határoztunk: legyen a föld a nyoszolyánk, az éjszaka a takarónk... De itt most új történet kezdődik, kedves uraim, mert hosszú életemnek ez a legszebb története!

- Egy nappal az esküvő előtt, kora reggel, az öreg Giovanni, akinek sokat dolgoztam, azt mondja nekem, csakúgy a foga közt szűrve a szót, mintha semmiségről beszélne:

„Hallod-e, Hugó, kitakaríthatnád azt a régi juhaklot és szalmát szórhatnál bele... száraz, van egy esztendeje, hogy nincs ott jószág, de azért alaposan ki kell tisztogatni, ha ott akarnál lakni Idával...”

- Így hát hajlék már került. Dolgozom, dúdolgatok, akkor megáll az ajtóban Constanzio, az asztalos és azt kérdi:

„Itt fogsz lakni Idával? No és hol az ágy? Eljöhetnél hozzám, majd ha végeztél a munkával. Van egy fölösleges ágy nálam, vidd el.”

- És amikor odamentem hozzá, a boltosné, a zsémbes Maria, rám ripakodik.

„Összeházasodnak a boldogtalanok, mikor se lepedőjük, se párnájuk, semmijük a világon! Sült bolond vagy te, félszemű. No, küldd el hozzám a jegyesedet...”

- És Viano, a béna Ettore Viano, akit csúz gyötör és láz emészt már régóta, odakialt a háza küszöbéről: „Kérdezzétek csak meg, mennyi bort szerzett már a vendégeinek? Hej, emberek, emberek, be könnyelműek vagytok!”

Öreg arcának egyik ráncában vidám könny csillant meg; fejét hátravetve, hangtalanul nevetett, hegyes ádámcsutkája ugrált, elnyűtt arcbőre rángatódzott, gyerekesen hadonászott a kezével.

- Hej, kedves uraim - mondta nevetve, el-elfulladva - az esküvőnk napjára volt minden, ami csak kell a háznál. Madonna-szobor, edény és fehérnemű, meg bútor - istenszentuccse minden. Ida sírt és nevetett, én is nevettem, és meg mind ahányan voltak, csak nevettek rajtunk - lakodalmon nem való sírni.

- Ördögös jó dolog ám, uraim, ha azt mondhatjuk az emberekről, hogy a „mieink” és még jobb *érezni*, hogy a mieink, hogy atyafiak, testvérek, nem veszik tréfára az életünket, boldogságunkat.

- Megültük a lagzit, hej be csodálatos nap volt az! Eljött az egész falu, megnézték az aklunkat, amelyikből módos házikó vált egyszerre. Volt ott bor meg gyümölcs, hús meg kenyér, és mind falatoztak, vigadtak. Mert mi nagyobb öröm, signori, mint jót tenni az emberekkel, higgyék el, nincs ennél szebb, vidítóbb dolog a világon.

- Eljött a pap is.

„Lám - mondta szigorúan, de barátságosan - ez a két ember dolgozott mindnyájatoknak, ti pedig gondoskodtatok róluk. Így is való, hiszen a munkájukat adták nektek, a munka pedig több, mint a réz- meg az ezüstpénz. A munka mindig többet ér, mint - amit érte fizetnek. A pénz eltűnik, de a munka megmarad. Vidám és szerény emberek ezek; nehéz életük volt, de nem panaszkodtak, most még nehezebb lesz, mégse fognak sóhajtozni, és ti ezután is megsegítitek őket nehéz napjaikban. Jó dolgos kezük van és még jobb szívük.” - Még sok szépet, kedveset mondott nekem meg Idának és az egész községnek...

Az öreg diadalmasan, megifjodott szemmel nézett sorra bennünket.

- Lám, kedves uraim, elmondtam valamit az emberekről; jóízűt meséltem, igaz?

VIII

Tavaszi van, a nap ragyogóan süt, az emberek vidámak, még a vén kőházak ablakai is barátságosan mosolyognak.

A kis város főutcáján tarkán nyüzsög az ünneplőbe öltözött nép; ott van az egész város - munkások, katonák, polgárok, papok, tisztviselők, halászok. A tavasz megmámorosította valamennyit, hangosan beszélnek, nevetnek, dalolnak. Az életöröm áthatja őket, mintha egyetlen egészséges test volna az egész.

Sokféle színű napernyők, női kalapok, a piros meg kék léggömbök a gyerekek kezében - mint megannyi furcsa virág, és szerteszéjjel, akár a drágakövek a mesebeli király palástján, mindenütt kacagó, ujjongó gyerekek - a föld vidám urai.

A fákon a halványzöld rügyek még nem fakadtak ki, de a dús kicsi dudorodások már mohón szívják a nap meleg sugarait. Messze valahol zene szól, hívogat.

Olyan ez a sokaság, mintha túlesett volna minden bűn-bajon; a tegnappal elmúlt az élet utolsó nehéz napja, és ma boldogan ébredtek, mint a gyerekek, tele derűs önbizalommal; hisznek győzhetetlen akaratukban, amely előtt mindennek meg kell hajolni, és most válllvetve mennek a jövő elébe.

De milyen különös, bántó és szomorú: a zsibongó tömegből két bánatos arc válik ki; magas férfi megy ott karonfogva egy fiatal nővel. A férfi alig lehet több harminc évesnél, de a haja ősz. Kalapját a kezében tartja, kerek feje ezüstös, sovány, de egészséges arca nyugodt és komor. Nagy, sötét szeme úgy néz a sűrű szempillák alól, hogy látni való: ez az ember nem tudja elfelejteni a kint, amit átszenvedett.

- Figyeld csak azt az emberpárt - mondja a társam. - Különösen a férfit. Olyan drámát élt át, amilyen mind gyakoribb az észak-olaszországi munkások között.

És elmondta.

„Ez az ember szocialista, az itteni munkáslapocska szerkesztője, mázoló munkás. Az a fajta, akiben a tudás hitté válik, és a hit meg magasabbra szítja a tudásvágyat. Heves és okos antiklerikális. Látod, micsoda szemeket vágna azok a fekete papok ott mögötte?

Öt évvel ezelőtt, mint propagandista, valamelyik szervezetükben találkozott egy lánnyal, aki tüstént felkeltette az érdeklődését. A nőket itt néma és rendíthetetlen hitre tanítják a papok; évszázadokon át fejlesztették ezt a tehetséget bennük és elérték, amit akartak. Jól mondta valaki: „A katolikus egyházat az asszonyok keblére építették.” A Madonna-kultusz nemcsak pogányosan szép, hanem elsősorban okos kultusz; a Madonna egyszerűbb Krisztusnál, könnyebben a szívükhöz fér, benne nincs ellentmondás, nem fenyeget a gyehenna tüzevel. A Madonna csak szeret, sajnál, megbocsát - könnyebben rabul ejti a női szívet egy egész életre.

A munkásnak feltűnt az a lány, aki olyan jól beszél és olyan okosan kérdez, de mindig megérezte a kérdéseiben, hogy naiv csodálattal fogadja ugyan az ő eszméit, ám ugyanakkor leplezetlen hitetlenséggel, gyakran félelemmel, sőt ellenszenvvel hallgatja. Mint olasz propagandista szükségképp gyakran érintette a vallást, élesen beszélt a pápáról és a papokról, és valahányszor erről volt szó, megvetés, gyűlölet lobbant a lány szemében, és ha ilyenkor kérdezett valamit, az mindig ellenségesen hangzott, máskor szelíd szava élesre változott. És nyilván ismerte a szocialista tanítást cáfoló katolikus irodalmat, s amit mondott, azt ebben a körben semmivel sem fogadták kisebb érdeklődéssel, mint az ő tanítását.

A nőekkel Olaszországban egyszerűbben és durvábban bánnak el, mint Orosz földön, és az olasz nők erre okot is adtak, egészen a legutóbbi időkig. - Őket csak az egyház érdekli; legjobban esetben közömbösen nézik a férfi kultúrmunkáját, de nem értik annak jelentőségét.

Ezek az összecsapások leányhallgatójával bántották férfiönérzetét, csorbították propagandista hírnevét, úgyhogy ingerültségében néha gúnyolta, kinevette a lányt, de az sem maradt adósa, és akarva-akaratlanul becsülnie kellett. - Így aztán mindig különös gonddal készült, ha ebben a körben végzett munkát.

Észrevette azt is, hogy valahányszor a mai gyalázatos viszonyokat, az emberek elnyomását, testi-lelki megnyomorítását ecseteli, vagy a jövő képét idézi fel, amikor majd kívül-belül szabad lesz az ember - akkor a lány egészen más arckifejezéssel hallgatja, ilyenkor az erős-lelkű, gondolkodó nő haragja lángol fel a szemében, nyilván jól ismeri a mai élet nehéz láncait. Ilyenkor mohó vággyal és bizalommal csüng szaván, úgy hallgatja, mint a gyermek, ki tündérmesét hall, és a mese megfelel az ő tündéri, meseszöví lelkének. És akkor úgy érezte, hogy győzni fog, meghódítja az ellenséget, talán még remek harcostársat is nevel belőle.

Csaknem egy éve tartott már a párviadal, és még egyik sem próbált közeledni, négy szemközt vitázni. Végül is a férfi tette meg az első lépést.

- Signorina, maga állandó ellenfelem - szólította meg egyszer - nem gondolja, hogy az ügy érdekében üdvös volna jobban megismerkednünk egymással?

Szívesen fogadta az ajánlatot, és csaknem az első szóval már meg is indult köztük az újabb harc. A lány hevesen védte az egyházat, ahol a meggyötört ember lelke nyugalomra talál, mert a jóságos Madonna színe előtt mindenki egyenlő és szánni való. A férfi bizonyította, hogy nem megnyugvás kell, hanem harc; a polgári jogegyenlőség fabatkát sem ér a javak egyenlősége nélkül, és a Madonna háta mögött azok húzódnak meg, akiknek érdeke, hogy az emberek többsége boldogtalan és ostoba legyen.

Ettől kezdve egész életüket betöltötte ez a vita. Minden újabb találkozáskor ugyanazt a szenvedélyes párbeszédet szőtték tovább és naptól napra élesebben megmutatkozott, hogy hitük végzetesen összebékíthetetlen.

A férfi szemében harc volt az élet; harcolni kell, hogy kiszélesítsük tudásunkat és alá vessük akaratainknak a természet titokzatos erőit; minden embert egyformán föl kell készíteni erre a harcra, és akkor végül majd szabadok leszünk, diadalmaskodik az ész, minden erők között a leghatalmasabb és az egyetlen, amely tudatosan munkálkodik. A lány viszont úgy gondolta, hogy az élet fájdalmas áldozat egy felfoghatatlan hatalom oltárán, és eszünket alá kell rendelni annak az akaratnak, amelynek törvényeit és céljait csak a lelkész ismeri.

A férfi megdöbbenve kérdezte:

- De hát mért jár akkor az én előadásaimra? Mit vár a szocializmustól?

- Igaz, jól tudom, hogy vétkezem és ellentmondásokba keveredem; de olyan jólesik magát hallgatni, amikor a boldogságról, az egész emberiség boldogságáról álmodozik...

Sovány volt és nem is szép, de az arca okos, a szeme nagy, és a pillantása hol szelíd, hol haragos, kedves vagy szigorú. Egy selyemgyárban dolgozott, öreg édesanyjával és béna apjával élt, meg a testvérhúgával, aki ipariskolában tanult. Jókedvében ígéző tudott lenni, de akkor is halkszavú maradt; szerette a múzeumokat, a régi templomokat, lelkesedett a képekért és a szép dolgokért általában. Gyönyörködött bennük és sokszor mondta:

„Még elgondolni is furcsa, hogy ezeket a szépségeket valamikor magánemberek házába zárták és csak ők élvezhették. A szép csak akkor él, ha mindenki láthatja.”

Gyakran mondott effélet, és a férfi ilyenkor valami rejtett fájdalmat érzett a szavak mögött, mintha ez a lány az anya remegő, együttérző szívével szeretné az életet és az embereket. Türelemesen várt, és halk szeretet szenvedéllyé gyulladt benne. Úgy látta, hogy egyre éberebb figyelemmel hallgatja és a szíve mélyén már egyetért vele. Mind nagyobb türelemmel magyarázta neki, hogy túrhetetlenül küzdeni kell az emberek, a nép, az egész emberiség felszabadításáért, le kell rázni az ócska béklyókat, amelyek rozsdája rágja, mérgezi a lelkünket.

Egyszer aztán, mikor hazakísérte, megvallotta neki, hogy szereti, feleségül akarja és - megrémült a szavai hatásától. A lány megtántorodott, mintha megütötte volna, tágra nyitotta szemét, elsápadt, a falnak támaszkodott, két kezét hátradugva a szemébe nézett és csaknem iszonyattal mondta:

- Sejtettem, éreztem, mert én is régóta szeretem. De most mi lesz? Mi lesz; Úristen!

- Boldogok leszünk. Gyönyörű napjaink lesznek. Az együttes munkáink napjai.

- Nem! - a lány lecsüggesztette a fejét. - Ne beszéljünk szerelemről, nem szabad.

- Miért?

- Megesküszöl velem a templomban?

- Azt nem.

- Akkor Isten áldjon!

És otthagyta. Akkor utánament, elérte és igyekezett meggyőzni. Szó nélkül, ellenvetés nélkül végighallgatta, de azt felelte:

- Én is, anyám is, apám is, mind hívők vagyunk és így is akarunk meghalni. A polgári házasság nekem nem házasság, és a gyerek, aki ilyen házasságból születik, boldogtalan. Csak az egyházi esküvő szenteli meg a szerelmet, csak az adhat nyugodalmat és boldogságot.

Nem egykönnyen fog engedni, ezt tisztán látta, de viszont ő sem engedhetett. Mikor széjjelváltak, a lány ezzel búcsúzott:

- Ne gyötörjük egymást. Ne is akarj velem találkozni! Ó, bárcsak elmennél ebből a városból! Én nem tehetem, szegény vagyok.

- Nem ígérek semmit.

És a két erős ember tovább harcolt. Találkoztak természetesen, még sűrűbben, mint addig. Keresték a találkozást, mert reménykedtek, hogy egyikük nem bírja tovább a ki nem elégített szenvedély gyötrését.

Kétségbeejtő, szomorú találkozások voltak ezek; a lány minden együttlét után könnyes szemmel ment gyónni, a férfi tudta ezt és tehetetlensége nagyon leverte. Úgy érezte, hogy a tonzúrá³s emberek fekete fala mind magasabbra nő köztük és áttörhetetlenül különválasztja őket mindhalálig.

Egy ünnepnapon a város határában sétáltak, és akkor azt mondta a lánynak, nem is fenyegető hangon, inkább mint aki hangosan gondolkodik.

- Néha azt hiszem, meg tudnálak ölni.

Nem szólt rá semmit.

- Hallottad, mit mondtam?

Akkor kedvesen felnézett rá és csak annyit felelt:

- Hallottam.

Ebből értette csak meg, hogy inkább meghal, de engedni nem fog. Amíg ez a „hallottam” el nem hangzott, néha megölelte, megcsókolta és a lány védekezett ugyan, de ellenállása gyöngült, és ő bizakodott, hogy egyszer mégiscsak megadja magát, női ösztöne meghozza az ő győzelmét. Most belátta, hogy az nem győzelem volna, hanem leigázás, és ettől kezdve nem is próbálta az asszonyt keltegetni benne. Inkább bejárta vele sötét, vallásos életnézete köreit és tüzeket gyújtott, amilyeneket csak tudott, de hiába, a lány vakon járt mellette, réveteg mosollyal figyelt a szavára, de nem hitt neki. Egyszer meg is mondotta: „Néha elhiszem, hogy megvalósulhat, amiről beszélsz; de csak azért hiszem el, mert szeretlek. Elhiszem, de nem hiszek, nem hihetek benne. És mihelyt elmegy tőlem, veled együtt távoznak a gondolataim.”

Majdnem két esztendeig ment ez így. Akkor ágynak esett a lány. Ő is otthagyta a munkáját. A munkásszervezetben sem dolgozott, adósságba verte magát és kerülte a társait. Folyvást a lány

³ Köralakú kiborotválás a katolikus papok fejébübján.

lakása körül ödögött, vagy az ágya mellett ült, figyelte, hogy sorvad, hogy lesz napról napra áttetszőbb, szemében egyre emésztőbb a betegség tüze.

- Beszélj nekem a jövőről - kérte a beteg.

De ő a jelenről beszélt; bosszúvággyal sorolta el mindazt, ami ma pusztít bennünket, ami ellen mindig harcolni fog, mert ki kell vetni az emberek életéből, mint az elnyűtt, piszkos rongyokat.

Meghallgatta, és ha már tűrhetetlenül fájt, amit hallott, megérintette a férfi kezét és könnyő-rögve nézett rá.

- Meghalok? - kérdezte egyszer, több nappal azután, hogy a doktor a férfinak már megmondta a valóságot; roncsoló tüdővész, állapota reménytelen.

Nem felelt neki, lesütötte a szemét.

- Tudom... hamarosan meghalok... Add a kezéd.

Forró szájával megcsókolta a kezét és azt mondta:

- Bocsáss meg, vétettem ellened, tévedtem és meggyötörtelek. Most látom, mikor már végem van, hogy az én hitem csak félelem, rettegés attól, amit nem tudok, nem értek. És hiába igyekeztem megérteni, a véremben van ez a félelem, velem született. Hiába van eszem, hiába segít a te eszed, a szívem mások hatalmában van. Igazad van, én ezt megértettem, de a szívem nem tud egyetérteni veled.

Néhány nappal azután meghalt, és az agóniája alatt a férfi megöszült. Megöszült huszonhét éves korában. Nemrég feleségül vette egyik tanítványát, a lány egyetlen barátnőjét. Most a temetőbe mennek, őhöz. Meglátogatják minden vasárnap, virágot tesznek a sírjára.

A férfi nem hisz a diadalában. Meggyőződése, hogy hazugság volt, mikor azt mondta neki: igazad van. „Csak vigasztalni akarta. Ugyanezt gondolja a felesége is.” Mélységes szeretettel őrzik a halott emlékét, és ez a komor történet - egy kitűnő ember pusztulása - bosszúra sarkallja őket. Fáradhatatlanul dolgoznak együtt, közös munkájuknak egészen különös, szép színezete van.”

Az ünneplő nép tarkán, elevenen áramlik a verőfényben. Áramlását vidám zsivaj kíséri, a gyerekek visongnak, kacagnak. Persze nem mindenkinek könnyű, nem mindenkinek öröm az élet, sötét fájdalom szorítja sok ember szívét, ellenmondások tépik gondolkodását. De mégis a szabadság felé menetelnek, mind-mind a szabadság felé. És minél jobban összefognak, annál hamarabb érnek oda.

IX

Dicsérjük az asszonyt - az Anyát, a mindent legyőző élet örök forrását!

A vas Timur Lenkről⁴ lesz itt szó, a Sánta Párducról, akinek neve hiveinek ajkán Szahib-i-Kiráni - a szerencsés hódító - a hitetlenek szerint pedig Tamerlán, aki el akarta pusztítani a világot.

⁴ Mongol nagykhán, Moszkváig, Bagdadig és a Gangesz torkolatáig nyomult győztes seregeivel. Meghalt 1405-ben.

Ötven évig járt a földön, és talpa úgy tiporta el a városokat és országokat, mint az elefánt lába a hangyabolyt, és amerre járt, piros vérfolyamok ömlöttek mindenfelé. Magas tornyokat épített a legyőzött népek csontjaiból, pusztította az életet, vetélkedett a Halál erejével, így állt bosszút rajta, amiért elvette tőle a fiát, Dzsingisgirt. A rettenetes ember el akart ragadni a halál elől minden áldozatot, hadd múljon ki éhségében, bánatában!

Azon a napon, amikor Dzsingisgír, a fia meghalt, Szamarkand népe fekete és kék gyászba öltözött, port és hamut szórt a fejére, úgy járult a gonosz dzsettek legyőzője elé. És ama naptól fogva egészen addig, amíg a Halál Otrarában le nem terítette, Timur harminc esztendőn át soha el nem mosolyodott, összeszorított szájjal élt, fejét senki előtt meg nem hajtva. Harminc éven át elzárta szívét az irgalom elől...

Dicsérjük az asszonyt ezen a földön, az Anyát, az egyetlen hatalmat, amelyik előtt alázatosan meghajol a Halál. Elmondunk itt egy igaz történetet az Anyáról, elmondjuk, hogyan hajolt meg előtte a Halál és az ő szolgája, rabja, Tamerlan, a vasember, a föld véres ostora.

Íme a történet.

Timur khán a Kanigula gyönyörű völgyében lakomázott. Rózsa- és jázminfelhő borítja a völgyet, amelyet Szamarkand költői a Virágok szerelmének neveznek; odalátszanak a nagy város kék minaretei, a mecsetek kék kupolái.

Tizenötezer kerek sátrat vertek a völgyben, legyező alakban elszórva; olyanok, mint megannyi tulipán, sok száz zászlócska lebeg felettük, csupa eleven virág.

Középen áll a Gurugán-Timur sátra, mint egy királyné a hölgyei között. Négyszögletű a sátor, minden oldala száz lépés, magassága három kopja, közepén tizenkét ember vastagságú aranyoszlop, tetején két kupola, falai fekete, sárga és kék selyemlapok, és ezeket ötszáz piros zsinór erősíti a földhöz, hogy fel ne emelkedjenek az égbe. Négy sarkán négy ezüst sas ül, és a kupola alatt, a sátor közepén, az emelvényen az ötödik sas - Timur-Gurugán, a királyok királya.

Bő égszínkék selyempalástja igazgyöngyökkel van kivarrva; ötezer igazgyöngy van rajta, se több, se kevesebb! Félelmes ősz fején sapka, annak hegyes csúcsán rubinkő, és ha fejét mozgatja, a véres szem villog és besugározza a világot.

A Sánta arca olyan, mint egy vértől rozsdás széles késpenge, hiszen ezerszer is vérben fűrésztötte; két szeme keskeny, de mindent lát, hideg fényük, mint a caramuté, az arabok kedves drágakövéé, amely megóv a nyavalyatöréstől - a hitetlenek smaragdnak hívják; a ceyloni rubinfüggők a nagy király fülében pirosak, mint a szép lány ajaka.

A földön, a szőnyegen - és ilyen szőnyeg nincs több a világon - háromszáz aranykupában csillog a bor, és van minden, ami fejedelmi lakomához kell. Timur mögött zenészek ülnek, mellette nem ül senki, lábainál a vérei, királyok és hercegek, kapitányok. De mindenkinél közelebb hozzá Kermani ül, a részeges költő, aki egyszer, amikor a világhódító megkérdezte:

„Kermani! Mennyit adnál értem, ha áruba bocsátanának?” - azt felelte a halál és a rémület magvetőjének:

„Huszonöt aszkert.”

„De hiszen annyit az övem egymaga is megér” - csodálkozott Timur.

„Éppen arra gondoltam - az övedre! Mert te magad egy fityinget se érsz...”

Így beszélt Kermani, a részeges költő, a királyok királyával, a vér és rémület emberével! Azért legyen mindenkor dicsősebb a költő, az igazság barátja, mint a hódító Timur!

Dicsérjük a költőket, akiknek egyetlen igaz istenük a bátran kimondott szó - ez az ő istenük mindörökké!

De íme, a vigalom és multság, a harcokat és győzelmeket dicsőítő büszke emlékezés, a muzsikaszó és a népi játékok közepette, mikor a nagy király sátra előtt tarkaruhás bohócok ugráltak, vasgyúrók birkóztak, táncosok hajladoztak, mintha nem is volna csont a testükben, harcosok vívtak, vetélkedve a halál mesterségében, és vörösre meg zöldre festett elefántok mutatták be félelmes vagy nevetséges tudományukat, amikor Timur népét elhódította rettentő urának dicsősége, a győztes csaták fáradalma, a bor és a kumisz - az észveszejtő ünneplés zsvajgásán át, hirtelen, mint a villám a viharfelhőből, asszonyi kiáltás hatolt Bajazed⁵ legyőzőjének fülébe. A sasmadár büszke kiáltása volt, ismerős és rokon hang azzal, amelyik az ő lelkében is szólt, amióta a Halál vérig sebezte és irgalmatlanná tette az emberekkel és minden étellel szemben.

Parancsára megkérdezték, hogy ki az, ki kiált olyan örömtelenül, és hamarosan jelentették neki, hogy valami asszony, porlepte ruhája csupa rongy, háborodottnak látszik; arabul beszél és azt követeli - követeli! - hogy vezessék a nagykirály, három ország uralkodója elé.

- Hozzátok ide! - parancsolta Timur.

És íme, az asszony ott áll előtte, mezítláb, a naptól kifakult ruha cafatokban lóg rajta, fehér haja ziláltan takarja sovány mellét, arca mint a bronz, szeme parancsoló, barna kezét a Sánta Timur felé nyújtja, és ez a kéz nem remeg.

- Te győzted le Bajazed szultánt? - kérdi.

- Én, igen. Őt és még sok mást; és még nem fáradtam bele a győzelmekbe. Hát te, asszony, mit mondhatsz magadról?

- Hallgass meg! - szólt az. - Akármennyit cselekedtél, csak ember vagy, de én Anya vagyok. Te a halált szolgálod, én az életet. Vétkezted ellenem, és én, íme, eljöttem és követelem, hogy tedd jóvá bűnödöt. Jeligéd, így mondták nekem: „Igazságban rejlik az erő.” Alig hiszem, hogy valóban ez a jeligéd, de hozzám igazságosnak kell lenned, mert én Anya vagyok.

A nagykirály elég bölcs volt, hogy megérezze a merész szavakban rejlő erőt és azt mondotta:

- Ülj le és beszélj! Hallgatlak.

És az asszony leült oda, ahova jónak látta: a szőnyegre, a királyok körébe és íme, ezt mondta:

- Salerno környékén születtem, a messze Itáliában. Apám halász volt, az uram is. Derék szép ember volt az uram és boldog - én itattam boldogsággal. És volt egy fiam - a legszebb fiú a föld kerekén.

- Mint az én fiam, Dzsigangir.

- Az enyém volt a legszebb és a legokosabb! Már hetedik évében járt, mikor szaracén kalózok tűntek fel a partunkon, megölték apámat, az uramat és még sok mást, fiamat pedig elrabolták; már négy év óta keresem, szerteszéjjel a földön. Most itt van tenálad, ezt tudom, mert Bajazed harcosai elfogták a kalózokat, te pedig legyőzted Bajazedet és mindenét elvetted. Neked tudnod kell, hogy hol van a fiam - add vissza nekem!

⁵ Bajazed, török szultán, 1396-ban Nikápolynál legyőzte Zsigmond császár és magyar király keresztes-hadát és már Konstantinápolyt fenyegette, amikor a mongol fergeteg Kis-Ázsiára zúdult. Ankaránál, Törökország mai fővárosa közelében, Timur khán fogságába esett.

Körülötte többen nevettek és azt mondták - mert igen bölcsnek hitték magukat, mint az ilyenféle emberek mind:

- Örült.

Ezt mondták a nagykirálynak barátai, a királyok, a hercegek és kapitányok.

Csak Kermani, a részeges költő szögezte szemét komolyan az asszonyra, és Timur nézte nagy csodálkozással.

- Örült, mert Anya - mondta halkan Kermani, és Timur, a világ ellensége így szólt:

- Asszony, hogy jöttél ide abból az ismeretlen, messze országból, hegyen-völgyön, folyókon és tengereken át? Miért nem bántottak a vadállatok és az emberek, akik sokszor gonoszabbak, mint a leggonoszabb fenevad? Nincs fegyvered, holott a fegyver az egyetlen megbízható jó barát, csak az nem árulja el a védtelen embert, amíg erő van a kezében. Tudnom kell mindezt, hogy hihessek neked, hogy csodálkozásom ne zavarjon és megértselek.

Dicsérjük az asszonyt, az Anyát, akinek szeretete határtalan, akinek keble táplálja az egész világot. Minden, ami csak szép az emberben, azt a napsugár adja és az anyatej, az élet szeretete belőlük fakad.

Az anya így felelt Timurnak:

- Csak egy tengert kellett átszelnem; azon sok sziget volt és sok halászbárka, és ha azt keresed, akit szeretsz, jó szél viszi hajódat, a folyókat pedig könnyen átússza, aki a tengerparton született és ott nőtt fel. És a hegyek? Hegyet nem láttam utamon.

A részeges Kermani vidám mosollyal mondta:

- A hegy völgyé válik, ha szeretsz.

- Erdőkön át kellett mennem, igaz. Vadállatok is voltak ott, vadkanok és medvék, hiúzok; szörnyűséges bikák félelmesen szegték le fejüket, és párducok néztek rám kétszer is, olyan szemmel, mint a tiéd. De minden vadnak van szíve, és én beszéltem velük is, mint most veled, és ők hittek nekem; elhitték, hogy Anya vagyok, és elmentek az utamból és sóhajtottak, mert megszántak. Te ne tudnád, hogy a vad szereti a kölykét és éppen úgy küzd annak szabadságáért, mint az ember?

- Úgy van, asszony, ahogy mondod - felelte Timur. - Sokszor még jobban szereti és állhatatosabban harcol érte, mint mi, emberek.

- Az emberek - folytatta az Anya és úgy beszélt most, mint egy gyermek, mert minden Anya százszorosan gyermek az ő szívében. - Az emberek mind Anyák gyermekei, mindegyiknek van édesanyja, annak a fia - te is az vagy, öregember, te is tudod, hogy Anya szült; az Istent megtagadhatod, de ezt nem tagadhatod, te öregember.

- Úgy van, asszony, ahogy mondod - szólalt meg Kermani, a költő, a rettenthetetlen. - A bikák hasában nem fogan borjú, napfény nélkül nem fakad virág, szeretet nélkül nincs boldogság, asszony nélkül nincs szerelem, Anya nélkül nincs költő, se hős.

És mondta az asszony:

- Add vissza a fiamat, mert Anya vagyok és szeretem őt.

Hajtsunk fejet az Anya előtt - ő szülte Mózeszt, Mohamedet és Jézust, a nagy prófétát, akit a gonoszok megöltek, de - mint Serifeddin mondta - újra feltámad és eljön és ítélni fog elevenek és holtak fölött, Damaszkuszban lesz az, igen, Damaszkuszban...

Hajtsunk fejet az előtt, aki fáradhatatlanul szüli a nagyokat. Az ő fiai Arisztotelész⁶ és Firduszi és a mézédész Szaadi és Omár-Khajjan⁷, aki olyan, mint a méreggel kevert bor, és Nagy Sándor és a vak Homérosz,⁸ mind az ő fiai. Az Ő tejét itták, Ő vezette őket kézen fogva a világba, mikor akkorkák voltak csak, mint a tulipán. Az Anyáknak köszönhetjük a világ minden dicsőségét.

És eltűnődött a városok ősz pusztítója, Timur-Gurugán, a Sánta Párduc, sokáig hallgatott, azután így szólt:

- Men tangri kuli Timur! Én, Timur, Isten szolgája, íme ezt mondom: Éltem az életemet, és a föld már sok-sok esztendeje nyög alattam. Harminc év óta kaszálja kezem a Halál elől az aratni valót; azért kaszálja, hogy bosszút álljak rajta fiamért, Dzsingirért, mert a halál kioltotta szívemnek napját. Harcoltak velem országokért és városokért, de még soha senki se harcolt velem az emberért, és az embernek nem volt becse előttem, nem tudtam, hogy mi csoda ő és mit keres az én utamon. Mikor Bajazedet legyőztem, én, Timur így szóltam hozzá: Lásd, Bajazed, Isten előtt az országok és emberek csupa semmiség, olyanok kezébe adja őket, mint mi vagyunk, te, a félszemű és én, a sánta.

- Így szóltam hozzá, mikor láncra verve elém vezették. Roskadozott a láncok súlya alatt, és én elnéztem őt boldogtalanságában és éreztem, hogy az élet keserű, mint a romok közt termő üröm.

- Most pedig azt mondom én, Timur, Isten szolgája. Itt ül előttem ez az asszony, mint egy sötét árnyék, és olyan érzést ébresztett bennem, amelyet nem ismertem mindeddig. Úgy beszél velem, mint egyenlő az egyenlővel és nem kér, követel! Látom, értem, mitől olyan erős: szeret, és a szeretete súgja neki, hogy gyermeke az élet szikrája, és századokat bevilágító életláng gyúlhat belőle. Nem volt-e gyermek minden próféta, gyenge kisded minden hős? Ó, Dzsingir, szemem fénye, talán a te rendeltetésed volt átmelegíteni a földet és boldogságot vetni bele, míg én vérrel öntöztem bőségesen, és most sötétség borítja.

Megint jó darabig gondolkodott a népek ostora és azt mondta végre:

- Én, Timur, Isten szolgája, ezt parancsolom: háromszáz lovas induljon tüstént országaim minden részébe és keresse meg ennek az asszonynak a fiát. Ő pedig hadd várjon itt, és vele együtt várok én is. És az a lovas, aki nyergébe emeli és elhozza a fiút, szerencsével jár - ezt mondja Timur. Jól van így, asszony?

Az Anya rámosolygott és hátrarázta ősz haját, majd fejét megbiccentve felelte:

- Jól van, nagykirály!

Akkor felállt a félelmetes öreg, némán meghajolt előtte, Kermani, a vidám költő pedig így szólt nagy örömmel:

Mi szebb, mint a virágot, csillagot zengő dal?

Ki nem mondja rá: a szerelem dala!

Mi szebb, mint a virágot, csillagot zengő fény?

A szerelmes azt mondja: szívem szerelme.

⁶ A legkiválóbb görög gondolkodók egyike, Nagy Sándor nevelője, i. e. 300 körül.

⁷ Híres perzsa költők: Firduszi a Sáh néme (Királyok Könyve) nagyszerű szerzője, i. e. 1000 körül. Szaadi a 13. sz.-ban, Omár-Khajjan a 12. sz.-ban élt.

⁸ A két nagy görög eposz, az Iliász és az Odüsszeia legendás költője.

*Ismerlek, gyönyörű, éjjeli csillagos ég.
Ismerlek, szépséges nyári verőfény.
Tudom, kedvesem szeme szebb minden virágnál,
Tudom, mosolya édesb a napsugárnál.*

*De a legszebb dalt nem dalolta el senki még,
A források forrását senki nem énekelte meg,
A világ szívét, a bűvös nagy szívét,
Azt, akit mindnyájan így hívunk: Anya.*

És Timur Lenk azt mondta a poétájának:

- Jól van, Kermani! Nem tévedett az Isten, mikor kiválasztott, hogy ajkad hirdesse az ő bölcsességét.

- Hej, nagy költő az Isten maga - mondta a részeges Kermani.

Az asszony mosolygott, és mosolyogtak a királyok, a hercegek és a kapitányok meg a többiek, mind csupa gyermek - nézték az asszonyt, az Anyát.

És ez mind igaz, minden szó igaz! Tudják az Anyák, kérdezzétek csak meg őket, és azt fogják mondani:

- Igen, mindez örök igazság. Mi erősebbek vagyunk, mint a Halál, mi adjuk a világnak szüntelenül a bölcsesket, a költőket és a hőseket, mi vetjük bele mindazt, amitől dicső.

X

Hőség, nyugalom, az élet megmeredt a verőfényes csendben; az ég, mint egy óriási, derűs kék szem, nyájasan néz le a földre, tüzes szembogara a nap.

A tenger sötétkék fémből kovácsolt síkját halászcsonakok tarkítják; mozdulatlanok, mintha odaforrasztották volna őket a félkörű öböl ragyogó tükréhez. Sirály repül lusta szárnyakkal, mása a vízben még fehérebb, még szebb, mint ő odafenn.

A messzeség reszkető kódében ibolyaszínű sziget úszik némán, olvadozik a forró napsütésben; magányos szikla az kinn a tenger közepén, villogó drágakő a nápolyi öböl gyűrűjében.

A kőpart lépcsőzetesen, szaggatottan ereszkedik a tengerhez. Dúsan göndörödik rajta a szellő, a narancs-, citrom és fügefák sötét lombja, az olajfák tompafényű ezüstje. A meredeken lefutó zöld folyamból mosolyogva köszönget a sok arany, piros és fehér virág, a sárga és narancsszínű gyümölcs pedig olyan, mint egy holdtalan nyári éjszaka sötét egén, párás levegőjében a csillagok.

Csendes az ég, a tenger és a lelked, hallani szeretnéd, hogyan rebegi szótlan imáját a napistenhez minden, ami él.

A kertek között ösvény kígyózik, és azon egy magastermetű asszony lépked lassan, kőről kőre le a tengerhez. Fekete ruhájára fakó foltokat égetett a nap, a foltok már messziről látszanak. Feje födetlen, ősz hajának ezüstje fénylik, apró csigákban hull magas homlokára, halántékára, barna arcára - bizonyosan nem is lehet simára fésülni.

Arca szigorú, vonásai élesek, aki egyszer látta, nem felejt el többet. Igazi antik arc, és ha szemének erős sugara ér, kelet forró sivatagait, Debórát és Juditot idézi eszedbe. Fejét lehajtva kötöget valami pirosat, az acéltű villog a kezében, gyapjúgombolyag bújik meg valahol a ruhája alatt, de úgy tetszik, mintha a piros fonal a melléből jönne ki. Meredek és szeszélyes az ösvény, hallani, hogy zörög a leszóródó kavics, de az ősz hajú asszony biztosan lép, mintha lábai látnák az utat.

Erről az asszonyról a következő történetet beszélnek: özvegy, férje halász volt, rövid idővel az esküvőjük után elment halászni és nem tért vissza többet; feleségét várandós állapotban hagyta.

A gyerek megszületett, de anyja rejtegette a világ elől, nem mutatkozott vele az utcán, a napon, hogy dicsekedjék a fiával, mint más anyák szokták. Kunyhójának sötét zugában tartotta, rongyokba burkolta, és sokáig nem tudták még a szomszédai sem, hogy milyen az újszülött. Legfeljebb nagy fejét pillantották meg és a mozdulatlan nagy szemeket a sárga arcon. Észrevették persze, hogy az egészséges, ügyes asszony, aki mindaddig jókedvvel, fáradhatatlanul birkózott a szükségkel, még másokba is bátorságot öntött, most hallgatag, töprengő, szeme a szomorúság ködén át néz a világba, furcsa tekintettel, mintha folyvást kérdezne valamit.

De nem sok időbe telt, míg kiderült, hogy mi bántja: a gyermek torzszülött volt, ezért rejtegette, ez verte le annyira.

A szomszédok mondták neki, hogy értik, persze, ha szégyelli torzszülött fiát, de csak a Szűzanya tudhatja, igazságos büntetés-e a szörnyű csapás. És a gyermek semmi esetre sem hibás, nincs joga elzárni előle a napot.

Hallgatott a szavukra és most már megmutatta nekik a fiút. Rövid keze, lába, mint a hal uszonyai, feje nagy, felfújgömb, melyet alig bírt el a vékony, gyenge nyak, arca csupa ránc, mint a vénemberé, szeme zavaros, szája körül meredt vigyorgás.

Az asszonyok elsírták magukat, ha látták, a férfiak megvetően, fintorogva mentek el mellette. A torzszülött anyja meg csak ült a földön, fejét hol eltakarta, hol fölemelte, és kérdően nézett az emberekre, de senki sem értette, mit kérdez.

A szomszédok egy ládat csináltak a szörnyszülöttnak, amolyan koporsófélét, teletömtek gyapjúhulladékkal és rongyokkal, ebbe a puha, meleg fészekbe ültették a gyermeket és kitétték egy árnyékos helyre, az udvarra, titkon reménykedve, hogy a nap, amely annyi csodát mivel naponta, itt is csodát tesz talán. De az idő múlt, és a torzszülött maradt, ami volt: óriási fej, hosszú törzs, négy erőtlen végtag; csak a vigyorgása változott - mind telhetetlenebb mohóságot fejezett ki, és most már két sor görbe fog töltötte meg a száját. Kurta mancsai megtanulták, hogy kell megragadni a kenyérdarabokat és biztos mozdulattal beletaláltak a forró, nagy szájba.

Néma volt, de ha ételszagot érzett valahol a közelben, tompa bögést hallatott, torkát kitéve rázta nehéz fejét, és a zavaros szemek fehérjén vérvörös erek dagadtak ki.

Sokat falt, egyre többet, és most már csaknem szakadatlanul bögött. Anyja folyvást dolgozott, de sokszor keveset keresett, néha meg éppen semmit. Akkor se panaszkodott, kelletlenül és mindig szó nélkül fogadta el a könyöradományokat, de ha nem volt otthon, a szomszédok, mikor már nem bírták az örökös bögést, be-beszaladtak az udvarra és kenyérrel, főzelékkel, gyümölcscsel tömtek ezt a telhetetlen száját, mindennel, ami csak ehető.

- Még majd egészen felfal! - mondták az asszonynak. - Mért nem adod valami menhelybe, kórházba?

De ő komoran felelte:

- Én szültem, nekem kell ellátnom.

Szép teremtség volt, és nemegy férfi környékezte szerelmével, de hiába. Az egyiknek, aki jobban tetszett neki, mint a többi, kijelentette:

- Nem lehetek a feleséged. Félek, hogy még egy ilyen szörnyet hozok a világra, és az rád is szegyet hozna. Nem, menj el tőlem.

És hiába igyekezett meggyőzni a férfit, hiába biztatta, hogy a Madonna igazságos, testvérének tekint minden asszonyt, a szörnyszülött anyja mindig csak azt felelte:

- Nem tudom, mit vétettem, de a büntetés irtózatoss.

A férfi kérlelte, sírt, dühöngött, de ő váltig csak azt hajtogatta:

- Nem tehetek olyat, amiben nem hiszek... Menj...

Akkor elment, messzire, végképp.

Az asszony még sok éven át tömte a gyerek feneketlen bendőjét; odaömlött munkájának minden gyümölcse, a vére, élete; a szörnű fej mind nagyobbra, félelmetesebbre nőtt, olyan volt már, mint a léggömb, amely minden pillanatban elszabadulhat az erőtlenség, vékony nyakról és száll, lustán jobbra-balra dülöngélve, a házak sarkaiba ütközve.

Aki benézett az udvarra, önkéntelenül megállt és összerázkódott, döbbenten meresztette szemét, nem tudta, mit lát. A szőlővel befutott falnál, a kőpadon, mint valami áldozati oltáron állt a láda, s abból kiemelkedett a fej, a sárga ráncokkal borított csontos arc kirítt a zöld háttérből, a gödrükből kidagadó, zavaros szemek megfogták az arra járók tekintetét, és aki csak egy pillanatig látta, soha el nem felejtette azt a széles, lapos, fintorgó orrot, a mozgékony arc-csontokat és állkapcsot, a nagy, hegyes, szinte külön életet élő, állati füleket és az aránytalanul nagy, petyhüdt száját, amely ki-kinyílt és mutogatta a ragadozó fogakat. A szörnű koponyára boruló haj kicsi gyűrűkbe csavarodott, mint a négereké. Kurta kis keze olyan volt, mint a gyík lába, és ha valami ennivalót tartott, feje oda-odakapott, mint a csipegető madár csőre, fogaival kitépett egy-egy darabkát és hangosan szuszogva rágt. Ha jóllakott, fogát vicsorítva nézegette az embereket, két szemét az orrtő felé összehúzta, úgyhogy egyetlen zavaros foltta olvadtak a félholt arcon, melynek rángása agóniára emlékeztetett; ha meg éhes volt, nyakát előrenyújtva, vékony kígyónyelvét mozgatva követelősen bögött.

Az emberek keresztet vetettek és imádkozva mentek tovább; eszükbe jutott minden baj és szerencsétlenség, amit valaha megértek, átszenvedtek életükben.

Az öreg, komorlelkű kovács nemegyszer mondta:

- Ahányszor azt a mindent befaló száját látom, azt gondolom, hogy az én erőmet is valami efféle szörnyeteg falta be. Élősdiek kedvéért élünk és halunk meg valamennyien.

Szomorú, szívfájdító gondolatokat, érzéseket keltett mindenkiben ez a néma fej.

A szörnű anyja szótlanságul hallgatta a megjegyzéseket, gyorsan megőszült, arcán ráncok húzódtak, nevetni már régen elfelejtett. Tudták róla, hogy éjjelente mozdulatlanul áll az ajtóban és az eget nézi, mintha onnan várna valakit. - „Ugyan kit vár?” - kérdezték egymástól.

- Tedd ki a gyereket az öreg templom elé - tanácsolták neki. - Sok külföldi jár ott, bizonyosan vetnek neki pár rézgarast.

De az asszony ijedten tiltakozott.

- Borzalmas volna, ha azok az idegenek látnák! Mit gondolnának rólunk...

- Nyomorúság van mindenütt; tudják azok is - mondták neki.

De ő csak rázta a fejét.

Hanem a külföldiek, akiket az unalom hajszol, elkószálnak mindenüvé, benéznek az udvarokra, benéztek őhöz is. Egyszer otthon volt és látta a megvető grimaszt, az undort a jóllakott arcokon, hallotta, hogy beszélnek a fiáról, ajkukat biggyesztve, hunyorgatva a semmittevők. Különösen szíven ütötte egy fitymáló, nyílt kárörömmel odavetett ellenséges megjegyzés. Eszébe véste, sokszor ismételte magában az idegen hangokat. Olasz szíve, anyai szíve megérezte sértő értelmüket. Még aznap elment egy tolmácshoz és megkérdezte, hogy mit jelentenek azok a szavak.

- Az a kérdés, ki mondta, hogy mondta - felelte a tolmács és elkomorodott. - Ezt jelentik: a latin fajták közül az olasz hal ki legelőbb. Hol hallottad ezt a hazugságot?

Nem felelt neki, tovább sietett.

Másnap a szörnyszülött agyonzabálta magát és görcsös vonaglások közt kimúlt.

Anyja leült a láda mellé, tenyerét a fiú kihűlt fejére tette, és csendesen várt valamit; megint azzal a kérdő tekintettel bámult mindenkire, aki odajött megnézni a halottat.

De senki se szólt, és tőle nem kérdeztek semmit. Bizonyosan szerették volna kifejezni az örömeiket, amiért rabsága véget ért, szerettek volna vigasztaló szót mondani neki a fia haláláról, de csak hallgattak. Az emberek megértik néha, hogy vannak dolgok, amikről nem lehet beszélni.

Az asszony pedig még sokáig nézett az emberekre azzal a kérdő pillantással, azután lassan megnyugodott, és olyan lett, mint más, egyszerű ember.

XI

Anyákról mesélhetnénk a végtelenségig.

A várost már hetek óta szorongatta az ellenség, körülfogta, mint egy keményre kovácsolt acélgyűrű. Éjjelente máglyákat gyújtottak, és a tűz - csupa vörös szem a feketeségben - nézte a városfalakat, a lángok kárörvendve lobogtak, fenyegető fényük komor gondolatokat keltett az ostromlottakban.

A falakról jól látták, hogy szorul egyre szűkebbre az ellenséges hurok, látták a feltünedező fekete árnyékokat a tüzek körül, hallották a jóllakott lovak nyerítését, a fegyvercsörgést, harsogó nevetést, a győzelemben bizakodó harcosok vidám nótáit - és mi gyötörheti jobban a fület, mint az ellenség nevetése, víg éneke.

A patakokba, amelyek vízzel látták el a várost, hullákat dobott az ellenség, fölperzselte a szőlőket a falak körül, letiporta a szántóföldeket, kivágta a kertek fáit, bokrait. A falakon mindenfelé rések tátongtak, ágyuk és muskéták szórták be rajtuk az ólmot és vasat.

A harcokban elcsigázott, éhes katonák mogorván lépdelték a keskeny utcákon, sebesültek nyögése, lázbeteg felrebeszélése, asszonyi könyörgés, gyereksírás hallatszott ki az ablakokon. Az emberek fojtott hangon beszéltek és egymás szavát elvágva, feszülten hallgatóztak, vajon nem indul-e rohamra az ellenség?

Különösen tűrhetetlenné vált az élet az est beálltával, mikor a csendben még tisztábban, még erősebben hallatszott a nyögés és sírás, mikor a távoli hegyek hasadékaiból kékes-fekete árnyak kúsztak elő és az ellenséges tábor eltakarva, közeledtek a roskadozó bástyákhoz. A hegyek fekete csipkéi mögül felszállt a hold, olyan volt, mint egy gazdátlan, kardsapásoktól kicsorbult pajzs.

Segítséget sehonnan se várhattak, munkától és éhségtől elcsigázva, reménytelenül, rettegve nézték az emberek a holdat, a hegyek éles csúcsait, a hasadékok fekete torkát és az ellenség zajongó táborát; minden a halálra emlékeztetett, egyetlen csillag se sugárzott vigasztalást.

A házakban nem mertek világot gyújtani, sűrű sötétség borult az utcákra, és a sötétben, mint víz mélyén a hal, egy asszony mozgott némán, betakart fejével, fekete gallér a vállán.

Az emberek, akik látták, megkérdezték egymást:

- Ő az?

- Ő.

És a kapualjba húzódtak, vagy leszegett fejvel elsiettek mellette, a járőrparancsnokok pedig szigorúan figyelmeztették:

- Már megint kinn kószál, monna Marianna? Vigyázzon! Leütik, és senki se fogja keresni a gyilkost.

Főlegyen esedezett és várt. De a járőr elment mellette, nem akarta, vagy nem tartotta érdemesnek bántani; a fegyveresek kerültek, mint a hullát, és ő ott maradt az éjszakában és újra nekiindult. Nesztelenül, magányosan járta az utcákat, néma volt és sötét - a város balsorsának megtestesülése; és körös-körül, mintha csak őt üldöznék, panaszos, szomorú hangok; nyögés, sírás, imádkozás; komor szavak, katonák beszéde, akik már nem hittek a győzelemben.

Mint városának polgára és mint anya, a fiára gondolt és a hazára. Azok élén, akik a várost pusztították, az ő fia harcolt. Szép, szilaj, keményszívű legény. Nemrégén még büszkén nézett rá, úgy érezte, értékes ajándékot adott benne a hazának, jótékony erőt, segítséget az ősi fészeknek, ahol született és ahol a fiút szülte és felnevelte. Ezernyi eltéphetetlen szál fűzte szívét az ódon kövekhez, amelyekből apái a házakat és bástyákat építették, a földhöz, melyben csontjaik nyugodtak, a hazai legendákhoz, dalokhoz és reményekhez; és a szíve most elvesztette és siratta azt, aki legközelebb állt hozzá. Méregette szeretetét a fia és a városa iránt, és nem tudta, melyik kisebb, melyik nagyobb.

Így járta az utcákat éjről éjre. Sokan nem ismertek rá és megrémültek, a mindnyájunkat fenyegető halál képét látták sötét alakjában; aki ráismert, szótlanul ment el a hazaáruló anyja mellett. De egyszer, egy sötét zugban, a várfal tövében meglátott egy másik asszonyt; holttest mellett térdelt mozdulatlanul, mint egy halom föld, és bánatos arcát a csillagokra emelve imádkozott. Fenn a bástyán, a feje fölött halkan beszéltek az őrszemek, fegyverük zörgött, ahogy a lőrés kövéhez ért.

Az áruló anyja megkérdezte a másik asszonyt:

- A férjed?

- Nem.

- Testvéred?

- A fiam. Férjem tizenhárom napja esett el, fiam a mai napon...

És térdéről fölemelkedve alázatosan mondta:

- A Madonna mindent lát, mindent tud, és én hálás vagyok neki és megköszönöm...

- Mit?

- Most, hogy becsülettel a hazáért küzdve halt meg, megmondhatom: sokszor féltem, mert könnyelmű volt, nagyon is szerette a vidám életet, és én aggódtam, hogy még majd elárulja hazáját, mint Marianna fia, Isten és az emberek ellensége, aki támadóink élén harcol, legyen átkozott és átok sújtsa a méhet is, amely hordozta.

Marianna eltakarta arcát és továbbment, másnap reggel pedig megjelent a város védői előtt és azt mondta nekik:

- Vagy öljetek meg, amiért a fiam ellenetek harcol, vagy nyissátok ki nekem a kaput, hadd menjek hozzá.

Azt felelték:

- Ember vagy és szereted a hazádat, így hát neked éppen olyan ellenséged a fiad, mint bármelyikünknek.

- Anyja vagyok és szeretem, és az én bűnöm, hogy olyan lett, amilyen.

A védők tanácskoztak, hogy mit tegyenek vele, és így döntöttek:

- Nem volna becsületes dolog, ha a fiad bűne miatt kivégeznénk. Tudjuk, hogy nem te készítettet förtelmes bűnére, és sejtjük, mennyire szenvedsz. De nincs rád szükségünk ebben a városban; mint túszer se érsz nekünk semmit, mert a fiad nem törődik veled, elfelejtett az az ördög. Elég büntetés neked, ha azt hiszed, hogy rászolgáltál. Ez szörnyűbb lehet, mint a halál.

- Igen, szörnyűbb - felelte.

Akkor megnyitották neki a városkaput, és ő kiment; a védők sokáig néztek utána. A bástyáról látták, hogy lépked a hazai ugaron, amelyet a fia honfitársai vérével áztatott. Lassan ment, alig tudta felemelni lábát arról a földről. Meg-meghajolt a védőharcosok tetemei előtt, de megvetően félrelökte a fegyvereket - az anyák gyűlölik a támadó fegyvert, csak azt becsülik, ami védi az életet.

Úgy lépkedett, mintha folyadékkal színültig tele edényt hordana gallérköpenye alatt és félne, hogy kilötyyenti. Ahogy távolodott, mind kisebb lett az alakja, és akik a bástyáról nézték, úgy érezték, vele együtt távozik a csüggedtségük, reménytelenségük.

Látták, hogy félúton megáll, leveszi fejéről a csuklyát és sokáig nézi a várost. Amott, az ellenség táborában már észrevették a magányos alakot a mezőn, és éppen olyan sötét árnyékok, mint ő, sietség nélkül, óvatosan közeledtek.

Odaérve megkérdezték, kicsoda és hova igyekszik.

- Vezérek az én fiam - mondta, és a katonák nem kételkedtek a szavában, mellette mentek és dicsérték a fiának eszét és bátorságát. Ő büszkén, emelt fejjel hallgatta a dicséretet és nem csodálkozott. Igen, ilyen az én fiam - gondolta - ilyennek is kell lennie!

És most ott állt az előtt, akit ismert kilenc hóval a születése előtt és azóta is mindig a szívében hordott. Selyem és bársony ruha van rajta, fegyvereit drágakövek ékesítik; minden úgy van, ahogy kell.

Álmaiban sokszor látta, ilyennek - gazdagnak, híresnek.

- Anyám! - üdvözölte és megcsókolta a kezét. - Eljöttél hozzám, tehát megértesz! Holnap elfoglalom azt az átkozott várost.

- Ahol születted!

Sikereitől mámorosan és még nagyobb dicsőség vágyától háborodottan, a fiatalság vakmerő szenvedélyével beszélt:

- Azért születtem a világra, hogy bámuljanak. Miattad kíméltem sokáig ezt a várost, de olyan, mint a szálla a talpamban, gátol az utamon, nem engedi, hogy úgy rohanjak a dicsőség felé, ahogy akarok. De most, holnap! - elpusztítom ezt a makacs bagolyvárat.

- Ahol minden egyes kő gyermekkorodra emlékeztet.

- A kövek némák, ha az ember nem szólaltatja meg őket. Rólam beszéljenek a hegyek!

- És az emberek? - kérdezte az asszony.

- Azokra is van gondom, anyám, hogyan lenne! Szükségem van rájuk, mert a hős csak az emberi emlékezés által halhatatlan.

És felelt az anya:

- Hős az, aki életet teremt a halál ellenében, aki legyőzi a halált.

- Nem! - vitatkozott vele. - A pusztító hírneve semmivel se kisebb, mint az építőé. Nem is tudjuk, látod, ki rakta le Róma alapját, Aeneas-e vagy Romulus,⁹ de mindenki ismeri Alarich nevét meg a többiekét, akik lerombolták.

- Róma túlél minden más nevet.

Így folyt a szóvita köztük napnyugtáig. Az asszony mind hevesebben cáfolta fiának örült beszédét, és büszke feje egyre jobban lecsüggedt.

Az Anya - teremt és megtart, és aki a pusztítást dicséri előtte, szembeszáll vele. A Fiú nem tudta ezt, megtagadta az anyai élet értelmét.

Az Anya mindig szemben áll a halállal és gyűlöletes előtte a kéz, amely halált visz az emberek tanyáira. Fia nem értette meg ezt, a hírnév hideg fénye elvakította, megölte a szívét.

És nem tudta, hogy az Anya, ha az életről van szó, amelyet ő teremt és istápol, ravasz, kegyetlen és irgalmatlan tud lenni, mint a vadállat.

Görnyedten ült fiának gazdag vezéri sátrában és a nyíláson át látta a várost, ahol megismerte a fogantatás édes remegését, a szülés gyötrelmes görcseit és a gyermeket, aki most el akarja pusztítani ezt a várost.

A nap bíborsugarai vérvörösre festették a falakat és a tornyot, az ablakok vészjóslóan villogtak; olyan volt a város, mintha ezernyi sebéből folyna ki az élet piros nedve. Múltak a percek, és akkor feketedni kezdett, mint a hulla, és csillagok gyúltak fölötte, mint gyertyák a ravatalnál.

Az anya odalátott a sötét házak közé, ahol nem mertek fényt gyűjtani, nehogy magukra vonják az ellenség figyelmét; a sötét utcákra, amelyeken hullaszag terjengett, hallotta a halált váró emberek suttogását - mindent és mindenkit látott. Közvetlen közelébe jött, ami olyan ismerős

⁹ A római monda szerint Aeneas trójai királyfi városának pusztulása után elbujdosott, Itáliába került és ott megalapította Alba Longát, Róma anyavárosát, ivadéka, Romulus pedig magát Rómát, az „örök” várost.

és meghitt volt neki, úgy érezte, hogy a város lakói mind az ő gyermekei és némán várják elhatározását.

A hegyek sötét csúcsairól felhők ereszkedtek a völgyre, és mint szárnyas lovak szálltak a halálra ítélt város fölé. - Talán még az éjjel megrohanjuk - mondta a fia -, ha elég sötét lesz az éjszaka. Nehéz ölni, mikor szemünkbe süt a nap, és a fegyver csillogása vakítja szemünket. Ilyenkor mindig sok a bizonytalan csapás.

És közben a kardját nézegette. Akkor így szólt hozzá az anyja:

- Jer, tedd az ölembe a fejedet és pihenj. Emlékszel még, milyen vidám és jó gyermek voltál, és hogy szeretett akkor mindenki?

A fiú engedelmesen anyja térdére fektette a fejét és szemét lehunyva mondta:

- Én csak a dicsőséget szeretem és téged szeretlek, amért olyannak szüdtél, amilyen vagyok.

- És az asszonyok?

- Asszony van sok, és én gyorsan megunom őket, mint mindent, ami nagyon is édes.

Utoljára még ezt kérdezte tőle az anyja:

- És nem akarod, hogy gyermekeid legyenek?

- Minek? Hogy megöljék őket? Eljönne valaki, olyanféle, mint én és megölné őket, mikor már öreg leszek és gyenge arra, hogy bosszút álljak.

- Szép vagy, de terméketlen, mint a villám - mondta az asszony és felsóhajtott.

- Mint a villám, igen - felelte mosolyogva és elaludt az anyja ölében, mint a kisgyermek.

Akkor ráborította fekete gallérját és kést döfött a szívébe. A fiú csak egyet rándult és nyomban meghalt - hiszen az anyja pontosan tudta, hol a gyermeke szíve. És lelökte térdéről a halottat egy álmélkodó strázsa lába elé, és a vérre mutatva, azt mondta neki:

- Ember, megtettem a városomért, amit tehettem. Anya vagyok és itt maradok a fiammal. Késő nekem új gyermeket szülnöm, és az életem nem kell már senkinek.

És a kést, amely még meleg volt a fia - az ő vére - véréből, erős kézzel a maga mellébe döfte és éppen olyan biztosan a szívbe talált - könnyen beletalál az, akié fáj.

XII

Cirpelnek a tücskök.

Mintha az olajfa sűrű lombozata közé sokezernyi fémhúrt feszítettek volna - a szél ingatja a kemény leveleket, azok a húrokhoz verődnek, és a szakadatlan könnyű érintéstől meleg, mámorító hangok áradnak szét a levegőben. Ez nem muzsika még, de mintha láthatatlan kezek száz meg száz hárfát pengetnének, az ember feszülten várja, hogy mindjárt csend lesz egy pillanatig, és aztán hatalmasan felzendül a dicsérő ének, a nap, az ég, a tenger himnusza.

Fúj a szél, a fák hajladoznak, azt hinnéd, sudarukat ingatva mennek a hegyről le a tengerhez. A parti sziklákat tompán, egyenletesen veri a hullám; a tenger csupa eleven fehér folt, mintha számtalan madárraj ereszkedett volna a síkra, mind egy irányban úsznak, majd eltűnnek, a mélységbe merülnek, és alig hallható morajlással újra felbukkannak. Két hajó tűnik fel a

látóhatáron, hármás vitorla magasodik rajtuk, szürke madarakhoz hasonló, és mintha ők vonnák magukkal a fehér rajokat. Régi, félig elfeledett álmra emlékeztet, annyira nem életszerű az egész kép.

- Erős szél lesz éjszaka! - mondja az öreg halász a szikla árnyékában, a keskeny parton, amelyet zörgő kavics borít.

A hullámverés erős szagú tengeri füvek vörös, arany és zöld szárait sodorta a forró parti kövekre, a sós levegő csípős jódszaggal van tele; bodor habok futnak a partra, egyik a másik után.

Az öreg halász arca kicsiny és keskeny, mint a madaré, karvalyorra van, kerek és nyilván igen éles szeme alig látszik ki bőrének sötét ráncai közül, ujjai szárazak, horgasak, nehezen mozognak.

- Fél száz év előtt, signore - mondja az öreg, és szava egybehangzik a hullámveréssel és a tücskök ciripelésével - éppen ilyen vidám, hangos nap volt, minden nevetett és muzsikált körös-körül. Apám negyvenedik évében járt akkor, én tizenhat voltam és szerelmes - ki nem szerelmes, mikor tizenhat éves és így ragyog a nap?

„Gyerünk pezzonira, Guido” - hívott apám. A pezzoni, signore, igen finom, ízletes hal, rózsaszínű úszószárnyai vannak, és koráll-halnak is hívják, mert nagy mélységekben tenyészik, ahol már korall is akad. Lehorgonyzott csónakból halásszák, horoggal, erős ólomsúllyal. Szép hal.

- Elindultunk hát és csupa jót, gazdag zsákmányt reméltünk. Apám erős ember volt és tapasztalt halász, de nem sokkal azelőtt betegség támadt rá, fájt a melle, és a kezét csúz bántotta, a halászok betegsége.

- Álnok, gonosz szél az, uram, amelyik így fűdögál, mint ma is, a part felől, és halkan, szinte tolja ki az embert a tengerre; ott aztán alattomosan, hirtelen rátámad, mintha megharagította volna. Egy-kettőre felkapja a csónakot; hogy csak úgy repül a széllel, és néha bizony felül van a gerince, a halász meg a vízben. Pillanat műve az egész, még káromkodni vagy Istent hívni se érsz rá, és már megforgat és elragad, visz a messzeségbe. A haramia becsületesebb; mint ez a szél. Az ember mindig becsületesebb, mint az elemek.

- Hát ilyen szél kapott el minket akkor, a parttól négy kilométerre. Közvetlen közelből tört rá, váratlanul, gyáván, aljasan.

„Guido! - kiáltott rám apám és megnyomorított kezébe ragadta az evezőt. - Gyorsan a vasmacskát, Guido!”

- De mire előkerítettem a vasmacskát, apámat az evező úgy mellbe ütötte, hogy kiejtette kezéből, a csónak fenekére zuhant és eszméletlenül elterült. Én nem segíthettem neki, nem értem rá - egy pillanat és felborulhatunk. Rohanást történik ilyenkor minden. Mire az evezőhöz ülhettem, már repültünk, azt sem tudtam merre, a víz csakúgy porzott, kavargott körülöttünk, a szél ránc szórta a hullámok taraját, meglocsolt, mint a pap, csak hevesebben, és nem azért, hogy lemossa bűneinket.

„Komoly a dolog, édes fiam! - mondta apám, mikor feleszmélt és a part felé nézett. - Ennek nem egyhamar lesz vége, drágám.”

- Az ember, ha fiatal, fitymálja a veszedelmet. Nekifeküdtem az evezésnek, megtettem, amit kell ilyen válságos órában, mikor ez a szél kapja el az embert, a gonosz ördögök lehelete, és ezer sirt ás körülötte és ingyen fújja a halotti éneket.

„Ülj veszteg, gyerek - mondta apám, és mosolyogva rázta le fejéről a vizet. - Mit turkálod azokkal a fogpiszkálókkal a tengert? Kíméld az erődöt, különben hiába várnak haza.”

- A zöld hullámok dobálták a ladikunkat, mint gyerekek a labdát, be-benéztek hozzánk, fejünk fölé csapkodtak, ráztak, zúgtak; hol mély gödörbe zuhantunk, hol a tarajos tetejükre repültünk. A part egyre távolodott és táncolt az is, akár a ladik. Ekkor így szólt apám:

„Te talán kijutsz még a partra, én soha többet. Ide hallgass, hadd mondok el egyet-mást a halakról, a munkánkról!”

- És beszélni kezdett a különféle halak szokásairól, meg hogy melyiket mikor és hol lehet a legsikeresebben halászni.

„Talán inkább imádkoznánk” - ajánlottam neki, mert akkor már láttam hányadán vagyunk: két kicsi nyulat körülfogott egy falka fehér eb és mind csattogtatják a fogukat rájuk.

„Az Isten mindent lát - folytatta az öregem. - Azt is látja, hogy két ember, akiket arra teremtett, hogy a földön éljenek, itt hányódik a tengeren; az egyiknek már nincs reménye a menekülésre, és azért át kell adnia a fiának, amit tud, mert a munkára szüksége van a földnek, az embernek, ezt jól tudja az Isten.”

Így hát elmondott nekem mindent, amit csak tudott a munkáról, no meg arról is, hogy hogyan kell élni az emberekkel.

„Alkalmas idő ez arra, hogy oktass? - kérdeztem. - Odakinn a parton nem tetted.”

„A parton sose éreztem ilyen közel a halált.”

- A szél üvöltött, mint a fenevad, a hullámok csapkodtak, apámnak kiabálnia kellett, hogy megértsem.

„Mindig úgy viselkedjél, mintha senki se volna nálad különb, se hitványabb. És ez igaz is lesz! Mert nemesember és halász, pap és katona - mind egy test. Te éppen olyan nélkülözhetetlen része vagy az életnek, mint a többi. És sose közeledj úgy senkihez, hogy az gondold, több benne a rossz, mint a jó. Gondold, hogy több a jó, és akkor úgy is lesz. Az emberek azt adják, amit várnak tőlük...”

- Nem így egyfolytában mondta, persze, csak úgy ki-kibökte, ahogy a komandót szokták, hiszen egyik hullám a másikra dobott, hol alulról, hol felülről kapott el, és én a csapkodáson át hallottam a szavakat, no meg sok szót elhordott a szél, mielőtt hozzám ért. Sokat nem is értettem. Nehéz akkor tanulni, signore, mikor minden pillanat halállal fenyeget. A rémület fojtogatott - sose láttam még olyan vadnak a tengert, sose éreztem magam ilyen tehetetlennek. Nem is tudom, mikor éreztem azt a szörnyűséget, ami a mai napig olyan elevenen él a szívemben, akkor-e vagy később, amikor visszaemlékeztem rá. Mintha ma is látnám apámat, ahogy ül ott a csónak fenekén, beteg kezeit széttárja, ujjaival a csónak peremébe kapaszkodik; sapkáját már elragadta a szél, a hullámok jobbról-balról, előlről-hátulról csapkodják a fejét, a hátát, és ő rázkódik, prüszköl és odakiált nekem valamit. Úgy csuromvizesen, még kisebb, mint máskor, csak a szeme nagy a rémülettől, vagy a fájdalomtól talán. A fájdalomtól, igen.

„Ide hallgass! - kiáltja - hallod, amit mondok?”

- Közbe-közbe feleltem neki: „Hallom!”

„Tartsd eszedben - csupa jót gondolj az emberekről.”

„Jól van” - mondom.

- Kinn a parton sose beszélt még így velem. Kedvesen, vidáman szólt hozzám, de mindig úgy éreztem, hogy kicsit gúnyosan, bizalmatlanul néz, gyerekszamba vesz még. Sokszor bántott is ez, hiú ám az ember, míg fiatal.

- Kiabálása enyhítette a rémületemet, talán azért emlékszem ilyen pontosan mindenre...

Az öreg halász elhallgatott, kinézett a sík tengerre és hunyorogva, mosolyogva mondta:

- Megfigyeltem az embereket, signore, és tapasztaltam: ha jól megjegyzem, amit mondanak és ahogy mondják, akkor meg is értem őket; és minél jobban megértem, annál több jót találok bennük. Így van, higgye el nekem.

- Olyan jól emlékszem apám tengervíz áztatta, kedves arcára, nagy szemére. Komolyan nézett rám, nagy szeretettel; úgy nézett, hogy tudtam: én nem pusztulok el, azt nem engedi a sors. Félttem, de azért tudtam: nem pusztulok el!

- A csónakunk felborult, persze. Belekapaszkodva úsztunk a tajtékzó vízben; a hab vakított, a hullám ide-oda vetett, odavert a csónak gerincéhez. Jó előre a padokhoz kötöttünk mindent, amit csak lehetett, és a köteleket megmarkolva eltökéltük, hogy a ladiktól el nem szakadunk, amíg erőnkből futja. De nehéz a hullám sodrásában kitartani! Fel-feldobott a csónak gerincére, hol engem, hol apámat, és le is sodort megint. A legnagyobb baj, hogy az ember szédül, fuldoklik, szemét-fülét előnti a víz, és rengeteget nyel.

- Így tartott ez sokáig - tán hét óra hosszat. Akkor hirtelen megfordult a szél és sűrű lökésekkel vitt a part felé. Én már megörültem, odakiáltottam apámnak:

- Fogódkodj!

- Visszakiáltott valamit. Csak egy szót vettem ki belőle:

„Összetör...”

A sziklapartra gondolt. Messze volt az még, és én nem hittem neki. De ő tudta jobban. A hullámhegyek sodortak, és mi, akár a csigák tapadtunk a kenyéradónkon, most már ernyedten és némán, kegyetlenül összeverve. Nem sok idő múlva megláttuk a part sötét hegyeit, és most már kimondhatatlanul gyorsan pergett le minden. A sziklák hintázva közeledtek, a vízre hajoltak, szinte a fejünkre akartak omlani. Most! Most! A tajtékzó hullámok dobáltak, a csónak recsegett, mint a dió a csizma sarka alatt, és én leszakadtam róla. A sziklák csipkés fekete bordái rám meredtek, mint csupa éles kés, apám feje felbukkant, magasra emelkedett, fel, egészen az ördög karmai közé...

- Két órával azután találták meg, összetört gerinccel, szétvert koponyával. A fejseb olyan mély volt, hogy az agyvelejének egy része kiloccsant; jól emlékszem a szürke, vörös erekkel tarka darabkákra a sebben; olyanok voltak, mint a márvány vagy a véres hab. Feje borzalmasan eltorzult, de az arca tiszta volt és nyugodt, két szemét teljesen lehunyta.

- És én? Jócskán összezúzódtam én is, eszméletlenül húztak ki a partra. Amalfi mellett dobott ki a víz, idegen vidéken, de hát a mi népünk az is, halászok, mint jómagunk. Nem csuda nekik az ilyen eset és jóságra neveli őket. Aki veszedelmes életet él, annak jó a szíve.

- Azt hiszem, nem tudtam úgy beszélni apámról, ahogy érzem. Egészen másféle beszéd kellene ahhoz, hogy igazán elmondhassam, amit ötvenegy esztendeje a szívemben hordok. Másféle beszéd, talán ének. De hát mi, egyszerű emberek, olyanok vagyunk, mint a hal; nem tudunk olyan szépen beszélni, mint szeretnénk. Az ember mindig többet érez, többet tud, mint amit ki tud mondani.

- De való igaz, hogy apám, halála órájában, mikor már tudta, hogy nincs menekvés, nem ijedt meg és nem felejtkezett meg rólam, a fiáról; volt ereje és ideje átadni nekem, amit fontosnak hitt. Hatvanhét esztendő¹⁰t éltem és elmondhatom, signore, hogy mindaz, amit ő az eszembe véselt - színigaz!

Az öreg levette fakószínű, egykor vörös sapkáját, kivette belőle a kurtapipát, és bronzbarna fejét lehajtva, nyomatékkal mondta:

- Színigaz, jó uram! Az emberek olyanok, amilyeneknek látni akarjuk őket. Ha jó szemmel nézzük, az nekünk is jó, meg nekik is; ők is jobbak lesznek tőle, meg mi is. Egyszerű dolog!

A szél mind hevesebb lett, a hullám magasabb, csúcsosabb, fehérebb. Madarak keltek ki a tengerből és egyre sebesebben úsztak, ki a messzeségbe. A két hajó, hármás vitorlájával, már letűnt a látóhatár kék síkja mögött.

A sziget meredek partján sisteregve tajtékzott a hullám, a kék víz csapkodott, és tücskök ciripeltek, szenvedélyesen, fáradhatatlanul.

XIII

Azon a napon, mikor ez történt, sirocco¹⁰ fűjt s párás afrikai szél - komisz szél! - felzaklatja az idegeket, rontja az emberek kedvét. Ezért is történt, hogy két fuvaros - Guiseppe Cirotta és Luigi Meta - összeverekedett. A dolog szinte észrevétlenül keletkezett, senki se tudta, melyikük kezdte, csak azt látták, hogy Luigi nekirohant Giuseppének és torkon akarja ragadni, az meg válla közé kapja a fejét, vastag vörös nyakát behúzza és erős fekete ökleit mutogatja.

Nyomban széjjelválasztották őket és megkérdezték: - Mi a baj?

Luigi dühtől elkétkülten kiabált:

- Mondja csak még egyszer! Mondja ki az az ökö, mindnyájatok előtt, amit a feleségemről állít.

Giuseppe el akart vonulni: apró szemét megvető grimasz ráncai közé rejtve rázta kerek fejét, nem akarta megismételni a sértést, de Meta maga mondta ki hangosan:

- Azzal dicsekszik, hogy a feleségem az övé volt!

- Hohó! - mondták az emberek! - Ennek fele se tréfa. Mi komolyan vesszük az ilyesmit. Ne félj, Luigi! Te nem vagy idevalósi, de a feleséged itt nőtt fel köztünk, mind ismerjük kicsikora óta. Ha sérelem esett rajtad, a bűn mindnyájunk fejére száll: igazságot fogunk tenni.

És körülfogták Giuseppét.

- Csakugyan azt mondtad?

- Mondtam - ismerte el.

- És igaz?

- Mikor kaptatok már engem hazugságon?

¹⁰ Nedves déli szél az olasz partokon: olykor szaharai homokot hoz magával.

Giuseppe tisztos polgár volt és jó családapa, az ügy tehát komoly. Az emberek elkomorodtak, elgondolkodtak, Luigi hazament és azt mondta a feleségének:

- Concetta, én elutazom. Tudni sem akarok rólad, míg be nem bizonyítod, hogy rágalom, amit az a gazember állít.

Concetta sírt, persze, de hát - a könny nem bizonyoság. Luigi eltaszította, és ő magára maradt gyerekével, pénz és kenyér nélkül.

Ekkor az asszonyok vették kezükbe a dolgot, elsősorban Catarina, a zöldséges kofa; ravasz róka, külsejére amolyan hússal és csonttal kitömött ócska zsák, helyenkint erősen ráncos.

- Signorok! - szólt a férfiakhoz - jól mondták, ez a dolog mindnyájunk becsületébe vág. Nem holmi gyerekcsinyről van szó, amilyenre egy holdas éjszaka csábítja az embert. Két anya sorsa forog kockán, igaz? Én magamhoz veszem Concettát, hadd éljen nálam, amíg ki nem derítjük, mi az igazság.

Úgy is történt. Akkor Catarina meg Lucia, a kiaszott boszorka, aki annyit karattyol és olyan nagy hangon, hogy három mérföldre elhallik, elővették a boldogtalan Giuseppét, közrefogták és csavarták a lelkét, mint valami ócska rongyot.

- No, atyámfia, valld meg: hát megkaptad Concettát, többször is?

A pocakos Giuseppe felfújta az arcát, gondolkodott, csak aztán felelte.

- Egyszer...

- Ezt fontolgatás nélkül is megmondhattad volna - jegyezte meg Lucia hangosan, de inkább csak úgy magának.

- Este történt? Vagy éjjel? Vagy reggel? - vallatta Catarina, akárcsak egy bíró.

Giuseppe most habozás nélkül rámondta, hogy este.

- Világos volt még?

- Világos - felelte a jámbor.

- Úgy. No, hisz akkor láttad a testét, ugye?

- Persze.

- Hát mondd meg, milyen?

Akkor értette csak meg Giuseppe, mire való a faggatás, és kitátotta a száját, mint a veréb, mikor torkán akad az árpaszem. Megértette és morgott, méregbe gurult, fülig elvörösödött, elkékült.

- Ugyan már mit mondjak róla - fakadt ki. - Nem nézegettem én, nem vagyok doktor...

- Csak úgy befalod a gyümölcsöt és nem gyönyörködöl benne? No, de valami különlegességet talán azért észrevettél rajta, nem? - firtatta tovább és hunyorgott hozzá a ravasz kígyó.

- Olyan gyorsan történt, hogy igazán nem vettem észre semmit - felelte Giuseppe.

- Akkor nem is kaptad meg! - jelentette ki Catarina: jószívű öregasszony, de tud szigorú is lenni, ha kell.

Egy szó, mint száz, úgy összezavarták, ellentmondásokba keverték, hogy végül is lecsüggesztette a fejét és megvallotta:

- Semmi se történt. Csak dühömben mondtam.

A két öregasszonyt ez nem lepte meg.

- Gondoltuk mi azt - mondták. Eleresztették békességben és átadták a férfiaknak, bíraskodjanak ők fölötte.

Másnap összegyűlt a munkás-kommuna. Cirottát megidézték rágalmazás vádja alatt, és az öreg Giacomo Fasca, a kovács, szépen, kereken szólt az egybegyűltekhöz:

- Polgártársak, barátaim, jó emberek! Mi igazságot követelünk magunknak, hát legyünk mi is igazságosak egymás között. Mutassuk meg, hogy tudjuk, mi az igazság, a mi szánkban nem üres szó az, mint a gazdáink nyelvén. Ez az ember itt megrágalmazott egy asszonyt, megsértette munkástársát, feldúlta az egyik családi életét és megkeserítette a másikat - már mint a magáét, mert hiszen az ő feleségét is emésztí a féltékenység és a szegénység, ítéljünk szigorúan fölötte. Mit javasoltok?

Hatvanhét torok harsogta egyhangúan:

- Ki vele a községből!

De tizenöten úgy gondolták, hogy ez túlságosan szigorú ítélet, és vita támadt, torkuk szakadtából ordítottak - egy ember sorsáról kellett döntenet! Nem is egy emberéről, hiszen felesége van és három gyereke! Mit vétett az asszony meg a három gyerek? Aztán háza van, szőlője, két lova, négy szamara idegenek szállítására, és mindennek a terhét egymaga hordozza, nem csekély munkával.

A szerencsétlen Giuseppe a sarokban gubbasztott egyes-egyedül, komoran, mint az ördög csupa ártatlan gyerek között. Görnyedten ült, lecsüggedt fejjel, sapkáját nyomorgatva: a szalagot már legyűrta róla, most a karimáját tépdeste, csak úgy táncoltak az ujjai. Mikor megkérdezték végre, hogy mi a mondanivalója, nagynehezen kihúzta derekát, felállt és azt mondta:

- Bocsássatok meg! Senki se büntelen. Ha elűztök a földemről, ahol több mint harminc éve dolgozom, és ahol apáim dolgoztak, az nem lesz igazság!

Az asszonyok is a száműzés ellen szóltak, és Fasca végül azt ajánlotta:

- Én úgy gondolom, barátaim, megfelelő büntetés lesz, ha kimondjuk, hogy Giuseppe köteles eltartani Luigi feleségét és gyermekét: fizessen neki félannyit, mint amit Luigi keresett.

Még sokáig vitáztak, de végül is csakugyan ebben egyeztek meg. Giuseppe boldog volt, hogy ilyen olcsón megúszta, és a többiek is örültek, hogy se bicskára nem kerül a sor, se bíróság elé nem viszik az ügyet, eldöntötték ők maguk. - Nem szeretjük, kedves signore, mikor az újságok irkálnak a dolgainkról, és úgy írják meg, hogy abban érthető szó csak hellyel-közzel akad, mint fog az öreg ember szájában. A bírák pedig nem ismernek bennünket és nem értik az életet: úgy beszélnek rólunk, mintha vademberek volnánk, ők meg csupa angyal, aki azt se tudja, milyen íze van a bornak, asszonyhoz pedig sose nyúlt életében. Egyszerű emberek vagyunk mi, signore, és egyszerűen gondolkodunk.

Így hát határozatba ment: Giuseppe Cirotta köteles eltartani Luigi Meta feleségét és gyermekét.

Csak hogy a dolog nem maradt annyiban. Mikor Luigi megtudta, hogy Giuseppe hazudott, és az ő asszonya ártatlan, meg hogy hogyan ítélkezett a község, magához hívta a feleségét. Röviden csak ezt írta neki:

„Gyere hozzám, éljünk megint együtt szépen. És ne fogadj el egy fillért se attól az embertől: ha pedig már elfogadtál volna, dobd vissza neki, vágd a pofájába! Nekem ne ródd fel bűnömül: hát gondolhattam, hogy valaki hazudik, mikor szerelemről van szó.”

Cirottának is írt.

„Három férfitestvérem van és megesküdtünk egymásnak, mi négyen, hogyha bármikor eszedbe jutna eljönni a szigetéről a szárazföldre, Sorrentóba vagy Castellamareba, Torreba vagy akárhova is, hát levágunk mint egy birkát. Mihelyt tudomásunkra jut, levágunk. Ezt jól véd eszedbe, mert éppen olyan igaz, mint az, hogy a községedbeliek derék, becsületes emberek. A feleségemet pedig ne segítsd, arra semmi szüksége, még a disznóm se fogadna el moslékot a te kezedből. Él, ahol vagy, és ki ne mozdulj a szigetéről, amíg én nem mondom, hogy lehet!”

Mondják, hogy Giuseppe elvitte ezt a levelet a bíróhoz a falunkban, és megkérdezte, nem lehet-e Luigit elmarasztalni ezért a fenyegetésért. És a bíró azt felelte neki:

- Lehet, hogyne, csak hogy akkor még biztosabban elbánik magával az a négy testvér. Idejőnek és levágják. És azt tanácsolom, hogy várjon! Jobb lesz úgy. A harag nem szerelem, nem él sokáig.

Lehet, hogy ezt mondta, derék ember a mi bírónk és okos, szép verseket is írkal. De én alig hiszem, hogy Giuseppe hozzáfordult és megmutatta neki azt a levelet. Nem, Giuseppe elég rendes ember, és nem követhetett el ilyen tapintatlanságot. Ki is nevették volna érte.

Egyszerű munkásemberek vagyunk, signore, a magunk módján élünk, a magunk nézete, gondolkodása szerint. Jogunk van úgy intézni a dolgainkat, ahogy akarjuk, ahogy a legjobb nekünk.

Hogy szocialisták vagyunk? Jó uram, én azt hiszem, a munkásember szocialistának születik. Könyveket nemigen olvasunk, de az igazságot a szagáról megismerjük. Mert erős szaga van - mindig és mindenütt veritékszagú.

XIV

Vén szőlő vastag venyigéi között, hajnalkával és kínai rózsával átfont dús szőlőlevelek árnyékában fehér kocsmá bújik meg: ott üldögél egy üveg bor mellett Vincenzo, a szobafestő és Giovanni, a lakatos. A festő csontos, fekete legényke, sötét szemében réveteg, szelíd mosoly ragyog, az álomkergető ember mosolya. Szája fölött meg a két orcáján kékes a kiborotvált bőr, de attól a mosolytól gyermeteg és naiv az arca. Szép kicsi szája akár egy lányé, keze hosszú, mozgékony, ujjai egy aranyszínű rózsát forgatnak: aztán puha szájához szorítja a virágot és lehunyja szemét.

- Lehet. Nem tudom, de lehetséges - mondja halkan és megrázza a halántékánál keskenyedő fejét, hirtelenszöke fürtjei magas homlokába hullanak.

- Igen, igen! Minél északabbra kerül az ember, annál állhatatosabb a nép - bizonygatja Giovanni, a vállas lakatos: nagy feje van, göndör, fekete haja, arca rézvörös, orrát az erős naptól kicsi fehér bőrpikkelyek borítják. Szeme szelíd, mint az ököré, bal kezéről hiányzik a hüvelykujj. Töröttkőrmű ujjait a borral teli pohárra szorítja és vastag hangján folytatja:

- Milano, Torino - micsoda remek műhelyek vannak ott! Új embereket nevelnek, még eszük is új nő! Várj még egy kicsit, és meglátod, becsületes és okos lesz a világ!

- Lehet - hagyja rá a kis mázoló, fölemeli poharát, megcsillogtatja a bort a napsugárban és rákezd:

Mi jó meleg a föld az élet reggelén!

De gyorsan hűl, mikor már túljárunk delén!

- Mondom, minél északabbra érsz, annál jobb munkát találsz. A francia, látod, már nem lustálkodik annyit, mint mi, a német meg éppenséggel nem, és az orosz - azok aztán a legények.

- Igaz.

- Jogtalanságban éltek, folyvást rettegniük kellett a szabadságukért, életükért, és most milyen nagy dolgot vittek végbe! Az egész Kelet új életre ébredt: ezt nekik köszönheti.

- Hős nép - mondta a festő és lehajtotta fejét. - Bár köztük élhetnék.

- Te? - a lakatos tenyere élével a térdére ütött. - Egy hét alatt jégdarab válna belőled!

És jóízűt nevettek mind a ketten.

Körülöttük kék és aranyvirágok, napsugárkévék rezegnek a levegőben, az üvegben meg a poharakban szikrázik a bor, távolban selymesen susog a tenger.

- Vincenzo, kedves jó barátom - mondja széles mosollyal a lakatos - írad meg versben, hogy lettem én szocialista. Tudod, hogy lettem?

- Nem én - feleli a festő, újra tölt a poharaikba és gyönyörködik a piros pataokban. - Erről még sose beszéltél nekem. Illik rád a szocializmus, mint a bőr a testre; azt hittem, már úgy születél.

- Meztelennek és ostobának születtem, csak úgy, mint te meg más ember. Fiatal koromban gazdag feleségről ábrándoztam, mint katona tanultam, hogy letehessem a tisztvizsgát, és már a huszonharmadik évemben jártam, mikor megsejtettem, hogy nincsen minden rendben ezen a világon, és szégyen ilyen buta fejjel élni.

A piktor az asztalra könyökölt és fejét hátraszegve nézte a hegyet, ahol, éppen a szakadék fölött, hatalmas erdeifenyők ringatták ágaikat.

- Egyszer Bolognába vezényelték a századomat: ebben a tartományban akkor lázongtak a parasztok. Voltak, akik a földbér leszállítását követelték, mások a napszámbér emelését.

„Ostobaság - gondoltam - hisz akkor tönkremennek a birtokosok!” Ősi városlakó voltam és badarságnak, oktalanságnak tartottam a követelésüket. Haragudtam rájuk már csak azért is, mert nagy hőség volt, folyvást változtatták az állomáshelyünket, és sok volt az éjjeli szolgálat. Mert azok a fickók feltörték a földbirtokosok magtárait, érted, sőt itt-ott abban telt kedvük, hogy felgyújtásuk a gabonát és elpusztítsanak mindent, ami nem az övék.

Aprókat kortyintott és mind élénkebben folytatta.

- Népes csapatokban járták a földeket, mint a nyájak, de némán, fenyegetően, portyákra készen, mi széjjelkergettük őket, mutogattuk a szuronyainkat, vagy puskatussal szétütöttünk köztük, ők meg ijedség és sietés nélkül széjjelszaladtak, azután újra összesereglettek. - Unalmas volt, mint egy mise, és nap nap után visszatért, mint a láz. Luoto, az altisztünk, derék legény volt, abruzzói parasztfiú, és sokat gyötrődött: egészen sápadt volt már, lesóványodott és nemegyszer mondta:

„Förtelmes dolog ez, fiúk. Előbb-utóbb beléjük kell majd löni, hogy vinné el az ördög...”

- Baljós káromgása még jobban levert bennünket. Képzeld csak el, minden zugból, minden kis halom és fa mögül egy-egy makacs parasztfej bukkan elő és haragos szemmel méregeti az embert. Nem fogadtak barátságos érzéssel, világos.

- Igyál! - biztatta a kis Vincenzo és kedvesen odatartotta barátjának a teli poharat.

- Köszönöm. Ilyenek a kemény emberek! - a lakatos felhajtotta a bort, megtörülte tenyerével a bajuszát és tovább mesélt.

- Egy kis dombon strázsáltam egyszer. Védni kellett az erdőt, mert a parasztok dézsmálták. Két ember dolgozott a domb tövében, egy öreg meg egy fiatal: valami csatornát ástak. Nagy hőség volt, a nap perzselt, mint a tűz, legszívesebben hallá változott volna az ember. Unatkoztam is, emlékszem, és dühösen néztem a két parasztra. Délben abbahagyták a munkát, kenyeret, sajtot meg egy kancsó bort kerítettek elő. „Az ördög belétek!” - káromkodtam magamban. Az öregebbik, aki addig felénk se nézett, most szólt valamit a fiatalnak, az nemet intett, akkor az öreg szigorúan ráreccsent.

„Eriggy!”

- A legényke odajön hozzám, a kancsóval a kezében, és azt mondja, nem a legszívesebb hangon:

„Apám úgy gondolja, hogy maga szívesen inna a borunkból. Tessék, igyék!”

- Visszas helyzet volt: a kínálás jólesett, de azért elutasítottam, csak a fejemet biccentettem az öreg felé köszönetképpen, ő meg felnéz az égre és azt mondja:

„Igyék csak, ignore, igyék! Nem a katonának adjuk, hanem embertársunknak. Reméljük, hogy a katona jobb lesz a borunktól.”

„Ne csipkelődj, az ördögödet” - gondoltam, de most már ittam három kortyot és megköszöntem, ők meg evéshez láttak odalent. Aztán hamarosan felváltottak: egy Hugo nevű salernói gyerek jött a helyembe, és én halkan mondtam neki, hogy ez a két paraszt jóra való népség. Még aznap este, mikor egy szín ajtajában őriztem a masinákat, a tetőről fejemre esett egy tégl. Ez még nem ütött meg nagyon, de a következő éppen eléggé. Élével érte a vállamat, úgyhogy a bal karom csak úgy fityegett utána.

A lakatos szélesre tátott szájjal nagyot nevetett.

- Tégl, kő, bot - mondta nevetés közben - mind a maga erejéből lódult meg akkor. A lélektelen tárgyak szinte maguktól működtek, és a fejünkön jókora daganatok támadtak a nyomukban. A katona megy vagy áll valahol, és egyszerre csak hol a föld alól ugrik neki egy bot, hol az égből pottyan rá a kő. Mi, persze, nagyon haragudtunk ezért.

A kis mázoló szeme elszomorodott, halkan mondta:

- Szégyen fogja el az embert, ha ilyeneket hall.

- Mit tehetünk? Lassan okosodik a világ. No, hadd mondjam tovább. Segítségért kiáltottam, és elvittek egy házba, ahol már feküdt egy bajtársam. Azt kővel sebeztek meg, az arcán. Mikor megkérdeztem, hogy s mint történt, szomorú mosollyal felelte:

- Egy vén asszony, egy ősz hajú öreg boszorkány dobott képen: agyon kéne verni.

- És elfogták?

- Azt mondtam, hogy én magam... hogy elestem és úgy sebeztem föl az arcom. A parancsnok nem hitte el, láttam a szemén, de hát érted, ugye, az ember nem szívesen vallja be, hogy egy vén asszony bánt el vele, az ördögít neki. Rossz soruk van, igaz, értem, hogy nem szeretnek bennünket.

„Úgy!” - gondoltam magamban.

- Bejött a doktor meg két hölgy - az egyik nagyon szép volt, szőke, bizonyosan velencei: a másikra már nem emlékszem. Megnézték a sebemet: csekélység volt, borogatást tettek rá és továbbmentek.

Elhallgatott, erősen összedörzsölte két kezét. Barátja újra töltött a poharakba, magasan tartotta az üveget, és a bor reszketett a levegőben, mint egy elevenpiros sugár.

- Az ablakhoz ültünk mind a ketten - folytatta komoran a lakatos. - Úgy ültünk, hogy a nap ne érjen: egyszerre csak halljuk a kis szőkeség finom hangocskáját: a kertben, az ablak alatt sétálgatott barátnőjével meg a doktorral és franciául beszélt. Én jól értek franciául.

„Látta a szemét? - kérdi. - Ez is paraszt, persze, és ha leveti a mundaért, ő is szocialista lesz, mint a többiek errefelé. És ez a népség, amelyiknek ilyen szeme van, meg akarja hódítani a világot, valami unalmas, vak igazságosság nevében fel akarja forgatni egész életünket.”

„Ostoba gyerekek - legyintett a doktor. - Félig gyerekek, félig vadak.”

„Vadak, az igaz. De mi a gyermeki bennük?”

„Hát az álmodozás, az egyenlőségábrándjuk.”

„Igen, képzelje csak! Hogy én ugyanannyi legyek, mint az az ökörszemű tuskó, vagy a másik, a madárképű. Hogy én meg maga meg ő legyünk egyenlők ezekkel a nemtelenekkel, akikre rá lehet parancsolni, hogy verjék agyon a maguk fajtáját, a hozzájuk hasonló vadembereket.”

- Sokat beszélt és hevesen. Én meg csak hallgatom és gondolkodom magamban: „Így, signora?”... Nem először láttam akkor és - hisz tudod - senki se álmodozik szenvedélyesebben a nőkről, mint a katona. Jónak, okosnak, gyengédszívűnek képzeltem: általában azt hittem akkoriban, hogy a nemesemberek különösen okosak.

- Kértem a társamat: „Te értesz franciául?” Nem értett, hát elmondtam neki, mit beszél a szép szőke nő. Mérges lett a legény, mint az ördög ugrált a szobában, a félszeme villogott - a másik be volt kötve.

„Hát így vagyunk? - morogta. - Így? Felhasznál engem, de nem vesz emberszámba? Az ő érdekében tűröm, hogy megalázzanak, és semmire se becsül? Az ő vagyonáért, biztonságaért vesztegetem a lelkem, ő meg...”

- Nem volt buta fiú és mélységesen megsértődött. Én is megsértődtem. Másnap jó hangosan beszélgettünk a hölgyikéről, nem tettünk lakatot a szánkra. Luoto, az altisztünk mosolygott és figyelmeztetett.

„Vigyázzatok, gyerekek! Ne felejtsetek el, hogy katonák vagytok. Fegyelem is van a világon.”

- Nem felejtettük el, de sokan - igazán szólva csaknem mindannyian - megvakultunk és megsüketültünk, a derék parasztok pedig ügyesen kihasználták a vakságunkat és süketségünket. Szóval - győztek! Igen szépen viselkedtek velünk szemben: a szőke szépség sokat tanulhatott volna tőlük - például azt, hogyan kell megbecsülni a tisztességes embert. Mikor elmentünk a faluból, ahová azzal a szándékkal vezényelték, hogy vért ontsunk, még virágot is kaptunk tőlük. Újra végigmentünk a falu utcáin, és most már nem követ, nem téglával dobáltak, barátom, hanem virággal. Azt hiszem, rá is szolgáltunk. A szíves búcsúztatás pedig elfeledteti a barátságtalan fogadtatást.

Nevetett és azt mondta:

- Látod, ezt kell neked versbe szedni!

A festő elgondolkodott, mosolygott.

- Csakugyan költeménybe való. Azt hiszem, meg is tudnám írni. Ha az ember már túljár a huszonötön, akkor lírikusnak úgyis rossz.

Eldobta az összegyűrt virágot, másikat szakított, körülnézett és halkán hozzátette:

- Ha már megtettük az utat az anyamelltől a kedvesünk kebléig, tovább kell mennünk egy más boldogság felé...

A lakatos nem szólt, remegtette a bort a poharában.

Lágyan morajlik a tenger, lent a szőlőkön túl virágillat úszik az átforrósodott levegőben.

- Az a baj, hogy a nap nagyon is ellustít, elpuhít bennünket - mormogta a lakatos.

- A lírai vers már sehogy se sikerül nekem: nem elégít ki, amit csinálok - mondta halkán Vincenzo, és finom szemöldöke megrendült.

- Talán kisütöttél egyet?

Kisvártatva felelt csak.

- Igen. Tegnap este, a „Como” szálló tetején.

És félhangon, révetegen, dallamosan elmondta:

*A puszta parttól, a szürke vén sziklától
Szeliden búcsúzik az őszi napsugár.
Sötétül a kő, mohón csapkodja a hullám
S a hideg tengerbe mossa a napsugarat.
A rézszerű lomb, mit a fáról a szél leszakított,
Mint tarka madártetem úszik a víz tetején.
Az ég sápadt, szomorú, haragos, mogorva a tenger,
Csak a nap mosolyog, megadással száll le az ég peremén.*

Sokáig nem szólt egyik sem: a festő, fejét lehajtva, a földet nézte, a lakatos mosolygott és azt mondta végre:

- Mindenről lehet szépen verselni, de a legszebben az szól, aki a jó embert, a jó embereket énekli meg.

XV

A szálloda teraszára mint aranyeső szűrődik be a nap a szőlőlomb sötétzöld függönyén, aranyfonalak feszülnek a levegőben. A padló szürke csempéire, a fehér asztalterítőkre cifra mintákat rajzol az árnyék, az ember azt hinné, ha elég sokáig nézi, el is tudná olvasni, megértené, miről beszélnek az árnyék-verssorok. A szőlőfürtök sziporkáznak a napon, mint a drágakő vagy a különös zavarosszínű olivin, a metszett vizesüvegben az asztalon kék gyémántok csillognak.

Kék csipkezebkendő hever a padlón, az asztalok közelében, a hölgy, aki elvesztette, bizonyosan isteni szép - ki is gondolhatna mást ilyen csendes, forró líraiságú napon, mikor minden, ami hétköznapi és unott, eltűnik, láthatatlanná válik, szégyelli magát a verőfényben.

Néma csend: csak a madarak csivitelnek a kertben, méh zümmög a virágok fölött, és valahol a hegyen, a szőlőben melegen csendül az ének. Ketten dalolják, férfi és női hang, percnyi szünetet tartanak a strófák között, és ettől még kifejezőbb daluk, szinte imaszerű.

Egy hölgy jön fel a kertből, lassan lépked a márványlépcső széles fokain. Öreg, feltűnő magas, arca sötét és szigorú, szemöldökét komoran összehúzza, keskeny ajkát makacsul összecuska, mintha éppen most mondotta volna: „Nem!”

Sovány vállán csipkével szegett aranyos selyemgallér, hosszú és bő, mint egy köpeny; ősz fejét, amely természetéhez képest kicsi, fekete csipke fedi: egyik kezében hosszúnyelű piros napernyőt tart, a másikban ezüsttel kivarrott fekete bársonytáskát. Egyenesen, keményen, katonásan jön a napsugárhálón át, napernyőjével kopog a padló visszhangos csempéin. Oldalról még szigorúbb az arca - orra hajlott, álla hegyes és nagy szürke szemölcs van rajta, a domború homlok súlyosan ereszkedik a sötét gödrök fölé, amelyek ráncszövedékében rejtőznek a szemek olyan mélyen, hogy szinte vaknak látszik.

Mögötte, dülöngve, mint a gácsér, púpos kis ember jön nesztelenül; alakja négyszögletes, súlyosan lecsüggő nagy fején puha szürke kalapot visel. Két kezét a mellényszabéba akasztja, ettől még szélesebb, még szögletesebb az alakja. Fehér ruhája, puhatalpú fehér cipője van, száját betegesen félig nyitva tartja, egyenetlen sárga fogai kilátszanak, csupasz felső ajka felett gyér, keményszálú bajusz meredez. Sűrűn, nehezen lélegzik, de a bajusz attól meg se rezdül. Kurta lábait nyomoréku kifordítja járás közben, nagy szemét unottan a földre szegezi. Törpe testén sok nagy ékszer van: bal keze gyűrűsujján kámeás vastag aranykarika, zsebórájából lánc helyett két rubintos nagy arany zseton fityeg, kék nyakkendőjében túlságosan nagy opálkő fénylik, a szerencsétlenség köve.

Egy harmadik alak követi őket, sietség nélkül lép a teraszra. Öregasszony az is, de kicsi és gömbölyű, jóságos vörös arcú, szeme eleven - vidámnak, beszédesnek látszik.

Áthaladnak a teraszon a szálloda ajtajához: olyanok, mintha egy Hogarth-képből léptek volna ki. Rútak, szomorúak, sehogy se illenek ehhez a verőfényhez - valósággal elhalványul, elsötétül minden körülöttük.

Hollandusok, testvérek, apjuk gyémántkereskedő volt és bankár, és ha igaz, amit gúnyosan beszélnek róluk, egészen különös sors jutott ki nekik.

A púpos halszavú, gondolkodó gyerek volt, nem sok vizet zavart, játszani se szeretett. Nénje volt az egyetlen, aki éberén figyelte. Apja, anyja egyszerűen tudomásul vették, hogy olyan, amilyen - félresikerült gyerek, de a négy évvel idősebb lány izgalommal figyelte öccse természetét.

Vele töltötte csaknem minden napját, igyekezett serkenteni, megnevetetni, játékokat adott neki, de a fiú félretette, egyiket a másikra rakta, valami piramisformát épített belőlük, és csak nagy ritkán, erőltetve mosolygott, többnyire a nénjére is olyan kedvetlenül nézett nagy szemével, mint a többiekre. Ez a vaksi pillantás ingerelte a lányt.

- Ne merj így nézni, mert hülye leszel! - förmedt rá és dobbantott a lábával, ütötte, csípte, a fiú meg nyöszörgött, hosszú kezeit maga fölé tartva védte a fejét, de soha el nem szaladt előle, és nem árulta el, hogy veri.

Később, mikor a lány úgy gondolta, hogy a gyerek már feléri ésszel, amit ő régen tisztán belátott, igyekezett meggyőzni:

- Ha nyomorék vagy, akkor okosnak kell lenned, különben szégyent hozol magadra, papánkra, mamánkra, mindenkire. Még idegenek is azt gondolnák: szégyen, gyalázat gazdag családban ilyen nyomorék törpe. Gazdag házban legyen mindenki szép vagy okos, érted?

- Érttem - felelte komolyan, és nagy fejét félrebillentve, rámeresztette sötét, élettelen szemét.

A szülők örömmel látták, hogy a lány így bánik az öccsével, dicsérték is jó szívét a fiú előtt, és lassanként mindenki tudomásul vette, hogy ő a kis púpos bizalmas barátja, ő tanítja játszani, segít elkészíteni leckéit és királyfiakról, tündérekről olvas neki.

A fiú azért változatlanul halomba rakta játékait, mintha valamilyen magasságot akarna elérni velük, rosszul tanult, nem figyelt, csak a mesebeli csodák csaltak tűnő mosolyt az ajkára. - Egyszer megkérdezte a nénjét:

- Királyfi is lehet púpos?

- Nem.

- És lovag?

- Az sem, dehogy.

Akkor fáradtan sóhajtott, nénje pedig kezét a gyerek kemény szálú hajára téve, hozzátette: - De a bölcs varázslók mindig púposak.

- Akkor én varázsló leszek - mondta megadással, gondolkozott egy kicsit, aztán tovább faggatta:

- És a tündérek mindig szépek?

- Mindig.

- Olyanok, mint te?

- Talán. Azt hiszem, még nálam is szebbek - tette hozzá becsületesen a lány.

Kilencedik évében járt, mikor a nénje észrevette, hogy valahányszor épülő ház mellett mennek el, csodálkozás ömlik el az arcán, sokáig figyelmesen nézi a munkát, aztán némán, kérdő szemmel fordul öhozzá.

- Ez érdekel? - kérdezte a lány.

- Igen - felelte szűkszavúan, mint mindig.

- Mi az érdekes benne?

- Nem tudom.

De egyszer megmagyarázta.

- Olyan apró emberkéek és téglák, és olyan nagy ház lesz a végén, így lett az egész város?

- Igen, persze.

- A mi házunk is?

- Természetesen.

Ránézett az öccsére és határozottan mondta:

- Építész leszel! Híres építész. Ez az!

Fakockákat vettek neki, jó sokat, és ettől fogva építő kedve forró szenvedéllyé nőtt. Nap-számra elüldögélt a földön, a szobájában, és szóltanul építette tornyait, míg csak nagy robajjal

össze nem omlottak. Akkor újra felépítette. Ez annyira szükségletévé vált, hogy még az asztalnál, ebéd közben is építeni próbált a késekből, villákból, szalvétagyűrűkből. Szeme ilyenkor élesebbre, mélyebbre változott, két keze megelevenedett, szüntelenül mozgott, ujjai mohón megragadtak minden elérhető tárgyat.

Séta közben, a városban, most már órákig is szívesen álldogált egy-egy épülő ház előtt, nézte, hogy nő kicsiből magasra, az égbe, orrcimpája remegett, mohón szívta be a téglá és a forró mész szagát, réveteg szemére fátvont az elmélyülő gondolat, és meg se hallotta a figyelmeztetést, hogy nem való így ácsorogni az utcán.

- Gyerünk! - riasztotta fel a nénje és kézen fogta, elhúzta.

Akkor lehajtott fejjel elindult vele, de vissza-visszanézett.

- Építész leszel, ugye? - biztatta a nénje újra meg újra.

- Igen.

Egyszer ebéd után, a szalonban várták a kávé, és apjuk szóba hozta, hogy ideje volna sarokba lökni a játékokat és komoly tanuláshoz fogni. De a lány rögtön beleszólt olyan hangon, mint aki tudja, hogy eszét elismerik és adnak a szavára.

- Remélem papa, nem akarsz nyilvános iskolába adni?

Apja éppen szivarra gyújtott. Testes ember volt, arcát simára beretválta, ujjain drágakövek csillogtak.

- Miért ne akarnám?

- Tudod jól, hogy miért.

A púpos, mivel róla beszéltek, csendesen ki akart menni, de lassan mozgott és hallotta, mikor a nénje azt mondta:

- Kinevetné az egész iskola.

- Ó, ez nagyon igaz, persze - mondta az anyja, és hangja vastag volt és nyirkos, mint az őszi szél.

- Az ilyeneket, mint ő, el kell rejteni - folytatta szenvedélyesen a lány.

- Jaj, bizony nincs mit dicsekedni vele. Mennyi ész van ebben a fejecskében - dicsérte az anyja.

- Talán igazatok van - engedett az apa.

- Milyen okos...

A púpos hátrafordult az ajtóban.

- Én se vagyok éppen ostoba!

- Majd elválík - mondta az apja, és az asszony hozzátette:

- Azt nem is gondolja rólad senki!

- Itthon fogsz tanulni - jelentette ki a lány és leültette az öccsét maga mellé. - Megtanulod, ami csak kell egy építésznek. Tetszik ez neked?

- Igen. Majd meglátod.

- Mit látok meg.

- Hogy nekem mi tetszik.

Valamivel magasabb volt, mint az öccse, fél fejfel mindössze, de mindenkit eltakart - anyját is, apját is. Tizenhárom éves nagy lány volt már, sovány, karcsú és erős, ő meg akár egy rövid-farkú rák. Tündért látott a nényében, akinek hatalmában van az egész ház és abban ő, a kis nyomorék.

Most aztán eljártak hozzá hüvös modorú, udvarias emberek, magyaráztak neki és kérdezték, ő pedig közömbösen bevallotta, hogy semmit se ért a tudományukból, hidegen elnézett a fejük fölött és a maga gondolatait szövögette tovább. Tanárai látták, hogy gondolkodása nem a szokott úton jár, szűkszavú, de hébe-hóba különös kérdéseket vet fel.

- Mi történik azzal, aki semmit se akar dolgozni?

A jól nevelt tanár, szorosan begombolt hosszú fekete kabátjában papra is, katonára is emlékeztetett. Ezt felelte:

- Az olyan emberrel minden rossz történik, amit csak el lehet képzelni. Még szocialista is lehet belőle.

- Köszönöm - felelte a púpos. Korrektül és szárazan viselkedett, úgy érintkezett tanáraival, mint egy felnőtt.

- És mi az, hogy szocialista?

- A legjobb esetben fantazista és naplopó. Többnyire azonban erkölcsi nyomorék, aki nem ismer Istent, tulajdont, nemzetet.

Kérdéseire mindig röviden feleltek a tanárok, és válaszuk beékelődött az emlékezetébe, mint a kocsitábla a kőköcskék.

- Öregasszony is lehet erkölcsi nyomorék?

- Hogyne. Azok közt...

- Hát fiatal lány?

- Az is. Az ilyesmi vele születik az emberrel.

Tanárai azt mondták róla:

- Matematikában gyenge, de a morális kérdések iránt nagy az érdeklődése.

- Sokat beszél - mondta neki a nénye, mikor megtudta, hogy miket kérdez a tanáraitól.

- Ők még többet beszélnek.

- És keveset imádkozol.

- Isten úgyse simítja ki a púpomat.

- Hát te már így gondolkodol? - képedt el a lány, aztán kijelentette: - Megbocsátom, amit mondtál, de felejts el minden effélét. Érted?

- Érttem.

A lány már hosszú ruhát viselt; öccse betöltötte tizenharmadik évét.

Ez időtől kezdve egyre gyakrabban érték kellemetlenségek a leányt. Ha az öccse dolgozószobájába lépett, majdnem mindig a lába elé esett valami deszka, lécs vagy szerszám, és megütötte hol a vállát, hol a fejét, összezúzta az ujját. A púpos mindig figyelmeztette, rákiáltott:

- Vigyázz! - de mindig későn, mikor már sajgott a sebe.

Egyszer sápadtan, sántikálva, haragosan rátámadt és a szemébe vágta:

- Szántsándékkal tetted, te szörnyeteg! - és képen teremtette.

A púposnak gyenge volt a lába, elesett, és a földön kuporogva, könny nélkül, sértődés nélkül védekezett.

- Hogy gondolhatsz ilyet! Hiszen szeretsz! Ugye hogy szeretsz?

Fájdalmában nyögve otthagya a fiút, de később visszatért magyarázkodni.

- Azelőtt sose történt ilyesmi.

- Azelőtt ez se volt - felelte nyugodtan és hosszú karjával kört írt maga köré. A szoba minden sarka tele volt deszkákkal, ládákkal, a falaknál faanyaggal megrakott asztalok és esztergpadok torlódtak mindenfelé.

- Minek hordod ide ezt a sok szemetet? - kérdezte a lány és megvetően, bizalmatlanul nézett körül.

- Majd meglátod!

Már tervezett, épített, nyúlketrecek, kutyaólat, kigondolt egy patkányfogót. Nénje nagy csodálkozással figyelte munkáját és az asztalnál büszkén beszélt róla a szüleinek. Apja elégedetten bólintott és azt mondta:

- Minden nagy dolog kicsivel kezdődik. Igen, így kezdődött mindig minden.

Anyja megölelte a lányt és a fiúhoz fordult.

- Meg tudod becsülni a nénédet, hogy ennyit törődik veled?

- Igen - csak ennyit felelt.

Mikor a patkányfogó elkészült, behívta a nénjét, megmutatta neki a nehézkes alkotmányt.

- Ez már nem játék - mondta. - Ezt szabadalmaztatni lehet. Nézd csak, milyen egyszerű és erős, nyúlj csak ide.

A lány odanyúlt, valami rácsapódott az ujjára, úgyhogy vadul felsikoltott, a púpos meg ugrált körülötte.

- Jaj, hát nem azt, nem azt... - mormogta.

Beszaladt az anyjuk, jöttek a cselédek, a patkányfogót összetörték és kiszabadították megnyomorított, elkékült ujját, aztán kivitték az ájult lányt.

Este a fiút behívták a nénjéhez, és az nekiszegezte a vádat:

- Szándékosan tetted! De miért?

Megrázta a púpját és halkán, nyugodtan felelt:

- Nem azzal a kézzel nyúltál oda.

- Hazudsz!

- Ugyan mért akarnám megnyomorítani a kezedet? Hisz nem is ezzel ütöttél meg...

- Vigyázz, te szörnyeteg! Nem jársz túl az eszemen!

- Azt tudom.

Szögletes arca nyugodt volt, mint mindig, pillantása biztos és erős; nem látszott rajta gonosz indulat vagy hazugság.

Azontúl már ritkábban ment be hozzá a nénje. Barátnői jöttek-mentek; a lármás, tarkaruhás leánykák vígan forgolódtak a tágas, hűvös, komor szobákban, és ha ők ott voltak, a képek, szobrok, növények és aranyozások - minden megmelegedett valahogy.

Néha bevezette őket az öccséhez. Kényeskedve nyújtották neki rózsaszínkőrmű kis ujjait, olyan óvatosan fogták meg a kezét, mintha félnének, hogy összetörik. Szelíden és kedvesen beszéltek vele, csodálkozva, de kevés érdeklődéssel nézték a szerszámain, vázlatait, a fadara-bokat és forgácsokat. „A feltaláló” - így emlegették egymás közt. Ő tudta ezt, és azt is, hogy a nénje nevezte el annak, és mind sokat várnak tőle. „Dicsőséget fog szerezni az apjának” - erről is a nénje beszélt mindig teljes meggyőződéssel. „Nem szép gyerek, az bizonyos, de nagyon okos” - mondta gyakran.

Tizenkilenc éves volt már és menyasszony, mikor szüleik a tengerbe veszték egy jacht-kiránduláson. Egy amerikai teherhajó részeg kormányosa nekiment a jachtnak és összetörte, úgyhogy elsüllyedt. A lány csak azért nem volt velük, mert a foga fájt éppen.

Mikor megtudta, hogy apja, anyja meghalt, elfeledkezett fájós fogáról, kezét tördelve szaladgált a lakásban és jajgatott.

- Nem, nem, az lehetetlen...

A púpos az ajtóban állt, a függönyt magára húzva figyelte egy darabig, aztán megrázta a púpját és annyit mondott:

- Apánk olyan gömbölyű volt és olyan üres; nem is értem, hogy merülhetett el...

- Hallgass! Te senkit sem szeretsz! - kiáltott rá a nénje.

- Csak nem szeretem a szép szavakat - felelte.

Apjuk tetemét nem találták meg, de anyjukét, aki meghalt, mielőtt még a tengerbe zuhant, kihúzták. Ravatalán is száraznak és törékenynek látszott, mint a vén fa elhalt ága. Ilyen volt egész életében.

- Egyedül maradtunk - mondta a lány anyjuk temetése után. Szigorúan és szomorúan beszélt az öccsével és szürke szemének éles pillantásával mintegy eltolta magától. - Nehéz sorunk lesz. Semmihez sem értünk és sokat veszíthetünk. Kár, hogy nem mehetek máris férjhez.

- Ó - fakadt ki a púpos.

- Mit jelent ez az „Ó”?

A fiú gondolkozott egy kicsit, csak aztán felelt:

- Egyedül vagyunk...

- Úgy mondod ezt, mintha örülnél.

- Én semminek se örülök.

- Elég szomorú. Szörnyű, hogy mennyire más vagy, mint minden elevenlelkű ember.

Esténként eljött a vőlegény. Élénk emberke volt, lenszőke, tömött bajszerű, kerek arcát sötét-barnára égette a nap. Egész este nevetgélt és nyilván nevetgélt volna naphosszat. Már megvolt az eljegyzés, és új házuk is épült a város egyik legszebb utcájában, tiszta és csendes helyen. A púpos ezt az építkezést sosem nézte meg és nem szerette, ha beszéltek róla. A vőlegény néha megveregette a vállát puha, gyűrűs kis kezével, és apró fogát kivillantva mondta:

- Mégiscsak meg kellene már nézned, nem? Mit gondolsz?

Sokáig elhárította, mindenféle ürüggyel, de végre engedett és elment vele. Mikor az állvány legfelső emeletére értek, lezuhantak, a vőlegény a földre, egyenest a meszesgödörbe, a púpos meg ruhájával fennakadt az állványon és ott lógott a levegőben, míg a kőművesek le nem szedték. Kezét-lábát kirándította, arcát véresre verte. A vőlegénynek eltört a hátgerince, felhasadt az oldala.

A lány görcsösen rángatózott, két kezével a földbe markolt és a homokot szórta kínjában. Sokáig, egy teljes hónapig éjjel-nappal sírt, és olyan lett, mint az anyja volt. Lefogyott, arca megnyúlt, és hideg, nyers hangon beszélt.

- Te vagy az én szerencsétlenségem! - mondta az öccsének.

A púpos lesütötte nagy szemét és konokul hallgatott. Nénje feketébe öltözött, szemöldöke egyetlen vonallá nőtt össze, és ha meglátta öccsét, úgy összeszorította a fogát, hogy arccontjai élesen kirajzolódtak. A fiú kerülte, amennyire csak tudta, örökösen vázlatokat vetett papírra, magányosan, némán éldegélt.

Mikor nagykorú lett, azt mondta a nénjének, olyan hangon, mintha ő lenne az idősebb:

- Nincsenek se bölcs varázslók, se jószágos tündérek - csak emberek vannak a világon, ki rossz, ki ostoba, amit pedig a jószágról beszélnek, mese! De én azt akarom, hogy a meséből valóság legyen! Emlékszel, azt mondtad mindig: gazdag házban legyen csupa szépség és okosság. A gazdag városban is legyen csupa szépség! Veszek egy telket a határban és ott házat építek magamnak és a magamféle nyomorékoknak, kiviszem őket a városból, mert itt nehéz nekik az élet, és az olyanok, mint te, nem szeretitek látni őket.

- Nem, ezt nem fogod tenni! - tiltakozott a lány. - Ez örült gondolat!

- A te gondolatod!

Vitatkoztak, fegyelmezetten és hidegen, ahogy az olyan emberek szoktak, akik mélységesen gyűlölik egymást és már nem is érzik szükségét, hogy leplezzék gyűlöletüket.

- Én már elhatároztam - jelentette ki a púpos.

- De én még nem!

Felgömbítette a púpját és kiment. Nem sok idő múlva a lány megtudta, hogy csakugyan telket vásárolt, sőt már ássák is az alaphoz való helyet, és tucatnyi taliga hordja a téglát, követ, vasat és fát.

- Azt hiszed, gyerek vagy még mindig, és ez is csak játék? Így gondolod? - kérdezte a nénje.

Nem felelt.

A lány magas, száraz, büszke alakja hetenként egyszer megjelent az építkezés helyén. Kis hintóján jött, maga hajtotta fehér lovát. Lassan elkocsizott a dolgozók mellett, fagyosan nézte, hogy kötik össze vasgerendák erezetével a téglák vörös húsát, és hogyan illesztik a test nehéz tömegébe a sárga fa-idegeket. Messziről elnézte az öccse rákszerű figuráját, amint pálcájával a kezében, gyűrött kalapban, porosan mászkál az állványokon, szürkén, mint a pók. És otthon is figyelte a fiú felélénkült arcát, sötét szemét - most lágyabb, tisztább volt a tekintete.

- Nincs igazad - bizonygatta halkan a púpos. - Igenis jól gondoltam ki. Nektek is jó lesz, nekünk is. Csodálatos mesterség az építés: azt hiszem, nemsokára boldog ember leszek!

Nénje kutatva nézegette a fiú nyomorék testét.

- Boldog?

- Igen! Látod, a dolgozó emberek annyira mások, mint mi, és egészen furcsa gondolatokat ébresztenek. Milyen jó érzés lehet a kőművesnek, mikor végigmegy a városon és látja a sok-sok házat, amit épített! Sok szocialista van köztük: elsősorban józanul gondolkodnak és valami méltóság van bennük, igazán. Néha azt hiszem, rosszul ismerjük a népünket.

- Furcsán beszélsz - vetette oda a nénje.

A púpos megélenkült, napról napra beszédesebb lett.

- Voltaképpen úgy történt minden, ahogy te akartad: bölcs varázsló lett belőlem. Megszabadítom a várost a nyomorékoktól, te meg jószágos tündér lehetsz, csak akarnod kell. Mért nem felelsz?

- Majd beszélünk erről - felelte órájának aranyláncával játszadozva.

Egyszer egészen új hangon szólalt meg a púpos.

- Lehet, hogy sokkal nagyobbat vétettem ellened, mint te én ellenem...

A lány elcsodálkozott.

- Én vétettem? Te ellened?

- Várj csak! Becsületszavamra, nem is vagyok annyira bűnös, mint hiszed. Bizonytalan a járásom, tudod, lehet, hogy meglöktem akkor, de nem gonosz szándékkal. Hidd el, hogy nem. Sokkal bűnösebb vagyok abban, hogy kárt akartam tenni a kezekben, amelyekkel megütöttél.

- Hagyjuk ezt...

- Azt hiszem... jobbnak kellene lenni - mormogta a púpos. - Most már úgy gondolom, hogy a jószág mégsem csak mese. Lehetséges...

A nagy épület, kinn a város határában, gyorsan nőtt és szélesedett a jó kövér földön, emelkedett az ég felé, amely mindig szürke volt és esővel fenyegedett.

Egyszerre csak megjelent ott több hivatalos személy, megszemlélték az építkezést, halk szavakat váltottak, aztán betiltották a további munkát.

- Ez a te műved! - támadt nénjére a púpos és torkon ragadta hosszú, erős ujjaival. De idegen emberek ott termettek és szétválasztották őket.

- Láthatják, uraim, hogy tényleg nem normális! Okvetlenül gyámság alá kell helyezni. Ez közvetlenül apánk halála után kezdődött nála: nagyon szerette apánkat. Kérdezzék meg a cselédeket, azok ismerik a betegségét. Nem beszéltek róla senkinek mostanig, mert derék emberek, drága nekik a ház becsülete: hiszen sokan gyerekkoruk óta nálunk élnek. Én is takargattam a szerencsétlenséget: az ember, ugye, nem dicsekszik azzal, hogy az öccse örült.

A púpos hallotta mindezt, elkékült, szeme kidüledt, némán birkózott azokkal, akik lefogták, körmeit a kezükbe mélyesztette. Nénje még tovább beszélt:

- Tönkretenné ezt az épületet, amelyet én a városnak szántam, pszichiátriai intézetnek. Azt szeretném, ha apánk nevét viselné.

A púpos felszűkölt és elájult.

Nénje folytatta és befejezte az építkezést, éppen olyan erős tempóban dolgoztatott, mint addig az öccse. És mikor elkészült, első páciensként őt helyezte el ott. Hét évet töltött az intézetben, éppen eleget arra, hogy meghülyítsék. Melankóliába esett, nénje pedig ezalatt megöszült, lemondott arról, hogy valaha is gyermeke legyen, és amikor meggyőződött róla, hogy ellenfele élőhalott és sose támad fel többet, maga vette gondozásába.

Azóta bolyonganak a földtekén, ide-oda, mint a vak madár, értetlenül, örömtelenül néznek mindenre, sehol se látnak mást, mint önmagukat.

XVI

A kék víz látszatra sűrű, mint az olaj, a gőzhajó csavara lágyan, majdnem nesztelenül dolgozik benne. A fedélzet nem inog a lábunk alatt, csak a kék égbe nyúló árboc remeg, a drótkötelek halkan zengenek, mint a kifeszített húr, de ezt a hangot már megszoktuk, észre se vesszük. Azt hinné az ember, hogy a hajó - fehér és karcsú, mint a hattyú - mozdulatlan a sík vizen, csak akkor látja, hogy mozog, ha a korláton áthajolva kinéz: a zöld hullám visszacsapódik a hajó oldaláról, fodrosodik és puha redőkben fut odább, ringatózik, álmosan mormog és csillog, mint a higany.

Reggel van, a tenger még nem ébredt fel egészen, az égen még nem hervadtak el a hajnal rózsaszínei, de már elhaladtunk az erdős Gorgona-sziget mellett, amelyen komor, magányos szikla tetején kerek, szürke torony magaslik, és fehér házikók sorakoznak a szunnyadó víz partján. Apró ladikok siklanak el sebesen hajónk mellett: a szigetlakók mennek szardiniára. Hosszú evezők egyenletes csapása, a halászok nyúlánk alakja megragad az emlékezetünkben - állva eveznek és hajladoznak, mintha a napot köszöntnék.

A hajó fara mögött, a széles, tajtékos zöld csík fölött lustán kóvályognak a sirályok. Itt-ott tigriskígyó bukkan fel, szívalakúra nyúlik, zajtalanul repül a víz felett, aztán lebukik, gyorsan, mint a nyíl.

A messzeségben a liguriai partok, ibolyaszínű hegyek kelnek ki a tengerből, és hajónk befut a szűk genovai öbölbe. A nap mind följebb száll, hőséget ígér.

Két inas szalad fel a fedélzetre. Az egyik fiatal, ösztövé, fürgé legény, nápolyi, mozgékony arcának kifejezése folyton változik; a másik középtermetű, deresbajszú férfi, fekete szemöldöke van, kerek koponyáján ezüstös sörite, sasorra mellől okos szürke szemek néznek a világba. Tréfálva, nevetve, egy-kettőre megterítik a reggeliző-asztalt és eltűnnek. Helyükbe libasorban jönnek, egyenként bújva elő kabinjaikból az utasok.

Az első kövér, kicsi fejű ember, arca piros és puffadt, lilás puha száját szomorúan, fáradtan lebiggyeszti. Császárszakállas, magas, ősz férfi jön utána, olyan, mintha kivasalták volna. Szeme jelentéktelen, orra kicsi gomb a lapos, sárga arcon. Mögöttük egy kis pocakos vörös ugrik elő, de megbotlik a réz küszöbön; bajuszát katonásan kipödörte, turista-ruha van rajta és zöldtollas kalap. Mind a hárman a korláthoz lépnek, a kövér, szemét összehunyorítva, mélabús hangon mondja:

- Milyen csöndes az idő, ugye?

A császárszakállas zsebébe süllyeszti kezét, lábát szétterpeszti és most kinyitott ollóhoz hasonlít. A vörös kihúzza aranyóráját, mely majd akkora, mint egy falióra, megnézi az órát, az eget, aztán a fedélzetet és fütyörészni kezd, közben lóbálja az órát és lábával veri a taktust.

Két hölgy is jön, az egyik fiatal, teltidomú, porcelánképű; kedves, szelíd kék szeme van, sötét szemöldöke olyan, mintha csak odarajzolták volna, az egyik kicsit magasabban áll, mint a másik. A másik idősebb dáma, hegyesorrú, haját mutatósra fésülték, arcán baloldalt fekete anyajegy van, nyakán kettős aranylánc lóg, szürke ruhája övén csecsebecse; lornyettét használ.

Felhozzák a kávé. A fiatal hölgy szóttanul az asztalhoz ül és kitölti a fekete nedűt; könyökig meztelen karja most még gömbölyűbbnek látszik. A férfiak is szóttanul letelepednek, a kövér kezébe veszi a csészét és sóhajtván mondja:

- Meleg napunk lesz.

- A térdedre csöppenttetted a kávé - figyelmezteti az idősebbik hölgy.

Erre a kövér lehajtja a fejét, álla és arca szétlapul a mellén - leteszi a csészét az asztalra és zsebkendőjével vigyázva felitatja szürke nadrágjáról a kávécsöppeket, aztán letörli izzadt arcát.

- Hát igen! - szólal meg váratlanul a vörös, kurta lábait csosszantva a padlón. - Igen, igen! Ha már a baloldaliak is panaszkodnak a banditizmus miatt...

- Ne kezd még rá, Ivan! - vág szavába az idős dáma. - Liza nem jön ki?

- Nem érzi jól magát - feleli dallamosan a fiatal hölgy.

- De hiszen ma csendes a tenger.

- Ó, mikor valaki ilyen állapotban van...

A kövér elmosolyodik és édesdeden lehunyja szemét.

Túl a korláton delfinek szökdelnek, megtörve a tenger sima tükrét. A császárszakállas figyelmesen nézi őket és megjegyzi:

- Olyanok, mint a disznók.

Csak a vörös felel neki:

- Sok disznóság van itt általában.

A fakószínű dáma orrához emeli csészéjét, megszagolja a kávé és megvető grimaszt vág.

- Undorító!

- No és a tej, mi? - tódítja a kövér és ijedten hunyorog.

A porcelánarcú hölgyike is megszólal:

- És piszkos minden, piszkos! És mind borzasztóan hasonlítanak a zsidókhoz.

A vörös ezalatt folyvást hevesen beszél a császárszakállas fülébe; úgy beszél, mint egy diák, mikor felel, jól tudja a leckét és büszke erre. Társát nyilván érdekli és kellemesen csiklandozza, amit hall, mert fejét könnyedén mozgatja, lapos arcán a száj nyitva egy kicsit, mint kiszáradt deszkán a hasadás. Közbe-közbe mondani akar valamit és furcsa, érdes hangon elkezd:

- Az én kormányzóságomban...

Nem folytatja, inkább megint a vörös ember szájához hajtja a fülét és figyel.

A kövér nagyot sóhajt és megszólal:

- De sokat duruzsolsz, Ivan!

- Nahát, adjatok kávé!

Nagy zajjal, recsegéssel közelebb húzódik az asztalhoz, a császárszakállas pedig sokatmondó arccal közli:

- Ivannak ötletei vannak.

- Te meg nem aludtad ki magad - állapítja meg az idős dáma, és lornyettjén át nézi a császárszakállast. Az végighúzza kezét az arcán, és megnézi a tenyerét.

- Mintha púderes volna az arcom, nem?

- Ó, bácsikám - mondja a fiatal hölgy - hiszen éppen ez jellemző Olaszországra! Itt szörnyen kiszárad a bőr.

- Veszed észre - kérdi az idős dáma -, hogy milyen rossz itt a cukor?

Most egy testes férfi lép a fedélzetre, őszülő, göndör haja van, derűs pillantása, nagy orra, szájában tekintélyes szivar. Az inasok a korlátnál tisztelettel meghajolnak előtte.

- Jó reggelt, fiaim, jó reggelt! - köszön vissza fejbólintással, rekedtes, de erős hangon.

Az oroszok elhallgatnak, szemük sarkából figyelik; a nagybajszú Ivan halkan közli honfitársaival:

- Volt katonatiszt, mindjárt látni.

Az őszhajú olasz észreveszi, hogy figyelik, kiveszi szájából a szivart, és udvarias meghajtással üdvözlí az oroszokat. Az idős dáma hátraszegi fejét és a lornyettet orrára illesztve kihívóan végignéz rajta. A nagybajszú - miért, miért nem - zavarba jön és gyorsan félrefordul, kirántja zsebéből és megint hintáztatja az óráját. Csak a császárszakállas fogadja a köszöntést, állát a melléhez értetve. Ettől meg az olasz jön zavarba, idegesen a szája szegletébe dugja a szivart és halkan megkérdi az öregebbik inastól:

- Oroszok?

- Igenis, signore. Orosz kormányzó, a családjával.

- Milyen jóképűek.

- Igen. Nagyon derék nép.

- A legkülönb szláv fajta.

- Egy kicsit gögösek, azt hiszem.

- Gögösek? Csakugyan?

A kövér orosz elpirul és széles mosollyal, félhangon közli:

- Rólunk beszélnek!

- Mit? - kérdi megvető fintorral az idős hölgy.

- Mi vagyunk a legkülönb szlávok, azt mondja - tolmácsolja a kövér és halkan nevet.

- Szeretnek hízelegni - állapítja meg az öreg hölgy, a vöröshajú Ivan pedig visszateszi óráját, mindkét kezével kipödrí a bajuszát és lenézően megjegyzi:

- Csodálatos, hogy milyen kevésbé ismernek bennünket.

- Dicsérnek téged, te meg azt mondod, hogy azért, mert nem ismernek?

A császárszakállas egész idő alatt a delfinek játékát figyelte és most felsóhajtva mondja:

- Milyen ostoba hal!

Két új alak csatlakozott most az őszhajú olaszhoz; egy éltes, szemüveges úr meg egy sápadt, hosszú hajú fiatalember, akinek feltűnő magas a homloka és sűrű a szemöldöke. Mind a korláthoz léptek, öt lépésre az oroszoktól. Az őszhajú halkan megszólal:

- Ha oroszokat látok, mindig Messina jut eszembe.

- Emlékszik, mikor Nápolyban találkoztunk azokkal a matrózokkal? - kérdi a fiatalember.

- Hogyne! Ők se felejtik ám el azt a napot otthon, az őserdőikben!

- Láta az érmet, amit a tiszteletükre vertek?

- Nekem nem tetszik a verete.

- Messináról beszélnek - jelentette megint a kövér.

- És nevetnek! - csodálkozott a fiatal hölgy. - Különös.

A sirályok utolérték a hajót; az egyik sűrű szárnylibbentéssel a korlát fölött lebegett, és a fiatal hölgy biszkvitdarabkákat dobált nekik. A madarak le-lecsaptak a falatokért a korlát alá, majd mohó vijjogással újra felröppentek a kék levegőégbé. Az olaszoknak is kihozták a kávé. Aztán ők is etették a madarakat, dobálták a kétszersültet. - Az öreg hölgy szigorúan felhúzta szemöldökét.

- Majmok!

A kövér igyekezett megérteni az olaszok élénk beszélgetését és megint tolmácsolt:

- Nem katonatiszt, kereskedő. Arról beszél, hogy gabonát vesznek tőlünk, de vehetnének petróleumot, fát és szenet is.

- Én mindjárt láttam, hogy nem katona - jelentette ki a koros hölgy.

A vörös megint a császárszakállas fülébe mormogott valamiről, az szkeptikusan eltátotta a száját, a fiatal olasz pedig, az oroszokra sandítva, ezt mondta:

- Nagy kár, hogy olyan kevésbé ismerjük ezeknek a nagy, kékszemű embereknek az országát.

A nap már magasan jár és erősen tűz, vakítóan csillog a tenger, a magasságban jobbfelől hegyek vagy felhők kelnek ki a vízből.

- Anette - szólal meg a császárszakállas, és mosolygó szája a füléig húzódik - hallgass csak ide, mit gondolt ki ez a kópé Jean. Hogy hogyan lehetne kipusztítani a falvakban a lázongó népséget. Nagyon szellemes módszer.

És a széken hintázva, elmondta lassan, unalmasan, mintha valami más nyelvből fordítaná.

- Azt mondja, hogy vasárnapokon és más falusi ünnepeken az illetékes zemsztvo-főnök gondoskodik államköltségen elegendő dorongról, aztán adjanak a muzsikoknak - ugyancsak az államkincstár számlájára - tíz-húsz, ötven vödör vodkát, aszerint, hogy mennyi a nép; egyéb nem is kell...

- Nem értem - felelte a koros dáma. - Ez tréfa?

- Dehogy, a legkomolyabban mondom. Képzelse csak el, ma tante.

A fiatal hölgy tágranyította szemét, felrántotta a vállát.

- Micsoda badarság! Még állampénzen is itassuk őket, mikor amúgy is...

- No nem, várj csak egy kicsit, Ligyija! - A vörös felpattant a székéről, a császárszakállas szélesre húzott szájjal, hangtalanul nevetett és jobbra-balra ringatta magát.

- Gondold csak el: akkor vagy leisszák magukat a haramiák, vagy véresre verik egymást a dorongokkal, kövekkel.

- Miért egymást? - kérdezte a kövér.

- Ez tréfa? - tudakolta másodszor is az idős dáma.

A vörös könnyed mozdulattal széttárta kurta karjait és tűzzel bizonygatta igazát.

- Ha a kormány bánik el velük, akkor a baloldal kiabál, hogy ez kegyetlenség, tehát ki kell eszelni a módját, hogy bánjanak el egymással a bitangok, nem igaz?

A hajó megingott, a teltidomú hölgy ijedten az asztalba kapaszkodott, az edény zörgött. Az idős dáma a kövér vállára tette a kezét és szigorúan kérdezte:

- Hát ez meg mi?

- Fordulunk.

A parton mind magasabban, mind tisztábban emelkednek ki a vízből a kertekkel borított ködös dombok, hegyek. Kékes sziklák kandikálnak ki a szőlők közül, fehér házikók rejtőznek a sűrű zöld növényzet felhőjében, az ablakok üvegein csillog a napfény, itt-ott egy-egy színes folt már különvállik. Közvetlen a parton egy kis ház bújik meg a sziklák között, homlokzata a tengerre néz, lila virágfüggöny borítja, fölötte a terasz párkányáról piros gerániumpatakok ömlenek alá. Mosolygósak a színek, a part barátságos, vendégszerető, a hegyek lágy vonalai szinte hívogatnak a kert árnyékába.

- Milyen szűk itt minden - sóhajt fel a kövér. Az idős dáma engesztelhetetlen pillantást vet előbb rá, majd a lornyetten át a partra és keskeny ajkait egymásra szorítva, hátraszegi fejét.

Sok barnaképű nép gyűlt közben a fedélzetre, világos ruhában, lármásan beszélgetve. Az orosz hölgyek megvetően nézik őket, mint királynők az alattvalóikat.

- Mennyit gesztikulálnak - jegyzi meg a fiatal, és a kövér, arcát felfújva, magyarázza:

- Ez a nyelvükkel jár: szegény a nyelvük, tehát gesztusokkal kell pótolni a hiányt.

- Istenem, Istenem - az idős hölgy nagyot sóhajt, kicsit gondolkodik, aztán megkérdi:

- Genovában is annyi múzeum van?

- Azt hiszem, csak három - feleli a kövér.

- És az a temető?

- A Campo Santo,¹¹ igen. No meg a templomok persze.

- És a kocsisok? Itt is olyan gyalázatosak, mint Nápolyban?

A vörös és a császárszakállas felálltak, a korláthoz léptek és gondterhesen egymás szavába vágva beszélgettek.

- Mit mond az olasz? - kérdi az öreg hölgy és megigazítja díszes frizuráját. Két könyöke hegyes, füle nagy és sárga, mint a fonnyadt levél. A kövér, szófogadóan, buzgón figyeli a göndörhajú olasz szapora szavait.

- Van egy törvényük, signore, nagyon régi törvény, amely megtiltja a zsidóknak, hogy Moszkvába menjenek. Nyilván még az önkényuralom csökevénye, hisz tudják: Rettenetes Ivan! Angliában is sok archaikus törvény van, amit máig sem töröltek el. Az is lehet, hogy becsapott az a zsidó... no, de, szóval, valami okból nem volt joga ellátogatni Moszkvába, a cárok ősi városába, a szent városba...

- Nálunk meg Rómában zsidó a polgármester! Pedig Róma régibb és szentebb, mint Moszkva - jegyezte meg nevetve a fiatalember.

- És ügyesen elbánik a szabópapával¹² - tette hozzá a szemüveges öreg és hangosan összeverte a tenyerét.

- Mit kiabál az öreg? - kérdezi az idős dáma. Most már leeresztette két karját.

- Valami ostobaságot fecseg. Nápolyi dialektusban beszél.

¹¹ A világhírű genovai temető.

¹² Pius családi neve Sarto = szabó volt.

- Szóval Moszkvába utazott. Valahol meg kellett neki szállni, hát egy utcai nőhöz ment - mert hiszen máshova nem mehetett - azt mondja.

- Mese! - vetette oda nagy határozottsággal az öregebbik és megvetően legyintett.

- Őszintén szólva, én is azt hiszem.

- Na és aztán?

- A nő feljelentette a rendőrségen, de előbb elvette a pénzét azon a címen, hogy velehált.

- Aljas mese. Mocskos képzeletű ember, aki mesélte, világos. Én az egyetemről ismerem az oroszokat. Nagyszerű fiúk!

A kövér orosz zsebkendőjével letörölte arcáról a verítéket és közömbösen, lustán jelentette a hölgyeknek.

- Valami zsidóviccet mesél.

- És milyen tőzzel! - nevetett a fiatal hölgy, míg az idősebb megállapította:

- Mennyit gesztikulálnak, milyen zajosak és valahogy unalmasak mégis.

A város növekszik a parton, újabb házak bújnak elő a halmok mögül, egyre sűrűsödnek, egyetlen házsorra tapadnak össze, a napfény visszaverődik róluk, mintha elefántcsontból lennének kifaragva.

- Egészen olyan, mint Jalta - jegyzi meg a fiatal hölgy és feláll. - Lemegyek Lizához.

Lassan, ringatva viszi kék szövetbe burkolt nagy testét. Mikor az olaszok mellé ér, az őszhajú félbeszakítja elbeszélését és halkán megjegyzi:

- Szép szeme van!

- Igen - bólint rá a szemüveges ember. - Ilyen lehetett Bazilida.

- Az a bizánci szépség?

- Én szlávnak néztem.

- Ligyjáráról beszélnek - mondja a kövér.

- Mit? - kérdi az öreg hölgy. - Biztosan valami útszéli megjegyzés.

- A szemét dicsérték.

A hölgy grimaszt vág.

A hajó csillogó sárgaréz vereteivel gyorsan és szelíden egyre közelebb simul a parthoz. Már látszanak a móló fekete falai, mögöttük száz meg száz árboc nyúlik fel az égbe, sokfelé élénkszínű zászlócskák lógnak mozdulatlanul, a fekete füst szétfoszlik a levegőben, olaj és szénpor szaga terjeng, hallik a kikötői munka és a nagyváros tompa moraja.

A kövér elneveti magát.

- Mi az? - kérdi az öreg dáma és összehunyorítja szürke szemét.

- A németek majd tönkreteszik, meglátjátok!

- És te mért örülsz annak?

- Csak...

A császárszakállas a lába alá néz és hangosan, nyelvtani szabatossággal kérdi a vöröstől:

- Te elégedett lennél ezzel a meglepetéssel vagy nem?

A vörös dühösen pödri a bajuszát és nem felel.

A hajó lassít, a zavaros zöld víz panaszosan csapkodja fehér oldalát, most nem tükrözi a márványházakat, magas tornyokat, csipkés teraszokat. Végre megnyílik a zsúfolt kikötő fekete torka...

XVII

Szikár, borotvált képű férfi telepedett le az egyik vasasztalkához a vendéglő ajtaja előtt; világos ruhájáról, egész megjelenéséről amerikaiak is nézhette volna valaki.

- Pin-cér - szólalt meg bágyadtan.

Körülötte akácvirág fedi sűrűn a földet, a fehér szirmok csillognak, mint az arany - a nap mindent beragyog. Csendes tavaszi derű ömlik el égen és földön. Az utca közepén apró, bozontos fülű csacsik patái kopognak, nagytestű lovak lépdelnek lassan, az emberek se sietnek - látni való, minden élőlény azon igyekszik, hogy mennél tovább időzzön a napon, a mézes virág-illattal teli levegőn.

A gyerekek, a tavasz hírnökei ide-oda cikáznak, a napsugár tarkára festi ruhájukat; az asszonyok is élénk színekbe öltözve libegnek, ők is nélkülözhetetlenek az ilyen verőfényes napon, mint éjjel a csillagok.

A fehérruhás férfi különös jelenség, az embernek az ötlik eszébe, hogy talán nagyon piszkos volt, és éppen ma mosták tisztára, de olyan buzgalommal, hogy egyszer s mindenkorra letöröltek róla minden élénk színárnyalatot. Fakó szemét körüljáratja, mintha meg akarná számlálni a napfényfoltokat a házakon és mindenben, ami az árnyékos utcán, a kociút széles kőkockáin mozog. Fonnyadt száját összehúzza, akkorára mint egy kis virág, és halkán, szabatosan füttyöl valami furcsa, szomorú motívumot; fehér keze hosszú ujjai, bágyadt fényű körmei az asztal visszhangos szélén dobolnak, másik kezén sárga kesztyű van, és a térdén üti vele a taktust. Arca okos és határozott; kár, hogy azzal a durva eszközzel olyan kíméletlenül ledörgölték.

A pincér tisztelettel meghajol, mikor leteszi eléje a kávé, a kis üveg zöld likört és a biszkvitet. A mellette lévő asztalkához leült egy széles arcú, achátszemű ember. Arca, nyaka, keze füstös, szögletes és erős a legény, olyan mintha ércből faragták volna, mintha egy gép alkatrésze lenne.

A tiszta ember szeme fáradtan megpihen rajta, és akkor ő kicsit megemelkedik, kalapjához nyúl, és sűrű bajuszán át köszön.

- Jó napot, mérnök úr!

- Ó, maga megint itt van, Trama?

- Bizony, mérnök uram.

- Szóval újabb események várhatók?

- Hogy halad a munkája, mérnök uram?

A mérnök keskeny szája körül halvány mosoly fut el.

- Csupa kérdésből nem lesz beszélgetés, barátom.

A másik fülig hátralöki kalapját és nyílt, hangos nevetéssel feleli:

- Az már igaz. De becsületszavamra, nagyon szeretném tudni...

A foltos, borzas csacsi, szénnel megrakott taligájával megáll és nyakát kinyújtva fájdalmasan elordítja magát. De ma talán neki se tetszik a hangja, mert egy magas fattyúhangnál hirtelen, zavartan abbahagyja, megrázza szőrös fülét és fejét leeresztve, kopogó patákkal tovább üget.

- Türelmetlenül várom az új gépet; úgy várom, mint egy új könyvet, amelyiktől okosabb lesz az ember.

A mérnök hörpintett a kávéjából.

- Nem egészen értem a hasonlatot...

- A gép felszabadítja a fizikai energiánkat, mint a jó könyv a szellemit, nem gondolja?

- Vagy úgy - a mérnök felszegte fejét. - Értem.

Letette az asztalkára a csészét és megkérdezte: - Persze, agitálni fog megint?

- Már el is kezdtem.

- Szóval sztrájk, zavargás, mi?

A munkás vállat vont, szelíden mosolygott.

- Hja, ha anélkül is lehetne...

Szigorú arcú, fekete ruhás öregasszony - olyan mint egy apáca - ibolyacsokrot kínál szótlánul. A mérnök vesz is két kis csokrot s az egyiket beszélgetőtársának nyújtja át. Elgondolkozva mondja:

- Jóeszű ember maga, Trama; kár, hogy idealista.

- Köszönöm a virágot és a bókot. Kár? - így mondta?

- Így. Maga voltaképpen poéta, de csak tanulnia kellene, hogy kiváló mérnök legyen.

Trama halkán nevet, fehér fogait kivillantja.

- Az már igaz, hogy a mérnök poéta. Tapasztaltam, mikor ön mellett dolgoztam.

- Nagyon kedves...

- És azt is gondoltam akkor: miért ne lehetne a mérnök úr szocialista? A szocialista is költő; annak kell neki lenni.

Nevetnek mind a ketten, egyforma okosan néznek egymásra, pedig olyan különbözőek egyébként - az egyik száraz, ideges, elnyűtt, fakószemű, a másik - mintha csak tegnap kovácsolták volna és még nem csiszolták le.

- Nem, Trama, én azt szeretném, ha saját műhelyem lenne, és vagy harminc olyan kitűnő emberem, mint maga. Hej, de ügyes dolgok kerülnének ki tőlünk...

Halkan dobolt az asztalon, majd felsóhajtva gomblyukába tűzte a virágot.

- Ördög vigye el, hogy milyen semmiségek zavarják az ember munkáját és életét - fakadt ki indulatosan Trama.

- Az emberiség történetét nevezi semmiségnek, Trama mester? - kérdezi finom mosollyal a mérnök. Trama lekapja kalapját és lelkesen meglendíti.

- Mért? Az én őseim története...

- A maga ősei? - a mérnök megnyomta a „magát”.

- Az enyéim, igen! Ez talán vakmerőség? Legyen vakmerőség. Hogyne lenne, Giordano Bruno,¹³ Vico,¹⁴ Mazzini,¹⁵ nekem ősem? Hát nem az ő világukban élek, nem élvezem azt, amit az ő nagy elméjük vetett el körülöttem?

- Ha így érti...

- Amit ők hagytak a világnak, mikor elmentek - azt mind nekem hagyták.

- Kétségtelen - a mérnök komoran, szemöldökét összehúzva bólint.

- És minden, amit eddig énelőttem csináltak, nyersvas, nekem kell acélt kovácsolni belőle, nem igaz?

- Miért ne lenne igaz? Tiszta dolog.

- Maguk tudósok is a régiek munkájából élnek, éppen úgy, mint mi, munkások.

- Nem tagadom - a mérnök lehajtotta fejét; most egy kis fickó állt meg mellette szürke rongyokban; olyan volt, mint egy megviselt labda. Egy csokor sáfrányt tart piszkos kis markában, azt kínálja nagy állhatatossággal.

- Vegyen tőlem virágot, ignore.

- Már van.

- A virágból sosincs elég.

- Bravó, gyerek - dicsérte Trama. - Bravó! Nekem is adhatsz kettőt.

Elvette tőle, kicsit megemelte kalapját és felajánlotta a csokrot a mérnöknek.

- Tetszik?

- Köszönöm.

- Pompás nap, ugye?

- Még az én ötven évem is örül neki - a mérnök elgondolkozva, hunyorgó szemmel körül-nézett és felsóhajtott. - Hát még maga! Sejttem, hogy minden idegszálával érzi ezt a pajkos tavaszi napfényt. Nemcsak azért, mert fiatal: az egész világot másnak látja, mint én, igaz?

- Nem tudom - felelte nevetve Trama - de az élet csodaszép.

- Már amivel kecsseget, nem? - kérdezte szkeptikusan a mérnök. A munkást bántotta ez a hang, gyorsan föltette kalapját és hevesen mondta:

- Az életben csodaszép minden, ami nekem tetszik. Az ördögít, drága mérnök uram, nekem a szó nemcsak hang és betű! Ha én egy könyvet olvasok, csupa képet látok és gyönyörködöm a szépségükben, úgy nézem, mintha én csináltam volna.

Nevettek; az egyik hangosan, nyíltan, hátraszegett fejjel, mellét kidüllesztve, szinte dicsekedve, hogy így tud hahotázni, a másik majdnem hangtalanul, inkább szipogva; fogaiból arany csillogott, mintha aranyat rágott volna az imént és elfelejtette volna kitisztítani.

¹³ Úttörő olasz gondolkodó. A római szentszék 1600-ban máglyahalálra ítélte tanításai miatt.

¹⁴ Kiváló történész és bölcsele, a nápolyi egyetem tanára. Meghalt 1793.

¹⁵ Itália felszabadításáért küzdött az osztrákok ellen, Kossuth Lajos kor- és eszmetársa. Meghalt 1872.

- Pompás ember maga, Trama, örülök, valahányszor látom - mondta a mérnök, aztán rákacsintva hozzátette: - Ha ugyan nem lázít...

- Ó, én mindig lázítok.

Komoly ráncokba szedte az arcát és mély-fekete szemét összehunyorítva kérdezte: - Remélem, elismeri, hogy korrektül viselkedtünk akkor?

A mérnök vállat vont és felállt.

- Ó, hogyan, hogyan. Tudja, mibe került az a história a vállalatnak? Harminchétezer lírába.

- Okosabb lett volna munkabérben kifizetni!

- Hohó, rosszul számít, barátom. Okosabb! Minden állatnak megvan a magához való esze.

Odanyújtotta száraz, sárga kezét, és mikor a munkás azt megszorította, ezzel búcsúzott tőle: - Újra csak azt mondhatom: tanulnia kellene. Csak tanulni.

- Minden perc tanít valamire.

- Mint mérnök is jó hasznát venné a képzeletének.

- Mostani életemben se látom kárát.

- Makacs ember... No, viszontlátásra.

Elindult; hosszú, sovány lábai lassan lépkedtek az akácok alatt a napsugárhálón át, közben vigyázva felhúzta kesztyűjét a jobb keze vékony ujjaira. A kis pincér - haja olyan fekete, hogy majdnem kék - előjött az ajtó mögül, ahonnan a párbeszédet hallgathatta - és odalépett a munkáshoz, aki rézpénzei közt kotorászott a bugyellárisában.

- Erősen vénül a híres-nevezetes...

- Azért még kitesz magáért - felelte meggyőződéssel a munkás. - Erős tűz ég abban a koponyában.

- Elvtárs, hol beszél legközelebb?

- Ugyanott, ahol a múltkor, a munkaközvetítőben. Hát hallott már engem?

- Háromszor is, elvtárs!

Melegen kezét szorítottak és mosolyogva váltak el. Az egyik elindult, éppen ellenkező irányba, mint a mérnök az imént, a másik leszedte az asztalokról az edényt és közben dudorászott.

Egy csapat kisdíák jön az út közepén, kisfiúk és lányok, fehér kötényekben, láрма, kacagás röpköd felőlük, mint a szikra. Az első pár hangosan fújja papírból csavart trombitáját, az akácokról fehér szirmok hava hull rájuk.

Ha gyerekeket lát az ember, különösen így tavasszal, szeretne vígan, hangosan odakiáltani:

- Hahó, kisemberek! Éljen a jövő!

XVIII

Ha az élet úgy alakult, hogy az ember egy darabka kenyeret se talál már azon a földön, amelyet őseinek csontjai trágyáztak, ha az inség addig hajszolja, míg szívét megkeményítve kivándorol Dél-Amerikába, harminc nap hajóútra a hazájától - ha ilyen az élet, mit kívánhatunk akkor az embertől?

Bárki légyen is az - mindegy; olyan lesz, mint az anya melléről leszakított gyermek. Keserű neki az idegen ország itala, nem vidítja, hanem búbánattal mérgezi, porhanyítja szívét, és ahogy a szivacs a vizet, úgy szívja be a haza kebléről leszakított ember szíve a rosszat; mohón nyeli magába, és sötét érzések támadnak benne.

Nálunk, Calabriában, a fiatal férfi megnősül, mielőtt átkel az Óceánon; talán azért, hogy az asszonyhoz fűződő érzése még jobban elmélyítse a szülőföld szeretetét. Az asszony is húzza haza, mint a föld, és semmi se óvja meg jobban az embert az idegenben, mint a szeretet, amely visszahív a haza ölére, a szerelmes asszony keblére.

Csak hogy az ilyen inségajtotta kivándorlók házassága majdnem mindig végzet-tragédia, vérbosszú előjátéka. Íme, mi történt nemrégiben is Senerchia faluban, az Apenninek egyik nyúlványán.

Egyszerű és borzalmas történet, mintha csak a biblia valamelyik lapját ütnénk fel. Messziről kell kezdeni, öt évvel a mi napjaink és a történet kimenetele előtt.

Öt éve, messze benn a hegyek közt, a kis Saracena faluban élt a szépséges Emilia Bracco. Férje áthajózott Amerikába, ő meg ipának házában élt. Épkézláb teremtés volt és ügyes, jó munkás, széphangú és vidámkedvű. Szeretett tréfálódzni, kicsit fitogtatta is a szépségét, és heves vágyra gyullasztotta nemegy falusi legény meg erdész szívét a hegyek közt. Játszott a szavakkal, de meg tudta óvni asszonyi tisztességét. Nevetése édes álmokra bátorított, de győzelemmel senki se dicsekedhetett.

Tudják, ugye, hogy az irigység senkit se zaklat annyira, mint az ördögöt meg a vénasszonyt. Emilia mellett volt a napa, az ördög pedig mindig ott van, ahol bajt lehet keverni.

- Nagyon is vidám vagy te az urad nélkül, kedvesem - mondta az öregasszony. - Majd megírom neki. Vigyázz, figyelem minden lépésedet, és tartsd eszedben: a te becsületed a mi becsületünk!

Emilia előbb békességesen igyekezett meggyőzni a napát, hogy szereti a férjét, és nincs mit a szemére vessen. De az egyre sűrűbben és hevesebben gyötörte gyanúsításaival és az ördög serkentésére jobbra-balra szomszédolva terjesztgette a hírt, hogy a menyé megfélemedezett a szemérem követeléseiről.

Megtudta ezt Emilia és megijedt. Könyörgött a vén boszorkánynak, hogy ne tegye tönkre a pletykáival, megesküdött neki, hogy semmit se vétett az ura ellen, még csak kísértésbe se esett soha, hogy megcsalja. De a vénasszony nem hitt a szavának.

- Jó, jó - felelte - magam is voltam fiatal, tudom, mit érnek az ilyen esküdözések! Már írtam is a fiamnak, jöjjön haza minél előbb és bosszulja meg a sérelmet.

- Írtál?

- Igen.

- Jó.

A férfiak féltékenyek nálunk, mint az arabok. Emilia jól tudta, mi vár rá, ha az ura hazajön.

Másnap az öregasszony kiment az erdőbe rőzsét szedni: Emilia utánament és baltát dugott a szoknyája alá. A szép teremtés aztán maga jelentkezett a carabinieriernél, elmonda, hogy ő ölte meg a napát.

- Inkább legyen gyilkos, minthogy rossz híremet költsek, mikor tisztességes vagyok.

A törvény előtt valósággal diadalt aratott: úgyszólván az egész falu felsorakozott mellette. Sokan könnyes szemmel mondták a bírának:

- Ártatlan! Minden ok nélkül keverték bajba.

Csak Cozzi érsek őeminenciája látta jónak a boldogtalan asszony ellen szólni, csak ő nem hitt a tisztaságában, hangoztatta, hogy a nép ősi hagyományait meg kell őrizni, és óvta az embereket, ne essenek a görögök hibájába, akik fölmentették Phrynét,¹⁶ mert a rossz nőszemély szépsége megvesztegette őket.

Szóval mindent elmondott, amit kötelességének vélt, és talán ennek köszönhetette Emilia, hogy négy évi egyszerű börtönre ítélték.

Ugyanúgy mint Emilia férje, a földijük, Donato Guarnacci is a tengeren túl élt és ő is otthon hagyta fiatal feleségét, hogy Penelope¹⁷ szomorú példájára szövögesse az élet álmát és ne éljen.

Három évvel ezelőtt Donato levelet kapott az anyjától: azt írta neki, hogy a felesége, Terese, odaadta magát az ipának - az ő férjének - és vele él. Lám: megint az öregasszony és az ördög együtt!

Donato, a fiú, jegyet váltott az első nápolyi hajóra és otthon termett, mintha az égből pottyant volna le.

Felesége és az apja úgy viselkedtek, mint akiket nagyon meglep a hazajövele. A gyanakvó és szigorú férj uralkodott magán, meg akart győződni róla, hogy igaz-e a vád. Hallott Emilia Bracco esetéről. Szépen bánt a feleségével, és egy ideig majdnem újra éltek a mézeshetek, az ifjúság dús lakomáját.

Anyja próbált mérget tölteni a szívébe, de ő elutasította.

- Elég volt! Magam akarom látni, hogy mi igaz abból, amit írtál, ne zavarj engem. - Tudta, hogy a megbántott embernek nem lehet hinni, még ha a tulajdon édesanyja is az.

Így telt el a nyárnak csaknem fele, csendben, békességben, és talán így telt volna az egész élet, ha a fiatal férjet itt-ott rövid időre el nem szólítja hazulról a dolga, és az após nem próbálja újra megkörnyékeezni a menyét. Hiába utasította vissza az asszony a zabolátlan öreg tolakodását, az annál jobban megbomlott - nagyon is hirtelen szakadt félbe a fiatal test élvezete, bosszút akart állni és megfenyegette.

- Belepusztulsz!

- Te is! - felelte a menyé.

Nálunk nem sokat beszélnek. Másnap azt monda az öreg a fiának:

- Tudod-e, hogy a feleséged megcsalt?

¹⁶ Híres „hetéra” - így nevezték Athénben az eladó nőket. Olyan szép volt, hogy nagy művészek modellül használták istenasszonyszobraikhoz.

¹⁷ Odisszeusz felesége, a hitvesi hűség mintaképe.

A fiú elsápadt és a szeme közé nézett.

- Van rá bizonyítéka?

- Van. Akinek odaadta magát, az mondta nekem, hogy egy nagy anyajegy van alul a hasán. Igaz?

- Jó - mondta Donato - mivel édesapám mondja, hogy bűnös, hát haljon meg!

És az arcátlan ember rábólintott.

- Úgy is van. A romlott asszonyt meg kell ölni.

- A romlott férfit is.

Odament a feleségéhez, két nagy súlyos kezét a vállára tette.

- Ide figyelj! Tudom, hogy megcsaltál. A szerelmünkre, az árulásod előtt és után - valld meg, kivel?

- Ó! Ezt csak az az átkozott apád mondhatta neked. Senki más, csak ő.

- Ó? - A parasztfiú szemét elfutotta a vér.

- Erőszakkal, fenyegetéssel kényszerített. Most már hadd mondok meg az igazat, az egész igazságot.

Szava elfulladt: az ura megrázta.

- Beszélj!

- Igen, igen! - suttogta kétségbeesetten. - úgy éltünk, mint férj és feleség... Harmincszor is, negyvenszer is...

Donato berohant a házba, fogta a puskáját, kiszaladt a földre, ahol az apja dolgozott, szemébe vágott mindent, amit férfi férfinak ilyenkor mondhat, aztán két lövéssel végzett vele, leköpte a halottat és puskatussal szétverte a koponyáját. Mondják, hogy sokáig gyalázta még a holttestet, a hátára ugrott és eltáncolta rajta bosszútáncát.

Onnét a feleségéhez ment, megtöltötte fegyverét és ráparancsolt.

- Eriggy négy lépésre és imádkozzál!

Az asszony sírt, könyörgött, hogy hagyja meg az életét.

- Nem! - felelte. - Azt teszem, amit az igazság követel. Neked is azt kellene tenned velem, ha én vétettem volna.

Lelőtte mint egy madarat, aztán a hatóság kezére adta magát és mikor végigment a falu utcáján, sokan mondták:

- Úgy cselekedett, ahogy becsületes embernek kell.

A bíróság előtt komor erővel, az egyszerű lélek nyers ékesszólásával védekezett.

- Azért veszem el a lányt, hogy a szerelmünkből gyerek szülessen és abban éljünk tovább, ő meg én. Aki szeret, annak nem számít se apja, se anyja, csak a szerelem - az éljen örökké! Aki pedig bemocskolja, akár asszony, akár férfi, legyen átkozott, meddő, szakadjon rá rút nyavalya és gyötrelmes halál.

A védő azt kívánta, hogy minősítsék a bűnt felindulásban elkövetett emberölésnek, de az esküdtek a közönség viharos tapsai közben fölmentették Donatót, és az mint dicsőséges hős tért haza a falujába. Úgy üdvözölték, mint aki a vérbosszú ősi hagyományához híven torolta meg a becsületén esett sérelmet.

Nem sokkal Donato fölmentése után kiszabadult a börtönből földije, Emilia Bracco. Szomorú téli idő volt éppen, közeledett a kis Jézus születésének ünnepe, és ilyenkor az emberek különösen vágyakoznak szeretteik közé, meleg családi hajlékba. Emilia és Donato magányosan éltek, dicsőségük nem olyan dicsőség volt, amelyik vonzza az embereket. A gyilkosság mégis csak gyilkosság, csodálhatják, fölmenthetik a bűnöst, de hogy szerethetnék? Vér tapadt mindkettejük kezéhez, szívük megtört, mind a ketten átérték a nehéz drámát a bíróság előtt, és senki se csodálkozhatott, hogy a két ember, akit a sors megbélyegzett, összebarátkozik és egymás segítségével akarja megszépíteni összetört életét. Fiatalok voltak és szeretetre vágytak mind a ketten.

Az első csókok után Donato azt mondta Emiliának:

- Mi keresni valónk van itt, ahol annyi a szomorú emlékünkhöz...

- Ha az uram hazajön, agyonver, mert most már igazán megcsaltam gondolatban.

Elhatározták, hogy mihelyt összeszedték az útiköltséget, átmennek a tengeren. Talán sikerül egy kis boldogságot, egy csöndes zugot találniuk a világon. De akadtak körülöttük, akik másképpen gondolták.

„Megbocsátjuk a gyilkosságot, ha igaz szenvedély parancsolja, tapsoltunk a büntettnék, mert becsület védelmében követték el, de most a hagyomány ellen cselekszenek, pedig éppen annak nevében ontottak vért.”

Ez a szigorú és komor felfogás - a sötét hajdankor visszhangja - mind hangosabban megszólalt, és a hír eljutott Emilia anyjának fülébe is.

Serafina Amato büszke asszony volt, ötven éve ellenére megőrizte hegyvidéki erejét és szépségét. Előbb nem hitt a sértő beszédnek.

- Rágalom - mondta az embereknek -, már elfelejtettétek, hogy mennyit szenvedett a lányom a becsületéért.

- Nem mi felejtettük el, hanem ő! - felelték.

Akkor Serafina, aki más faluban élt, elment a lányához és azt mondta neki:

- Nem akarom, hogy így beszéljenek rólad, márpedig beszélnek. Amit annak idején tettél, véres cselekedet volt, de tiszta, becsületes. Maradjon is az, hadd okuljon belőle a világ.

A lánya elsírta magát.

- A világ az emberekért van, de miért vannak az emberek, ha nem magukért?

- Kérdezd meg a tisztelendő urat, ha olyan ostoba vagy, hogy nem éred fel ésszel - felelte az anyja.

Aztán elment Donatóhoz és őt is óvta teljes nyomatékkal.

- Hagyj békét a lányomnak, vagy pórul jársz!

- Ide hallgass - kérlelte a legény. - Én megszerettem a lányodat, egész életemre. Ő is éppen olyan szerencsétlen, mint én. Engedd, hogy elvigyem a föld másik végére, akkor még minden jóra fordul.

De ezzel csak olajat öntött a tűzre.

- Szökni akartok? - kérdezte haraggal, indulatosan Serafina. - Nem, abból semmi se lesz!

Így váltak el, ordítva mint két fenevad: lángoló szemmel méregették egymást, ellenségesen, engesztelhetetlenül.

Ettől fogva Serafina nyomon követte a szerelmeseket, mint kopó a vadat, de ők azért lopva találkoztak éjszaka. A szerelem is olyan, mint az állat: ravasz, leleményes.

De egyszer sikerült Serafinának meglesni, mikor a lánya és Donato megtanácskozták a szökés tervét, és ebben a válságos percben szörnyű elhatározásra jutott.

Vasárnap misére gyülekezett a nép a templomba: elől voltak az asszonyok ünneplőruhában, kendőben, mögöttük térdeltek a férfiak. Eljött a két szerelmes is a Madonnához, segédelmet kérni.

Serafina Amato utolsónak érkezett, ünneplőben ő is, széles, virágokkal kivarrott nagy kötővel a szoknyája fölött, a kötő alatt - a balta.

Lassan, imát mormolva lépett Mihály arkangyal, Senerchia védőszentjének szobrához, letérdelt eléje, kezét és száját az angyal kezéhez értette, aztán észrevétlenül odáig ment, ahol lányának csábítója térdelt és kétszer a fejére sújtott, római ötöst, vagyis V-betűt vágott rajta, ami azt jelenti: Vendetta, bosszú.

Az iszonyat vihara zúgott végig a népen, sikoltva, zokogva rohantak a kijáráshoz, sokan ájultan estek a padló kockáira, vagy sírtak, mint a gyerekek.

Serafina ott állt a baltával a kezében a szerencsétlen Donato és eszméletlen leánya fölött, mint egy falusi Nemezis, mint a könyörtelen igazságszolgáltatás istenasszonya.

Percekig állt ott, és mikor az emberek föleszmélve, karon ragadták, ő hangosan az égre emelt szemmel, lángoló vad diadallal imádkozott:

- Köszönöm, szent Mihály! Te adtad nekem az erőt, hogy bosszút álljak a lányom bemocskolt becsületéért.

Mikor megtudta, hogy Donato él, és egy széken a patikába vitték, hogy bekötözzék szörnyű sebeit, remegve, háborodott szemeit forgatva mondta:

- Nem, nem, hiszem az Istent, hogy meghal az az ember. Nehéz sebet ejtettem rajta, ezt érezte a karom, és meg kell hogy haljon, igazságos az Isten.

Nemsokára a törvény előtt fog állni, és bizonyosan súlyos ítéletet szabnak rá. De mit ér az ilyen csapás annak, aki azt hiszi, hogy neki magának van joga csapásokat osztani, sebeket ejteni. A vas nem puhul meg attól, hogy kovácsolják.

A bíróság majd kimondja az ítéletet: bűnös!

Az ember pedig vagy azt mondja rá, hogy „igen”, vagy azt, hogy „nem”, és minden marad a régiben.

És végül is, drága uraim, csak azt mondhatom, hogy az embernek ott kell élni és sokasodni, ahova az Úr vetette, ahol szereti a föld és az asszony.

XIX

Az öreg Giovanni Tuba még kora ifjúságában hűtlenül elhagyta a földet a tengerért. Ez a kék simaság - hol szelíd és nyugodt, mint a leányszem, hol viharos, mint a szenvedélyre gyulladt asszonyi szív - és a sivatag, amely elnyeli a napfényt - a halainak úgyse kell - és hiába csókolódzik az arany napsugárral, nem terem mást, csak szépséget és káprázatot és ragyogást, ez az álnok tenger, amely örökké dalol valamiről, leküzdhetetlen vágyat kelt és csalogat a messze-ségbe, sok embert elcsábít a kemény, néma földtől, amely az égtől annyi csapadékot, művelőjétől annyi termékenyítő munkát szomjúhozik és olyan keveset ad érte.

A szőlőskert, ahol Tuba kicsi korában dolgozott, lépcsőzetes hegyoldalon kapaszkodott fel, és szürke kőfalak támasztották meg a földjét. Tuba már akkor is, az ujjaslevelű fügefák, keménylombú olajfák, a narancs és a közékük tévedt gránátalmafák sötét zöldje közepette, a forró földön, a vakító verőfényben, úgy nézett a tenger kék szemébe, mint akinek talpa alatt reng, ég, olvad, aluszik a talaj. Táguló orrcimpákkal szívta be a levegőt és megrészegült, tétova lett, lusta és engedetlen, mint mindenki, ha a tenger megigézte és hívja, ha belészerelmesedett.

És ünnepnapokon, mikor a nap még alig emelkedett a sorrentói hegyek fölé, és az ég rózsaszínű volt, mintha barackvirágokból szótték volna, Tuba gubancosan, akár egy juhászkutya, sietett le a hegyről, horgászbottal a vállán, kőről kőre ugrálva, csupa rúgó - azt hihetted, hogy talán nincs is csontja - és szaladt a tengerhez, széles, szeplős-vörös arcán mosoly ömlött el, vele szembe meg az ébredő virágok édes illatát elnyelve, áradt a hullámok erős szaga, halk morajlása. A habok csapkodták a sziklákat odalenn, és csalogattak, csábítottak, mint a lányok.

Már ott gubbaszt a rózsás-szürke szikla szélén, bronzbarna lábát lelógatja, nagy szilva formájú fekete szemét az átlátszó zöld vízbe mereszti és csodálatos, minden mesénél szebb világot lát a folyékony tükör alatt. A tengerfenéken, a szőnyeggel borított kövek közt aranyos-piros vízínövények ágaskodnak, a növényerdőből sokféle színű „violák” - eleven tengeri virágok - úsznak elő, majd egy „ferchia” dülöngél, mint a részeg, vaksi szemmel, szépen rajzolt orral, kék folttal a hasán, aranyos „sarpaik”, csíkos, vakmerő „caniak” cikáznak erre-arra, fekete „guarracinák” nyílnak, mint vidám kis ördögök, meg „sparalionák” és „ochiaták” - csupa ezüst tálcaska - se szeri, se száma a sok halszépségnek. És milyen ravasz mind! Mielőtt kerek szájukba mélyen bekapnák a horogra tűzött csalétket, ügyesen körül tapogatják hegyes kis fogukkal - okos népség!

Bajszos, apró rákok úszkálnak a tiszta cirógató vízben, mint madarak a levegőben, remete-rákok mászkálnak a kövek között, magukkal cipelve mintázott házukat, vérpiros csillagok mozognak lassan, lilaszínű medúzák ringanak, mint megannyi néma harang, közbe-közbe egy muréna gonosz feje, hegyes foga bújik ki valamelyik kő mögül, vagy egy vöröspettyes kígyótest tekeredik, olyan mint a boszorkány a mesében, csak még félelmesebb, torzabb: a szürke nyolclábú hirtelen szétterül, mint egy piszkos rongy, de egyszerre nekilendül és lecsap valamire, akár a ragadozó madár. A langusztá kényelmesen mozog, hosszú bajusza rezeg, mint a bambusz horgászbót - és még mi mindenféle csoda él ott az átlátszó vízben, az ég alatt, amely éppen úgy ragyog, de sokkal pusztább, mint a tenger.

A nagy víz lélegzik, két melle szabályosan emelkedik, a hullám fel-felcsap a sziklára, Tuba lába alá, zölden, féhéren verdesi a követ, játszik rajta, el akarja érni a legény lábát. Néha sikerül is - lám, összerezzen és elmosolyodott! A habok is örülnek, nevetgélnek, újra nekifutnak a kőnek: a napsugár mélyen a vízbe hatol, szelíden a hullám kebelébe fúródik és fényes tölcserő formál. Lelked édes álomba merül, már nem gondolkozik, nem keres magyarázatot,

néma örömmel fogadja, amit lát, betelik vele és benne is napfényes hullámok járnak; mindent magába ölel, határtalan és szabad, mint a tenger.

Így töltötte az ünnepnapokat, de csakhamar hétköznapi is kísértésbe esett. Ha a tenger egyszer megfogta az ember szívét, részévé válik, ahogy a szív része az élő embernek. Végül is bátyjára hagyta földecskéjét, és útrakelt, a határtalan térség más szerelmeseivel együtt elment, Szicília partjára korállt keresni. Nehéz, de szép munka, tízszer is le kell buknod egy nap, de mennyi csodálatos látás, mikor a kék vízből súlyosan kiemelkedik a háló, félkörű szélén vasfogakkal, és a hálóban - mint fejben a gondolatok - mindenféle formájú és színű elevenség motoszkál, köztük a koráll rózsaszínű ágaskái, a tenger nagybecsű ajándéka.

Így aztán elaludt benne minden, ami a földhöz kötötte. A tenger rabja lett: az asszonyokat is mintegy álmodva szerette csak, nem sokáig és hallgatagon. Csak arról tudott beszélni nekik is, amit megismert, halról és korállról, a hullámok játékaról és a szelek szeszélyéről, meg az ismeretlen tengereket járó nagy hajókról. Szelíd volt a szárazföldön, óvatosan, bizalmatlanul lépkedett, néma maradt az emberek közt, mint a hal, és úgy nézett, mint aki a csalóka mélységekben megtanulta a gyanakvó éberséget. A tengeren viszont vidám volt, előzékeny a társaival szemben és fürge, mint a delfin.

De bármennyire nekivaló életet választ is magának valaki, néhány évtized alatt csak letelik az. Mire Tuba áthaladt a nyolcvanadik évén, két keze reumás lett a sós víztől, megnyomorodott és nem akart tovább dolgozni - elég volt! - elgörbült lábai alig bírták hajlott derekát, és a viharvert öregember bánatosan partra szállt a szigeten és felkapaszkodott a hegyre, a kunyhóba, ahol a bátyja élt gyerekeivel és unokaival. Ezek annyira szegények voltak, hogy nem lehettek jók, és az öreg Tuba most nem hozhatott nekik ízletes halakat, mint azelőtt annyiszor.

Nehéz lett a sora közöttük, nagyon is megnézték a darabka kenyeret, amit görbe barna kezével fogatlan szájába tett, és ő hamarosan belátta, hogy fölösleges itt. Lelke elborult, szívét összeszorította a bánat, naptól aszott bőrén kimélyültek a ráncok, és olyan fájdalom szaggatta a csontjait, amelyet addig nem ismert. Sokszor reggeltől napestig elüldögélt az ajtó előtti köveken és öreg szemével kibámult a csillogó tengerre, ahol élete széjjelfolyt a napfényes kék vízre, amely szép, mint az álom.

Messze volt a tenger, és az öregembernek nehéz volt a partját elérni, de mégis rászánta magát, és egy csöndes estén lemászott a hegyről, mint a megtiport gyík, az éles kövek közt. Mikor leért, a hullámok jól ismert morajlásukkal fogadták: a habok csobogása a föld halott kövein nyájasabban hangzott, mint az emberi beszéd, és az öreg halász térdre roskadt, az égre nézett és rövid imát mondott az emberekért, akik olyan idegenek maradtak a lelkétől. Levette a rongyokat vén csontjairól, letette a kövekre azt az agyonviselt bőrt, amelyet sose érzett igazán a magáénak, bement a vízbe és ősz fejét megrázva hátára feküdt. Föltekintett az égre és kinézett a messzeségbe, ahol az ég sötétkéék függőnye a bársonyos hullámokra hajolt, és a csillagok olyan közel vannak a vízhez, hogy azt hinnéd, elérheted őket.

Csendes nyári éjszakákon a tenger nyugodt, mint a gyermek lelke a nappal játécai után, mikor fáradtan pihen, halkan piheg és bizonyosan derűs álmokat lát. Ha ilyen éjszakán úszik a langyos sima vízben, kék szikrák villannak a kezéd alatt, kék láng terjed körülötted, és a lelked megolvad ebben a tűzben, amely szelíd, mint az édesanya meséi.

XX

Áhítatos csendben emelkedik a nap, a sziget köveiről kékes pára száll az égre, tele aranyos rekettyevirágok édes illatával.

Az álmatag víz sötét síkján a halvány égbolt alatt olyan a sziget, mint egy áldozati oltár a napisten színe előtt.

Csak az imént hunytak ki a csillagok, de a Vénusz még féhéren fénylik, magányosan úszik a zavaros színű ég hideg magasságában, pihés kis felhők áttetsző fátyla fölött. A felhők sárga rózsaszíne átforrósodik az első sugarak tüzeiben, és tükörképük a tenger nyugodt ölén olyan, mintha csupa gyöngyház bukkant volna fel a kék mélységből. A fűszálak a nap felé nyújtóznak, a virágszirmok kifeszülnek, ezüst harmatcseppek csüggnek a fűszálak hegyén, gömbölyödnek, leválnak és leesnek a melegítő álomban megizzadt földre. Szeretnéd hallani az esésük halk neszét és hűsít, hogy nem hallod.

Fölébredt a madárnép, repked az olajfák levelei közt és dalba kezd, míg alulról a tenger küldi a hegyekre sűrű sóhajtásait - a nap keltegeti.

Csend van, az emberek alusznak, a virágok és füvek illata a reggeli üdeségben erősebb még, mint a hang.

A fehér kunyhó ajtaján, amelyet a szőlő körülnyaldos, mint ladikot a tenger zöld hullámai, kilép a nap elé az öreg Ettore Cecco. Magányos Cecco. Magányos, barátságtalan emberke, hosszú majomkarja van, nagy kopasz feje olyan, mint a bölcseké, arcát úgy elnyűtte az idő, hogy két szeme alig látszik ki a petyhüdt bőr ráncai közül.

Szörös, fekete kezét a homlokához emeli és sokáig nézi a rózsaszínű eget, aztán körülpillant. Előtte a sziget szürkéslila szikláin smaragd és arany színek széles skálája ömlik el, rózsaszínű, vörös és sárga virágszőnyeg izzik. Az öregember napégette arcán mosoly rezeg át, jóváhagyón bólint nagy, nehéz fejével.

Úgy áll ott, mintha nagy súly nehezedne rá, háta meggörnyed, lábát szétterpeszti. Körülötte vidáman játszadozik az ifjú nap, a szőlők zöldje már élénkebben ragyog, hangosabban csivitelnek a pintyek és a csízek: a földi szeder és iszalag meg a kutytej sűrűjében fürj pitypalattyl, itt-ott feketerigó fütyül - gondtalan és nyalka, mint egy nápolyi.

Az öreg Cecco feje fölé emeli fáradt, hosszú karjait, kinyújtózik, mintha le akarna repülni a tengerhez, amely nyugodt, mint a bor a pohárban.

Mikor már kicsit rendbehozta vén csontjait, leül a köre, a házajtó mellé, kiveszi zsebéből a képeslevelezőlapot és most jó messzire tartja a szemétől, hunyorogva nézi, hangtalanul mozgatja a szája szélét. Nagy, régóta nem borotvált ezüst arcán mosoly rajzolódik, szeretet, bánat és büszkeség vegyülnek a mosolyában. A kék kartonlapon, előtte, két vállas legény képe látszik: egymásnak dőlve ülnek és vidáman mosolyognak. Göndörhajú mind a kettő, fejük nagy, mint az öreg Ceccoé, fölöttük pedig ez olvasható vastag, tisztán nyomtatott betűkkel:

*Arturo és Enrico Cecco
osztályuk nemesszívű harcosai.
Megszerveztek 25 000 textilmunkást,
akiknek heti 6 dollár bérük volt.
Ezért bebörtönözték őket.
Éljenek a szociális igazság bajnokai!*

Az öreg Cecco nem tud írni-olvasni, a felírás idegen nyelvű, de ő jól tudja, mi van odaírva, minden egyes szó ismerős neki. Két hónappal ezelőtt kapta és apai ösztönével tüstént megérezte, hogy valami baj van: szegény emberek képmását csak akkor szokták közölni, ha megszegik a törvényt.

Zsebébe dugta a képeslapot, de az nyomta a szívét, mint egy kődarab és napról napra nehezebb lett. Nemegyszer meg akarta mutatni a papnak, de hosszú élettapasztalata arra tanította, hogy igaz a mondás: „A pap az Istennek talán megmondja az igazat az emberekről, de az embereknek nem mond igazat.”

Az első, akitől megkérdezte, hogy mit is jelent a titokzatos levelezőlap, a vörös hajú festő volt, aki gyakran kijött Cecco házikójához, alkalmas helyet keresett festőállványának és lefeküdt mellé aludni, úgyhogy a feje a megkezdett kép négyszögű vásznának árnyékában pihenjen.

- Signore, mit csinált ez a két ember? - kérdezte tőle.

A művész megnézte a Cecco-fiúk jókedvű arcát és azt felelte:

- Bizonyosan valami mulatságosat.

- De mit írtak ide róluk?

- Angolul van, ezt a nyelvet pedig az angolokon kívül csak az Isten érti. No meg a feleségem, ha ugyan ez esetben hihetek neki, mert máskülönben nemigen ragaszkodik az igazsághoz.

A festő szeretett fecsegni, mint a csízmadár, semmiről se lehetett okosan beszélni vele. Az öreg elkomorodott, és otthagya, de másnap felkereste a művész feleségét. A kertben találta a kövér signorát, bő és áttetsző fehér pongyolában olvadozott a hőségtől: függőágyon hevert és kék szemével haragosan nézte a kék eget.

- Börtönbe csukták őket - mondta törve az olasz szót.

Az öregnek megroggyant a térde, mintha az egész sziget megrendült volna ekkora csapástól, de összeszedte erejét és megkérdezte:

- Loptak? Gyilkoltak?

- Ó, nem, csak szocialisták.

- Mi az, hogy szocialisták?

- Az... politika - felelte a signora elhaló hangon és lehunyta a szemét.

Cecco tudta, hogy az idegenek szörnyen értelmetlenek, még a calabriaiaknál is ostobábbak, de tudni akarta az igazságot a fiairól, hát sokáig állt ott a signora előtt, és várta, míg megint kinyitja nagy, lusta szemét. Mikor ez végre megtörtént, ujjával a levelezőlapra mutatva, tovább faggatta:

- Tisztességes dolgot cselekedtek?

- Azt nem tudom - felelte bosszúsan az asszony. - Mondtam már, hogy politika, nem érti?

Nem, nem értette. A politikát Rómában a miniszterek csinálják meg a gazdag urak, és arra való, hogy növeljék a szegény ember adóját. Az ő fiai pedig munkások, Amerikában élnek és derék gyerekek voltak mindig. Mi közük a politikához?

Egész éjjel üldögélt fiai képével a kezében. A hold világánál feketének látszott a kép és még komorabb gondolatokat keltett benne. Reggel elhatározta, hogy mégis megkérdezi a papot.

A feketereverendás ember lustán és szigorúan felelt neki:

- A szocialisták olyan emberek, akik szembeszállnak Isten akaratával. Elég, ha ennyit tudsz róluk.

Utána is kiáltott, még szigorúbban:

- Szégyen, gyalázat, hogy öregember létedre ilyen dolgokkal foglalkozol.

„Még jó, hogy nem mutattam meg neki a képet” - gondolta Cecco.

Eltelt még három nap. Akkor lement a borbélyhoz, aki nagy piperkőc volt és csélcsap, jóképű legény különben és erős, mint egy csikó. Azt beszélték róla, hogy pénzért szeret idős amerikai dámákat, akik állítólag azért utaznak ide, hogy a tenger szépségeiben gyönyörködjenek, de valójában kalandokat keresnek, szegény fiatal legényekre vadásznak.

- Nagy Isten! - kiáltott fel a rosszhírű ember, miután megnézte a lapot és arca kipirosodott örömeiben. - Hisz ez Arturo és Enrico, az én régi jó pajtásaim! Szívből gratulálok, Ettore atya, neked is, meg magamnak is. Hát ilyen híres földieim vannak! Erre már büszke lehet az ember.

- Ne szaporítsd a szót hiába - reccsent rá az öreg. De az tovább kiabált, gesztikulált.

- Hát ez nagyszerű...

- Mi van odaírva?

- Azt nem értem, de biztosan igaz, amit írnak. Szegény embernek nagy hősnek kell lenni, hogy végre megírják róla az igazat.

- Ugyan hallgass már!

Otthagytá és mérgesen kopogott facipőjével a köveken.

Elment egy oroszhoz, akiről azt mondták, hogy jóraláló, becsületes ember. Bement hozzá, leült az ágy mellé, amelyen az orosz csendesesen közeledő halálát várta, és megkérdezte őt is.

- Mit mondanak erről a két emberről?

A beteg összehunyorította kórtól és szomorúságtól fakó szemét, halkan felolvasta a levelezőlapra írt sorokat, aztán kedvesen rámosolygott az öregre.

- Signore - mondta ez - vénember vagyok és rövidesen megtérek az Istenhez. Ha a Madonna számon kéri tőlem, hogy mit csináltam a fiaimmal, apróra és igaz szóval el kell majd mondanom neki. Ezek itt a lapon az én gyermekeim, és nem értem, hogy mit mívelhettek és mért kerültek börtönbe.

Akkor az orosz komolyan és egyszerűen azt tanácsolta neki:

- Mondja a Madonnának, hogy a maga gyermekei jól megértették az ő Fiának legfőbb parancsát: Élő szeretettel szeretik felebarátaikat...

A hazugság sohase egyszerű, a hazugsághoz nagy és cifra szavak kellenek. Az öregember hitt az orosznak, és jól megszorította munkát sose próbált kis kezét.

- Szóval, nem válik szégyenükre a börtön?

- Nem. Hiszen tudja, a gazdag embert csak akkor csukják le, ha nagyon is sok rosszat művelt, és már nem tudják eltitkolni. De a szegény börtönbe kerül, mihelyt egy kicsit jobb életre törekszik. Maga boldog apa, azt mondom!

És gyenge hangján sokáig beszélt az öregnek arról, hogy mit terveltek ki becsületes emberek az élet megjavítására, hogy akarják legyőzni a nyomort és butaságot és mindazt a szörnyűt és gonoszat, amit a nyomor és a butaság szül.

A nap lángol az égen, mint egy tűzvirág, sugarai aranyporát szórja a sziklák szürke ölére, és a kövek minden redőjéből elevenségek, smaragdszínű füvek, égszínkéék virágok nyújtóznak vágyakozva feléje. A napvilág arany szikrái fellobbannak és kihunynak a harmat kristálycsöppjeiben.

Az öregember elnézi, hogy sugárzik körülötte minden, hogy nyeli magába a nap éltető erejét, és a madarak hogy szorgoskodnak, rakják dalolva fészkeiket. Gyermekre gondol, a két fiúra, ott túl az óceánon, a nagyvárosi börtönben - egészségtelen, rossz dolog ez, bizony...

De azért vannak a börtönben, mert a becsület útján járnak, mint ahogy az apjuk is azon járt egész életében - ez jó nekik és jó az ő lelkének.

És az öregember bronzbarna arca szinte megolvad büszke mosolyában.

„A föld gazdag, az emberek szegények: a nap jóságos, az ember gonosz. Egész életemben forgattam ezt magamban, nekik nem mondtam, de ők megértették, amit az apjuk gondolt. - Heti hat dollár? Az negyven líra! Hohó! De ők mégis kevésnek tartják, és 25 000 társuk velük együtt gondolja, hogy kevés annak, aki jól akar élni.”

Most már bizton hiszi, hogy fiaiban nagyra nőttek az ő lelkének titkos gondolatai, és büszke erre. Tudja azonban; hogy az emberek nemigen hisznek a mesében, bár maguk szövögetik nap nap után, hát inkább hallgat.

De mikor a fiai jövőjére gondolva, fogékony öreg szíve színültig megtelik, kiegyenesíti fáradt hátát, kifeszíti mellét és minden erejét összeszedve, rekedtes hangján kikiáltja a tengerre, a messzeségbe, a fiainak:

- Valio! Legyetek erősek!

A nap mosolyog, mind magasabbra hág a tenger sűrű, lágy vize fölé, és az emberek a szőlőkből felelnek az öregnek:

- Halihó!

XXI

Éjfél lesz nemsokára.

A sötét égen Capri kis templomtere fölött alacsonyan úsznak a felhők. Csillagminták ragyognak ki mögülük, a Sirius kék fénye hol fellobban, hol kialszik. A templom ajtaján mély orgonaszó árad méltóságosan, a futó felhők, reszkető csillagok; s mindez lágy muzsika: a rohanó felhők, a repeső csillagok, a ház-falakon és a tér kövein suhanó árnyékok. És e muzsika ritmusára mozog az egész tér, összeszűkül és elsötétül, majd kitágul, megvilágosodik, felragyog, mint valami operai díszlet.

Az Orion csodálatos csillagképe a Monte Solario fölé ereszkedett, sűrű fehér felhő koszorúzza a csúcsot, a meredek, csaknem függőleges hegyfalat hasadékok szagatják: olyanforma, mint egy sötét, öreg arc, amelyet felszántottak a világot és az embert átfogó gondolatok.

Ott, hatszáz méter magasan, felhőbe takarózik a rozzant kis kolostor és a temető. Kicsi ez is, a kevés sír megannyi virágágy, az egykori kolostor szerzetesei pihennek a virágok alatt. Az épület szürke falai ki-kibújnak a felhőkből, mintha figyelni akarnák azt, ami odalenn történik.

A téren zsibongva futkosnak a gyerekek, rakétákat dobálnak, tűzkígyók ugrálnak a kövezeten és piros szikrákat szórnak nagy ropogással: egy-egy merész kéz fogja és magasra hajtja a meggyújtott játékot, az sziszeg és csapong a levegőben, mint a megriadt denevér. A sötét kis alakok fürgén, kacagva, kiáltozva széjjelszaladnak, a kígyó csattanva robban és megvilágítja a zugokban megbújó lurkókat, tucatnyi pajkos szem csillan a sötétben.

A robbanások majdnem szakadatlanul követik egymást és elnyelik a hahotát, az ijedt sikoltásokat, meg a facipők kopogását a visszhangos lávakövön. Az árnyékok megremegnek, felszállnak, a felhőkön pirosan tükröződnek a fények, a vén házfalak mosolyogva emlékeznek: a mostani öregek is ilyen gyerekek voltak valaha, és százszor is lejátszódott itt ez a lármás és kicsit veszélyes karácsonyesti gyermekmulatság.

Mihelyt pillanatnyi csend támad, újra hallatszik az orgona komoly, zsolozsmás zenéje, és a tenger tompa hullámveréssel felel rá odalenn a part kövein, selymesen zizegő kavicsain.

Olyan az öböl, mint egy habzó borral teli serleg, szélein eleven drágakőlánc - a városok lámpasora, az öböl arany ékszere.

Nápoly fölött opálos pír játszik, akár az északi fény, tucatnyi rakéta és fényszóró robban bele, káprázatos virágbokréta nyílnak, egy pillanatig lebegnek a fényárban, aztán kihunynak, tompa dörrenés jár a nyomukban.

Az öböl félkörén véges-végig szüntelenül folyik a fények ékes beszélgetése: a nápolyi kikötő világítótornya hidegen, féhéren sugárzik, a Capo di Miseno pirosan csillog, Procida és az Ischia hegy tövében szikráznak a fények, mint egy sor nagy gyémánt a sötétség puha bársonyán. Fehér hullámrajok hömpölyögnek az öböl vizén, dallamos csobbanásukon át lágyabban érkeznek a messzeségből a robbanó rakéták sóhajai, az orgona még egyre bűg, a gyerekek kacagnak, de most egyszerre csak ünnepélyesen megkondul a harang, négyet és tizenkettőt üt.

Vége a misének, a templom ajtaján mint sokszínű láva zúdul ki a sokaság a lépcső széles fokaira: tekergő, ugráló kígyók fogadják. Az asszonyok rémülten sikoltoznak, a kis fickók boldogan kacagnak: ó, ez az ő ünnepük, senki sem merné megtiltani nekik a pompás mulatságot.

Egy kicsit ráijeszteni az ünneplőruhás, komoly felnőttre - micsoda öröm! Hadd fusson a zsarnok az üldöző tűzkígyó elől, amely sziszegve, szikrázva ugrál a lába körül. Ilyen öröm csak egyszer adatik az esztendőben...

Ezen az éjszakán, mikor a kis Jézus, az ő szerető barátjuk született, a gyerekek úgy érzik, övék a világ, ők a királyok, és vidám országlásuk rövid óráiban bőkezűen fizetnek a nagyok egész évi unott uralmáért. A bácsik nehézkesen szökdelnek, kerülgetik a tüzet, és szelíden könyörögnek irgalomért.

- Elég lesz, hé! Haramiák, elég!

Sietve jönnek a dzamponiarik - az abruzzói pásztorok, kurta kék kerekgallérban, nagykarimás kalapokban. Erős lábukon a fehér gypjúharisnyán sötétszínű szíj van keresztbefűzve: két pásztor dudát tart a gallér alatt, négy másik magashangú fatrombitát.

Ezek az emberek évente egyszer jönnek a szigetre és egész hónapot töltenek itt, különös, szép muzsikájukkal nap nap után dicsérik a Krisztust és a Szűzanyát.

Megható látvány, mikor hajnalhasadáskor, kalapjukat a lábuk elé dobva, megállnak a Madonna szobra előtt, áhítatosan néznek jószágos arcába, és a tiszteletüket izgalmas, csodálatos melódiába öntik, amelyről találóa mondta valaki, hogy szinte „érzékelte az Istent”.

Most a kisdéd jászlához mennek a pásztorok. Paolino, az öreg asztalosmester házában fekszik a kis Jézus, onnan kell átvinni Szent Terese templomába.

A gyerekek nyomukba szegődnek, a keskeny utca elnyeli sötét kis alakjukat, néhány perc, és a tér csaknem kiürül, elsötétedik, csak a templom lépcsőjén áll sűrűn a nép, várja a körmenetet, míg a felhők árnyéka enyhén, némán siklik a házfalakon és emberfejeket át, valósággal cirógatja őket.

A tenger lélegzik: a sziget földszorosán pinia rajzolódik a sötétbe, mint óriási váza karcsú talpon. A Sirius vakítóan ragyog, a Monte Solario csúcsáról már lefoszlott a felhő, a meredek fal fölött tisztán látszik az árva kis kolostor, és a magányos fa mintegy őrt áll előtte.

Az utca kanyarulatából vidáman, mint a csillogó patak árad a pásztorok éneke. Hajadonfővel, sasorrukkal, bő gallérjukban olyanok, mint a nagy madarak: muzsikálva jönnek, körülöttük a gyerek-nép hosszú nyelű fáklyákat visz, sok-sok láng imbolyog a levegőben, megvilágítja az öreg Paolino gömbölyded kis alakját, ezüstös fejét, és kezében a virágokkal teleszórt jászlat meg a kis Jézus rózsás testét, mosolygó arcát, áldásra emelt apró kezét. Az öregember olyan megindultan nézi a terakotta szobrocskát, mintha élne, pihegne és mindenkit biztatna, hogy napkeltével meghozza a „békességet a földön és jóakaratot az embereknek”.

Födetlen ősze fejek, komoly arcok, nyájas szemek hajolnak mindenfelől a jászol fölé. Bengáli tüzeket gyújtottak, a sötétség eloszlott a téren, mintha hirtelen megvirradt volna. A gyermekek énekelnek, kiabálnak, nevetnek, a felnőttek arcán is kedves mosoly ül, bizonyosan ők is szívesen ugrálnának és lármáznának, csak azért nem teszik, hogy tekintélyük meg ne rendüljön a gyerekek előtt.

A sárga gyertyalángocskák mint aranypillék repdesnek a sokaság fölött: a magasban, a sötét-kék égen színesen ragyognak a csillagok. A másik utcából is körmenet ömlik ki - leánykák hozzák a Madonna szobrát. Ott is muzsika szól, ott is fények, vidám kiáltások, gyerek kacagás - egész lelkeddel érzed, hogy születik az ünnep.

A kis Jézust az ó-templomba viszik, ahol már régen nem miséznek, annyira rozszant: egész évben elhagyatott, de ma virág, pálmalevél, citrom és narancs aranya díszíti az öreg falakat, és majdnem egészen betölti a Jézus születését ábrázoló kép.

A hegyek, barlangok, Betlehem városa és a szeszélyes alakú kis várak a hegyek tetején nagy parafa-darabokból készültek, az út kígyózva fut a domboldalon, a réteken juh- és kecskenyájak legelésznek, üveg-vízesések csillognak, pásztorok csoportokba verődve nézik az eget, ahol az arany csillag sugárzik, és repülő angyalok egyik kezükkel a vezérlő csillagra mutatnak, másikkal a barlangra, amelyben hajlékot talált az Istenanya és József: ott fekszik a csecsemő, kezét a mennyek felé emeli. És jön a pompás, tarka karaván, jönnek a királyok és a bölcsek, fölöttük ezüsthálakon angyalok lebegnek, kezükben rózsá- és pálmaágak: hosszú szakállú mágusok teveháton, szőke, dús fürtű, bársonyruhás királyok lóháton, göndör hajú numidák, arabok és zsidók és még száz meg száz ragyogó színű, fantasztikusan öltözött terakotta-figura.

Fehérburnuszos arabok máris bódékat állítottak fel a jászol körül és fegyvereket, selymet, viaszból készült nyalánkságokat árulnak, azután más, ki tudja miféle nációból valók, bort kínálnak, asszonyok, lányok korsóval a vállukon a forráshoz mennek vízerért, egy parasztember rózsával megrakott szamarát vezet, közvetlen a kisdéd körül térdre áll a nép, és szerteszéjjel mindenütt gyerekek játszanak.

Ez mind, mind nagy hozzáértéssel, mesterséggel van megcsinálva, felöltöztetve, felékesítve, elhelyezve, mind él és zsibong.

A gyerekek ott állnak a kép előtt, látták már tavaly is, de nagy figyelemmel nézik, és éber, élesen emlékező szemük tüstént fölfedezi az újat, ami az idén került még bele: közlik egymással fölfedezésüket, vitatkoznak, nevetnek, összevissza kiabálnak, míg azok, akik a szép művet alkották, a sarokba húzódva élvezik, hallgatják a fiatal kritikusok dicséretét.

Ők felnőttek, persze, családapák, sokkal komolyabb emberek, semmint hogy ilyen játék túlságosan érdekelhetné őket. Úgy tesznek, mintha rájuk nem is tartozna az egész. De a gyerekek sokszor okosabbak és mindig őszintébbek, mint a nagyok, tudják, milyen jólesik a dicséret, és nem fukarkodnak vele, magasztalják a mestereket. Azok meg-megsimítják bajsukat, szakállukat, így takargatják, hogy bizony öröm és elégtétel nekik az elismerés.

Itt-ott csoportokba verődik a gyereknép és gondbamerülten tanácskozik: most állítják össze a „bandákat”, mert újévkor majd nagy csapatokban, fenyőfácskák és csillag alatt járják végig a szívet, furcsa hangszereikkel fülsiketítő lármát csapnak, kopognak és huhognak. A tréfás hangok kíséretében rázendít majd a gyerekkórus pogány kis nótáira - a helybeli poéták költik azokat évente erre a napra.

*Boldog, szép újévet
Signorék, signorák,
Hallgassák víg kedvvel
Jókívánságainkat.*

*Nyissák ki fülüket
No meg kamrájukat,
Mert örömnappja ez
Isten örömnappja.*

*Megváltónk született
Csupaszon, szegényen,
Ökrök melengették,
Ráleheltek szépen.*

*Bajtól, búbánattól
Szabadítani jött el,
Életét adta
Értünk, szegényekért.*

*Így hát Jézus Krisztus
Emlékezetére
Adjatok, hadd töltsük
Vidáman e napot.*

Mialatt az egyik gyerek „banda” táncolva ezt a himnuszt zengi, a másik túlharsogja még vígabb énekével:

*Emlékezzünk pásztorokról,
Bölcsekről és királyokról,
Akik földre leborultak
A kis Jézus jászla előtt.*

Bum, bum! A dob tompán üti a taktust, míg egy vékonyhangú dudácska elmaradt a gyerektorkok mögött és most nevetségesen külön dudál, mintha megsértődött volna.

*Heródes, a zsvány király
Rútul félt a Jézuskától,
A haramja elrendelte:
Öljék le a kisdedeket.*

*No de mindez réges-rég volt,
A rossz király régen megholt,
De mi élünk s Jézuskának
Most csak tyúkot, kappant vágnak.*

A pattogós nóta a felnőtteket is megbuzdítja. Carlo Bambolo, a kövér kocsis, benyomult a kicsinyek közé, és kivörösödve, felfűjt orcákkal ordít, túlharsogja a gyerekek énekét.

*Pusztuljon el minden gond ma,
Vesszen örökre a bánat,
Idén nyavalyát ne lássunk,
Panaszra ne nyissuk szánkat.*

*Látjátok, a magas égen
Hogy sugárzik, izzik a nap,
Ily melegen, ilyen szépen
Égjen a mi életünk is.*

Az asszonyok sötét szeme ábrándosan kíséri a gyerekeket, a jókedv mind hangosabb, a pillantások vidámabbak, az ünneplőruhás lányok pajkosan mosolyognak a legényekre, az égen elhalványodnak a csillagok. És valahonnan felülről, ablakból vagy háztetőről egy láthatatlan tenor zendít rá:

*Legyen jókedv, jó egészség,
Akkor a többi is megjön.*

Az ódon templomban élénkül a gyerekkacagás, a legszebb muzsika a világon. Az ég már sápad a sziget fölött, közeledik a hajnal, a csillagok mind feljebb szállnak a mély kékségbe.

A kertek sötét zöldjében kigyúlnak a narancs aranyló gömbjei, sárga citromok mint nagy bagolyszemek kandikálnak ki a szürkületből, a narancsfák csúcsán a sárgászöld hajtások világítanak, az olajfák lombja tompa ezüst, venyigék hajladoznak a szélben.

Tűzpiros szegfűk és málnaszínű zsálya seprűcskái mosolyognak, nehéz nárcisz-illat terjeng az üde hajnali levegőben és egybeolvad a tenger sós leheletével.

A hullám hangosabban csobog, átlátszóbb is már, hab fehérlik rajta, mint a hó.

XXII

A Szent Jakab-város joggal büszke a kútjára. Ennél a kútnál szeretett pihenni és vidám beszélgetésbe elegyedni a halhatatlan Giovanni Boccaccio,¹⁸ a nagy Salvator Rosa¹⁹ pedig nemegyszer lefestette hatalmas vásznakra. A festőnek jó barátja volt Tomaso Aniello, akit a

¹⁸ A nálunk is közismert „Dekameron” szerzője, az olasz irodalom és szellemi megújulás egyik alapvetője. 14. század i. sz.

¹⁹ Festő, költő és zenész a 17. században.

nép, amelynek szabadságáért harcolt és elesett, Masaniellonak nevezett. Ez a Masaniello is a mi városrészünkben született.

Általában sok kiváló ember született és élt itt - hajdan több akadt, mint most, ma, mikor mindenki zakóban jár és politikával foglalkozik: nehéz ma a többiek fölé emelkedni, és a lélek is nehezen növekszik, ha újságlepedőkbe pólyázzák.

Múlt év nyaráig a városrészünk másik büszkesége Nuncia volt, a zöldségárus asszony - a legvidámabb teremtes a világon, és a legislegszebb a negyedünkben, amely fölött mindig egy kicsit tovább időzik a nap, mint a város más részei fölött. A kút, persze, ma is olyan, mint volt, az idő megsárgítja, de még igen sokáig fogja gyönyörködtetni az idegeneket mulatságos szépségével: a márványgyerekek nem öregsenek és nem fáradnak el a játékban.

A drága Nuncia ellenben tavaly nyáron tánc közben meghalt - ritka eset, hogy így haljon meg valaki, és érdemes elmondani a történetét.

Túlságosan eleven és tüzes szívű asszony volt ahhoz, hogy nyugalmasan éldegéljen az ura mellett. Ez sokáig nem értette a dolgot, kiabált, káromkodott, hadonászott, az öklét rázta, bicskáját mutogatta a férfiaknak, és egyszer használta is, felhasította valakinek az oldalát. De a rendőrség nem szereti az ilyen mókákat, és Stefano, miután a börtönben csücsült egy darabig, elutazott Argentínába - a levegőváltás igen üdvös a haragos embernek.

Nuncia huszonhárom éves korában özvegyen maradt ötéves kislányával, egy pár csacsival, kordéval, veteményeskerttel - vígkedvű embernek nem sok kell, ennyi tökéletesen elég volt neki. Ügyesen dolgozott, készséges segítőtársa is akadt bőven, és ha nem volt pénze, hogy megfizesse munkájukat, fizetett a mosolyával, nótájával és egyébbel, ami pénznél is többet ér.

Nem minden asszonynak tetszett az élete, persze, és a férfiaknak se mindnek, de mivel jószívű volt, a nők embereket békén hagyta, sőt gyakran még össze is békítette őket a feleségükkel. Azt mondta:

- Aki elhidegül az asszonyától, az nem jó szerető...

Arturo Lano, a halász, fiatalkorában papnövendék volt, lelkész akart lenni, de elvétette az utat, amely a reverendához és a paradicsomba vezet, eltévedt a tengeren, a kocsmákban és minde-nütt, ahol vigadni szoktak; Ez a Lano sok sikerült nótát szerzett és Nunciának azt mondta egyszer:

- Te talán azt hiszed, hogy a szerelem éppen olyan nehéz mesterség, mint a hittudomány?

Azt felelte neki:

- A tudományokat nem ismerem, de a te nótáidat annál jobban.

És elénekelt egyet közülük a halásznak, aki gömbölyű volt, mint egy hordó:

*Az is tavasszal volt,
Úgy történt, mint másszor,
Szüzanyánk is akkor fogant:
Virágfakadáskor.*

Lano nevetett persze, okos kis szeme eltűnt kövér arcának piros párnái közt.

Így éldegélt Nuncia, örömben, másoknak is öröme: mindenki kedvelte, még asszonypajtásai is belenyugodtak, hogy olyan, amilyen, megértették, hogy az ember természete a vérében és a csontjaiban lakik, és eszükbe jutott, hogy a szentek se mindig tudták legyőzni magukat. Elvégre a férfi nem Isten, és csak Istenhez nem szabad hűtlennek lenni.

Tíz éven át ragyogott Nuncia, mint a csillag. Mindenki elismerte, hogy ő a kerület legelső szépsége, legjobb táncosnője, és ha lány lett volna, bizonyosan megválasztják a piac királynőjének. Az volt mindannyiuk szemében.

Még az idegeneknek is megmutatták, és nemegy közülük szeretett volna négyszemközt beszélni vele: őt ez mindig nagyon mulattatta, majd hogy le nem csücsült nevettében.

- És milyen nyelven beszél majd velem az a százszor kimosott és kivasalt signore?

- Az aranypénz nyelvén, te kis bolond! - próbálták meggyőzni a józanok, de ő csak rázta a fejét.

- Idegeneknek nem adhatok el mást, mint hagymát, fokhagymát és paradicsomot.

Volt eset, hogy egyesek őszinte jóindulattal és nyomatékosan tanácsolták:

- Egy hónapig se tart és gazdag leszel! Gondold meg jól, ne felejtsd el, hogy leányod is van.

- Nem - felelte - én szeretem a testemet és nem bánthatom meg. Tudom, ha csak egyetlenegyszer tennék valamit kedvem ellenére, soha többé nem becsülném magamat.

- De hiszen... másokat nem utasítasz el!

- A mieinket nem... ha éppen úgy tartja kedvem.

- Kik azok a „mieink”?

Ő tudta:

- Azok, akik közt felnőtt a lelkem, akik megértének...

Egyszer aztán mégis összeszűrte a levelet egy angollal. Igen furcsa ember volt, mindig hallgatott, pedig jól tudott a nyelvükön. Fiatalkorban, de a haja már ősz, az arcán forradás húzódott végig: haramiaképű, de a szeme egy szentnek a szeme. Azt beszélték róla, hogy könyveket ír, mások hazárdjátékosnak mondták. Nuncia még Szicíliába is elment vele, de erősen megsovánnyodva került haza. Nem lehetett valami nagyon gazdag, mert Nuncia nem hozott se pénzt; se ajándékot. Attól fogva aztán megint csak a „mieinkkel” élt, jókedvben, minden öröme készen.

De egyszer, ünnep napján, mikor a templomba ment a nép, valaki csodálkozva megjegyezte:

- No nézd csak! Ez a Nina szakasztott az édesanyja.

Igaz is volt, akár egy májusi nap: Nuncia leánya észrevétlenül éppen olyan ragyogó csillaggá gyulladt, mint az anyja. Még alig töltötte be tizennegyedik évét, de szépen fejlett, dús hajú, büszke szemű lány volt, jóval idősebbnek, érettebbnek látszott.

Nuncia maga is ámulva nézett rá:

- Szűzanyám! Te Nina, talán szebb akarsz lenni, mint én?

A lány mosolyogva felelt:

- Nem, csak éppen olyan szép: elég az nekem.

És az örökké vidám Nunciát aznap először látták mélabúsnak. Este azt mondta a barátnőinek:

- Lám, ilyen az élet. Alig ürített ki félíg a poharadat, máris új kéz nyúl érte...

Eleinte, persze nyoma se volt a vetélkedésnek anya és leánya között. Nina szerényen, félénken viselkedett, szempilláin át nézte a világot, és férfiak előtt alig-alig nyitotta ki a száját: anyjának szeme pedig egyre mohóbban égett, hangja kihívóbban csengett. A férfiak a közelében

kigyulladtak, mint a vitorla, mikor a kelő nap első sugarai érik. És csakugyan, sokak számára Nuncia volt a szerelem első sugara: sokan hálásan, némán mérték, hogy lépked a leánya mellett, karcsú, mint egy árboc, és a hangja felszáll a házak tetejére.

Szép volt ő a vásártéren is, ahogy állt ott a sokszínű zöldségrakás előtt, mintha csak valami nagy művész festette volna a templomfal fehér hátterére - mert a Szent Jakab templom mellett volt a helye, a templom-tornáctól balra. És ott is halt meg, három lépéssel odább. Állt ott a helyén és valósággal lángolt: pajkos szavai, kacagása, ezernyi nótája mint pattogó szikrák röpködtek az emberek feje fölött.

Öltözködni úgy tudott, hogy a szépsége még jobban érvényesült, mint a nemesbor a szép kristálypohárban: mennél tisztább az üveg, annál jobban megmutatja a bor lelkét, a szín kiteljesíti az ízt, szagát, végigmondja a gyönyörű dalt, amely szöveg nélkül csendül a borral, és azért isszuk, hogy a nap vérének csöppjeivel táplálja lelkünket. A bor! - Úristen, ez a világ, minden zajával, tülekedésével annyit se érne, mint egy csacsi patája, ha az ember nem locsolhatná meg szegény lelkét egy pohárka jó vörös borral, amely, mint a szentáldozás, megtisztít bűneink üszkétől és megtanít szeretni a világot, megbocsátani neki a sok szemetet, amiből bizony eleget hord. Nézzetek csak poharatokon át a napba - meglátjátok, milyen meséket mond...

Nuncia ott állt a verőfényben, pajkos gondolatokat sugallt és tetszeni akartál neki - az ember szégyelli, ha egy szép asszony észre sem veszi, és igyekszik felülmúlni önmagát. Sok jót tett Nuncia, sok erőt serkentett, sokat adott bele az életbe - a jó mindig még jobb után való vágyat gyújt.

Anyja mellett mind többször megjelent a lány, szerényen, mint egy apáca, vagy - mint a tör a hüvelyében. A férfiak nézték, összehasonlították, egyik-másik talán meg is értette, mit érez néha az asszony, és milyen fájdalmassá válik az élete.

Múlik az idő, egyre szaporítja sietős, apró lépteit, a nap piros sugaraiban mint az arany por-szemek cikáznak ide-oda az emberek. Nuncia egyre gyakrabban összehúzta sűrű szemöldökét, úgy nézett a lányára, mint kártyás a játszótársára, mikor szeretné kitalálni a lapját.

Elmúlt egy év, két év, a lány mindjobban megközelítette az anyját és mindjobban távolodott tőle. Már mindenki láthatta, hogy a legények nem tudják, kire nézzenek szebben - egyikre-e vagy másikra? A barátnők - férfi és asszonypajtások szeretnek csipkelődni, oda szúrni, ahol fáj. Azt kérdik:

- No mi az, Nuncia? Elhalványít a lányod?

Az asszony nevetve felelt:

- A nagy csillag holdfényben is ragyog!

Mint anya, büszke volt a szép lányára, de mint asszony, hiába, csak irigyelte a fiatalságát. Nina elfogta előle a napot, holott neki még nem esett jól az árnyék.

Lano új nótát szerzett, és első strófája így szólt:

*Ha én férfi lennék,
Úgy élnék lányommal,
Hogy gyönyörűt szüljön,
Amilyen én voltam.*

Ezt a dalt nem akarta énekelni Nuncia. Híre járt, hogy a lány már többször is azt mondta az anyjának:

- Jobban élhetnénk, ha elővenné az okosabbik eszedet.

És eljött a nap, mikor így szólt hozzá:

- Mama, nagyon is eltakarsz az emberek elől. Már nem vagyok kislány, hadd vegyem ki én is a részemet az életből. Sokat éltél, vígan éltél, most már eljött az én sorom is, nem igaz?

- Miről beszélsz? - kérdezte az anyja, és büntudatosan lesütötte szemét. Tudta ő jól, hogy miről beszél a lánya.

Akkoriban tért vissza Ausztráliából Enrico Borbone. Favágó volt abban a csodálatos országban, ahol mindenki sok pénzt kereshet, ha akar. Hazajött egy kicsit melegedni verőfényes szülőföldjére, hogy azután visszatérjen oda, ahol szabadabb az élet. Harminchat éves volt, szakállas, erőstestű, jókedvű férfi, aki szépen tudott beszélni kalandjairól a messzi őserdőkben. Mások mesének hitték, amit az életéről elmondott, de Nuncia és leánya való igaznak.

- Látom, hogy tetszem neki - mondta Nina - te meg játszol vele és ezzel könnyelműségre csábítod! Utamba állsz!

- Értem - mondta Nuncia. - No jó, nem lesz okod a Madonnának panaszkodni anyádra.

És becsületesen visszavonult, pedig az az ember, mindenki láthatta, jobban tetszett neki, mint annyi más.

De, tudjuk, a könnyű győzelem elkapatja a győztest. Különösen, ha gyermek, akkor éppenséggel elbízta magát.

Nina most már úgy beszélt az anyjával, ahogy igazán nem érdemelte tőle. Egyszer, Szent Jakab napján, a kerületük ünnepén, az általános vigasság közepette, mikor Nuncia már gyönyörűen táncolta a tarantellát, a lánya mindenki hallatára odaszólt neki:

- Nem lesz sok? A te korodban már nem kéne annyit táncolni! Kímélni kellene a szívedet.

Aki csak hallotta a nyájas hangon mondott vakmerő szavakat, elnémult egy pillanatra, Nuncia pedig haragra gyulladva, két kezét szépvonalú csípőjére támasztva, visszakiabált:

- A szívemet félted? Igen? Jól van, kislányom, köszönöm. De próbáljuk meg, melyikünk szíve erősebb.

Gondolkozott egy kicsit, aztán ezt indítványozta:

- Fussunk versenyt, innen a kútig, háromszor oda és vissza, pihenés nélkül persze.

Voltak, akik nevetségesnek gondolták ezt a női versenyfutást, szégyenletesnek, botránynak tartották, de a legtöbben nagyra becsülték Nunciát, tréfás komolysággal fogadták az indítványt és szorították Ninát, hogy fogadja el a kihívást.

Bírákat választottak, meghatározták a maximális sebességet, pontosan, részletesen előírtak mindent, ahogy komoly versenyeken szokás. És sokan - nők is, férfiak is - őszintén kívánták, hogy az anya győzzön, megáldották, fogadalmat tettek a Madonnának, csak segítse meg, adjon erőt neki.

Már ott is állnak egymás mellett, nem néznek egymásra, a dob tompán megszólal - rajta! és repülnek is már az utcán át a térig, mint két nagy madár - az anya fején piros kendő, a lányén kék. A legelső percekben kiderült, hogy Nina erő és könnyűség dolgában elmarad az anyja mögött. Nuncia olyan lendülettel futott, mintha a föld vinné, akár anya a gyermekét. És az emberek az ablakokból, a gyalogjárókról virágot szórtak a lába elé, tapsoltak, kiáltással is biztatták. A második futásnál már jó négy perc előnyt szerzett, és Nina megtörtén, a kudarc

miatt elkeseredve sírt, fulladozott, leborult a templom lépcsőjére, harmadszor nem is indult. Nuncia meg fűgén, mint a macska, fölbe hajolt, kacagott, és sokan vele nevettek.

Megsimogatta a lány kibomlott haját.

- Gyerekem - mondta neki - tudd meg, hogy az asszonyszív akkor bírja a legjobban a mulatságot, munkát, szerelmet, ha már megpróbálta az élet: az életet pedig igazán csak a harmincadik után ismeri meg. No, ne mérgeskedj már.

És anélkül, hogy csak ki is szuszogta volna magát, újra tarantellázni akart.

- Ki táncol velem?

Enrico előlépett, levette kalapját, mélyen meghajolt a nagyszerű asszony előtt, és sokáig állt tisztelettel lehajtott fejjel.

A dob rácsördített, pergett, a tüzes tánc kirobbant, részegítőn - nagyon tudta ennek a szenvedélyes táncnak a titkát: gyönyörűség volt látni, hogy él, hogy játszik ez a remek, győzhetetlen test.

Sokáig táncolt és nemcsak eggyel: a férfiak kifáradtak, de ő csak nem tudott betelni a táncsal. Éjfél is elmúlt már, mikor felkiáltott:

- No, Enrico, még egyet, utolsót!

Lassan kezdte, szeme kitágult, szépen nézett a táncosára, sokat ígért, de egyszerre kurta kiáltással összecsapta a kezét és lerogyott, mintha elvágták volna a térdét.

A doktor azt mondta, megszakadt a szíve.

Bizonyosan úgy is volt.

XXIII

Alszik a sziget, szigorú csöndbe burkolózik, alszik a tenger is, mintha meghalt volna - valaki erős kézzel lehajította az égből ezt a furcsa alakú, fekete sziklát, a tenger mellébe vágta és kioltotta az életét.

Ha a tenger felől nézi valaki a szigetet, a messzeségből, ahol a Tejút aranyíve a sötét vízre hajlik, magas homlokú vadállatnak látja: bozontos hátát meggörbítve, a tengerre hasalt és óriás szájával némán issza a vizet, amely sűrű, akár az olaj.

December havában gyakori az ilyen síri csendes, fekete éjszaka, olyan ijesztően csendes, hogy még beszélni sem akarózik másképp, mint suttogva vagy igen halkan; úgy érzed, hogy a hangos szó megzavarhatna valamit, ami titokban érik a halotti némaságban, az éjszakai kékbársony ég alatt.

Így is beszél - igen halkan - az a két ember, aki a sziget partján az összevissza meredő sziklák közt ül. Az egyik finánc, sárgaszegélyű fekete kabátban, karabéllyal a hátán - arra kell vigyáznia, hogy a parasztok és a halászok ne szedjék össze a sziklák réseibe ülepedett sót; a másik öreg halász, arca úgy van beretválva, mint a spanyoloké: napégette arcán ezüstös oldalszakáll húzódik fültől az orrig; orra nagy és horgas, mint a papagájé.

A sziklákon az ezüstös veret tompán fénylik, mintha a tenger oxidálta volna a fehér fémét.

A finánckatona fiatal és arról beszél, persze, amit az évei sugallnak; az öreg kelletlenül felelget neki.

- Ki szerelmeskedik decemberben! Ilyenkor már születnek a gyerekek.

- No de... a fiatalok nem szeretnek várni.

- Várni kell.

- Te vártál?

- Én, öcsém, nem voltam katona, hanem dolgoztam és kitapasztaltam, amit ember csak tapasztalhat.

- Nem értem.

- Majd megérted egyszer.

Nem messze a parttól a kék Sิริust tükrözi a víz. Ha sokáig nézed azt a homályló foltot a vizen, meglátod a parafa úszót mellette, kerek, mint az emberfej és tökéletesen mozdulatlan.

- Te miért nem alszol?

Az öreg halász kitárja kopott, rőtre fakult kerek gallérját, és köhintve feleli:

- Kivetettük a hálót. Látod az úszót?

- Aha...

- Most három napja az egyik bokor hálója összeszakadt, összegabalyodott.

- Delfinek?

- Télen? Dehogysis. Cápa vagy tonhal; ki tudhatja?

Egy kis kő valami állat lába alatt leszakadt a hegyoldalról, zörögve futott a száraz fű között, le a tengerbe és hallhatóan csobbant a vízbe. Ezt a rövidke zajt szívesen befogadta a néma éjszaka, szeretettel kiemelte csendje mélyéből, mintha sokáig emlékezetében akarná tartani. A katona halkán rákezdett egy tréfás nótára.

Mért rossz alvó a vén ember,

No, Umberto, törd a fejed!

- Azért, mert legénykorában

Sokat szedett be a jóból.

- Ezt se rólam mondták! - jegyezte meg zsémbesen az öreg.

És mért rossz alvó a véne?

Okos Bergito, te mondd meg!

- Azért, mert még fiatal volt

Nem szeretett úgy, mint kéne.

- Jó nóta, Paschale apó?

- Majd megtudod, ha már túljársz a hatvanon. Minek kérded?

Sokáig hallgattak ők is, mint az éjszakában elnémult világ körülöttük, aztán kivette az öreg a pipáját, kopogott vele a kövön, hallgatta a rövid, száraz hangokat és megszólalt: - Mókázni tudtok, ti fiatalok, de vajon tudtok-e úgy szeretni, mint mi valaha?

- Eh, régi nóta! Szeretni mindig egyformán szerettek; én legalább azt hiszem.

- Hiszed?... Tudni kellene! Lám, a hegyen túl él a Senzamane-család. Kérdezd meg csak tőlük Carlo nagyapjuk történetét. A feleséged majd hasznát veszi.

- Mért faggassak én idegeneket, mikor te is elmondhatod.

Éjjeli madár repül valahol láthatatlanul, sajátságos, furcsa szag terjeng a levegőben, és mintha valami gyapjas anyaggal törülnék le sebtiben a száraz sziklákat.

A sötétség sűrűsödik a földön, nyirkosabb, melegebb lesz, az ég magasodik, a Tejút ezüstös ködében élénkebben ragyognak a csillagok.

- Régente jobban megbecsülték az asszonyt.

- Ugyan! Én nem így hallottam.

- Az emberek sokat hadakoztak...

- Sok asszony maradt özvegyen...

- Kalózkod, katonaság, csaknem minden öt esztendőben új kormány Nápolyban - lakat mögött kellett tartani a fehérsépet.

- Az ma se ártana!

- Ragadozták őket, mint a baromfit.

- Pedig ők inkább a róka rokonai.

Az öreg elhallgatott, rágyújtott a pipára, az édeskés fehér dohányfüst felhője megállt a mozdulatlan levegőben, a fellobbanó láng megvilágította a hajlott, barna orrát meg a kurtára nyírott bajuszt alatta.

- No és aztán?

- Aki hallani akar, hallgasson!

A Sirius rezgő fénye olyan erővel sugárzik, mintha a büszke csillag el akarna halványítani minden más égitestet. Aranypor ömlik el a tengeren, az égnek alig-alig látszó tükörképe meg-eleveníti egy kicsit a fekete, néma pusztaságot, áttetsző, színjátékos ragyogást visz bele; mintha a tenger mélységeiből villódzó szemek miriádja sugározna az égre.

A halász sértődötten hallgatott, néma volt, mint a hal. A katona törte meg a csendet.

- Figyelek már - mondta türelmetlenül, és az öreg elkezdte; sietség nélkül, halkan szötte a szót arról, amire mindenki mindig figyelni fog.

- Száz évvel ezelőtt ott, azon a helyen, ahol olyan sűrű a fenyves, élt Ekellani, a görög, kuruzsló és csempész, meg a fia, Aristido, a vadász - akkor még vadkecske tanyázott a szigeten. Abban az időben a Galiardi-család volt itt a leggazdagabb - most a nagyapa mellékeve után „Senzamane” - Félkezű - a nevük. Övék volt a szőlőskertek fele, nyolc borospince és több mint ezer hordó. Akkoriban még Franciaországban is becsülete volt a mi fehér borunknak. A franciák egyebet se becsülnek, úgy hallom, csak a bort. Kártyás, iszákos népség, elkártyázta még a királya fejét is - az ördög nyerte el.

A katona halkan nevetett; válaszként közel valahol loccsant a víz, és mind a ketten nyakukat előrenyújtva figyelték a tengert; a part felől gyűrűzve távolodott a gyenge fodor.

- A cernia próbálgatja a horgon a csalétket. Folytasd!

- No, szóval - Galiardiék. Három fitestvér volt, a történet a középsőről szól, Carlóról, akit dörgő hangjáról, erejéről Carlonénak neveztek. Egy szegény lány, Giulia, a kovács lánya

ejtette meg a szívét. Szegény lány volt, de okos; a vasgyúrók ritkán okosak. A házasság valami okból húzódott-halasztódott, kínlódván várták, hogy megesküdhessenek. A görögnek a fia sem aludt, neki is tetszett Giulia. Sokáig próbálta elnyerni a szerelmét, de nem sikerült, hát azt eszelte ki, hogy megszeplősíti, akkor Carlone majd hátat fordít az elbukott lánynak, és könnyű lesz megkaparintani. Szigorúbb világ volt az, mint a ma.

- No hiszen ma is...

- A céda élet gazdagoknak való mulatság, mi itt mind szegények vagyunk - mondta szigorúan az öreg, mintha csak úgy magának idézgetné a múltat.

- Egyszer, mikor a lány a levágott ágakat szedegette össze a szőlőjükben, a fiatal görög úgy tett, mintha elbotlott volna és az útról a falon át beesett a kovácsék szőlőjébe, egyenest a lány lába elé. Giulia, mint jó keresztény, lehajolt hozzá, hogy megsebesült-e, ő meg fájdalmasan nyögött és könnyögött neki:

„Ne hívj segítséget, Giulia, nagyon kérlek! Nehogy a féltékeny jegyesed meglásson itt melletted, mert megöl! Hadd pihenjek egy csöppet, aztán megyek.”

És mímelt ájulással a lány térdére ejtette fejét. Az ijedten segítségért kiáltott, de mikor az emberek odaszaladtak, a fiú hirtelen talpra szökött, mint akinek kutya baja, csak nagy zavarban van, és hangosan fogadkozott, hogy ő becsületes szándékkal szereti és házassággal fogja jóvátenni a szégyent, amit a fejére hozott. El akarta hitetni, hogy szerelmeskedésben kifáradva szunnyadt el a lány térdén. És hiába gyúlt haragra Giulia, a jámbor népség a csalónak hitt, még azt is elfelejtette, hogy a lány hívására siettek oda. Nem tudták, hogy a görög ember természetének ravaszság a neve. A görögöket azért kereszteltette meg az ördög, hogy könnyebben összezavarhassa a keresztények minden dolgát. Giulia esküdözött, hogy a görög hazudik, de az meggyőzte az embereket, hogy csak szégyelli az igazságot, és fél Carlone nehéz, nagy kezétől. Ő maradt felül, a félőrült lányt megkötözve a városba cipelték, mert követ ragadott fel, úgy támadt rájuk. Carlone meghallotta kiáltozását, elébe szaladt, és mikor elmondták neki, mi történt, előbb térdre roskadt ott a sokaság előtt, aztán felugrott és bal kezével arculcsapta a lányt, míg jobbjaival a görögöt fojtogatta; alig tudták kiszabadítani a markából.

- Ostoba fickó volt - szidta a katona.

- Aki becsületes, annak az esze a szívében lakik. Már mondtam, a dolog télen történt, karácsony ünnepe előtt... alig pár nappal előtte. Nálunk ilyenkor bort, gyümölcsöt, halat, szárnyas jószágot ajándékoznak egymásnak az emberek, kinek miből éppen feleslege van; mindenki ad, és legtöbbször természetesen a legszegényebbek kapnak. Nem emlékszem már, hogy tudta meg az igazat Carlone, de megtudta, és ünnep első napján Giulia meg az apja, anyja - akik még a templomba se mentek el - csak egyetlen ajándékot kaptak: egy kis kosárnyi fenyőgallyat és a gallyak közé rejtve Carlone Galiardi levágott bal kezefejét - azt a kezét, amellyel Giuliát megütötte. A kovácsék - Giuliával együtt - elszörnyedve rohantak hozzá.

Carlone térdén állva fogadta őket a háza küszöbén: egyik karja vége véres ruhába volt csavarva. Sírt, mint a gyerek.

„Mit műveltél magaddal?” - kérdezték. Azt felelte:

„Azt tettem, amit kellett. Az az ember, aki megbántotta szerelmemet, nem élhet - megöltem. A kéz, amellyel megütöttem ártatlan szerelmemet, megbántott engem - levágtam. Most azt akarom, Giulia, hogy bocsáss meg nekem; te is, a tied is.”

Megbocsátottak neki, persze, de a törvény a gazembereket is védi: két évig ült Galiardi a börtönben a bűnéért. És sok pénzükbe került a testvéreinek, hogy kiszabadítsák.

Akkor feleségül vette Giuliát és szépen élt vele késő öregségéig. Új családot alapítottak - a Senzamane, a Félkezű családot.

Az öreg halász elhallgatott, nagyokat szippantott a pipájából.

- Nem tetszik nekem ez a történet - mondta halkan a katona. - Vadember ez a Carlone. Ostoba história...

- Száz év múlva ostobaságnak nézik majd a te életedet is - felelte nyomatékkal az öreg és hatalmas füstgomolyt eresztett ki a sötétségbe. Majd még hozzátette:

- Ha ugyan egyáltalán emlékszik majd még valaki, hogy éltél a földön!

A csendben újra loccsant a víz, ezúttal erősen, hirtelen; a halász ledobta gallérját, gyorsan talpra ugrott és eltűnt, mintha csak elnyelte volna a sötét víz, amelyet a partnál fénylő fodrok tarkáztak, kékesek, mint a halpikkely ezüstje.

XXIV

Az éjszaka bársonyruhájában halkan jön a mezőkről a városba, és a város arany fényekkel fogadja. Két asszony meg egy fiatal legény megy ki a mezőre, mintegy az éjszaka elé, nyomukba árad a napi munkában kifáradt élet moraja.

Három pár láb halkan súrolja a régi út sötét kockáit, amelyeket még Róma százféle fajtájú rabszolgája rakott le. Az asszony hangja kedvesen, meggyőzően szól a meleg csöndben:

- Ne légy szigorú az emberekhez...

- Hát úgy vetted észre, anyám, hogy az vagyok? - kérdezi elgondolkozva a fiú.

- Nagyon is szenvedélyesen vitatkozol.

- Szenvédélyesen szeretem az igazságot.

A fiú baloldalán lépked a lány; facipője kopog a kövön, fejét hátraszegi, mintha vak volna, az égen ragyog a nagy esthajnalcsillag, alatta az alkonyat vörös csíkja. Két nyárfa rajzolódik a vörösségbe, mint két, meg nem gyújtott fáklya.

- A szocialistákat sokszor lecsukják - mondja az anya és felsóhajt.

Fia nyugodtan feleli:

- Majd abbahagyják; úgyis hiába.

- Lehet. De egyelőre...

- Nincs és nem lehet olyan erő, amely megölhetné a világ fiatal szívét.

- Énekbe való szavak, fiam.

- Milliók dalolják ezt az éneket, és egyre jobban figyel rá az élet. Emlékezz csak: te magad is azelőtt ilyen türelmesen, ilyen kedvesen hallgattál engem vagy Paolót, mint most?

- Igaz, igaz... De látod, a sztrájk miatt most el kell hagynod a szülővárosodat.

- Kicsi az két ilyen legénynek! Hadd maradjon itt Paolo. A sztrájkban győztünk...

- Győztetek - ismétli dallamosan a lány. - Te meg Paolo...

Nem fejezi be a mondatot, halkan nevet, aztán szótlanul mennek tovább egy percre. Sötétben emelkedik ki a földből előtűnik valami épületrom, jószagú eukaliptusz terjeszti fölője finom ágait. Mikor a három ember a fa vonalába ért, mintha megrezzentek volna az ágak.

- Paolo - mondja a lány.

Magas, sötét alak vált ki a romok közül, és megállt az út közepén.

- A szíveddel láttad meg - nevetett a fiú.

Onnan előlről, mintegy válaszként hangzik a kérdés:

- Jössz már?

- Megyek. És itt vannak az enyéim. Ne kísérjetelek tovább, nem kell. Mindössze öt órai utam van Rómaig, és szándékkal megyek gyalog, hogy rendbeszedjem közben a gondolataimat.

Megálltak. A hosszú legény levette kalapját és megindultan mondta:

- Ami anyádat és húgodat illeti, nyugodt lehetsz: nem lesz itt semmi baj.

- Tudom. Viszontlátásra, anyám!

Az asszony felsírt, halkan sóhajtott, három erős csók hallatszott a sötétben és egy férfias hang:

- Menj haza és pihend ki magad. Sok izgalmad volt ezekben a viharos napokban. Menj és ne félj, igazán nem lesz semmi baj. Paolo is a fiad, akárcsak én. No, húgocskám...

Újabb csók, lábak súrlódása az út kövén, az éjszaka csöndje tisztán visszaad minden egyes hangot, mint a tükör a képet.

A négy ember a sötétségben egyetlen testté olvadt össze és sokáig nem tudtak elválni. Aztán csöndesen mégis elszakadtak egymástól, hárman zajtalanul közeledtek a városi fények felé, a negyedik gyors lépéssel nyugatnak tartott, ahol az alkonyi fény már kialudt, és sok csillag gyűlt a sötétkék égen.

- Isten áldjon - hangzik fel halkán, szomorúan az éjszakában.

És a messzeségből frissen válaszol a másik hang:

- Isten áldjon! Ne búsulj, hamarosan találkozunk.

A lány facipője szárazon kopog, egy rekedtes hang vigasztaló szavakat mormol.

- Nem vész el a fia, donna Filomena, ebben bízhatik, akár a Madonnája kegyelmében. Jó esze van és erős szíve; tud szeretni és szeretetet kelteni. A szeretet növeszti legerősebbre a szárnyakat, úgy száll a legmagasabbra az ember.

A város mind sűrűbben ontja a sötétbe szerény, sápadt fényeit, a magas legény szava is csillog, mint a szikra.

- Ha valaki szívében hordja a szót, mely a világot egybeforrasztja, mindenütt talál embereket, akik meg tudják becsülni.

A város falához simulva alacsony, fehér kis kocsmák bújik meg a földön; ajtajának világos négyszöge hívogatva pillant a közeli utcákra. Az ajtó körül három asztalkánál sötét figurák zajonganak, gitár nyög, mandolin fémes hangja rezeg idegesen.

Mikor a három ember az ajtóhoz ért, a muzsika elhallgatott, a hangok elcsendesedtek, több ember felállt.

- Jó estét, elvtársak! - szólt be a magas legény. És tucatnyi hang felelt neki örömmel, barátsággal:

- Jó estét, Paolo elvtárs. Ide tartasz? Egy pohár borra?

- Nem, köszönöm.

Az anya felsóhajtva mondja:

- Téged is nagyon szeretnek a mieink.

- A „mieink”, donna Filomena?

- Ejnye már, sose ne vess! Nem olyan mondja, aki idegen a népétől. Mindnyájan szeretünk téged is, őt is.

A magas legény karon fogja a leányt.

- Mindnyájan... és még egy, igaz?

- Igaz - feleli halkán - persze.

Az anyja csendes nevetéssel mondja:

- Jaj, gyerekeim, ha titeket lát és hall az ember, még elhiszi, hogy csakugyan jobb életetek lesz, mint nekünk volt.

Aztán mindhármukat elnyeli az utca; amely keskeny és gyűrött, mint egy elviselt, öreg kabát ujja.

XXV

Reggel óta nagy zajjal, bőségesen hullott az eső, de délre kimerültek a felhők, sötét szövetük megritkult, ködös darabokra szakadt. A szél a tengerre hajtotta és ott megint sűrű, kékesszürke tömeggé sodródott össze, mély árnyékot vetett az esőtől megcsillapult vízre.

Keleten sötét az ég, villámok cikáznak a feketeségben, de a sziget fölött már teljes pompájában, káprázatosan ragyog a nap.

Aki messziről, a tenger felől nézi a szigetet, annak olyan most, mint valami gazdag templom ünnepnapon: tisztára mosták, dús, színes virágdíszbe öltöztették. Nagy vízcseppek csillognak mindenfelé - a szőlő sárgás fiatal levelein a topáz, a glicinia fürtjén az ametiszt, a piros gerániumon a rubin, a fűben, a bozót sűrű zöldjén és a fák lombozatán a smaragd színében.

Csend van, mint közvetlen eső után mindig; alig hallik a patak gyenge csobogása, vize láthatatlanul fut a kövek közt, a kutyatej, a földiszeder és a kusza, illatos iszalag gyökerei közt. Odalenn lágyan morajlik a tenger.

A rekettye égető arany vesszői megnehezdedtek a nedvességtől, ringanak, nesztelenül rázzák le a vizet a cifra alakú virágaikról.

A dús zöldben hevesen vetélkedik a halványlila glicinia meg a vérpiros geránium és rózsza. A pitypang sárga brokátjába iriszek és violák sötét bársonya vegyül. És mind virít és világít, szinte muzsikálnak, mint a hegedűk, fuvolák és szenvedélyes csellók.

A párás levegő illattal van tele és részegít, akár az erős óbor.

A szürke sziklát felszaggatták a robbanások, erős vasoxyd-réteg borítja a repedéseket, savanykás dinamitszag árad a sárga és szürke kövek között. Négy kötőő ül és ebédel a szikla tövében; erős legények, rongyos ruhájuk átázott, bőrbocskor van a lábukon.

Sietség nélkül, jóízűen falatoznak egy nagy lapos tálból, olajban sült kemény poliphúst esznek, krumplival és paradicsommal, és vörös bort isznak hozzá, sorra adják egymásnak a vékony nyakú üveget.

Kettő borotvált arcú és olyan hasonló, mintha testvérek, sőt ikrek lennének; a harmadik fél-szemű, görbe lábú emberke, sovány teste, kapkodó mozdulatai öreg madárra emlékeztetnek, melynek tollat kicsipdesték; a negyedik vállas, szakállas, karvalyorrú férfi, középkorú, de már erősen öszül.

Nagy kenyérdarabokat tör le, eligazítja bortól csapzott bajuszát, szájába dugja a falatot, aztán tovább beszél:

- Mese! Hazugság! Semmi rémségeset nem csináltam.

Barna szeme komolyan, gúnyosan pillant a sűrű szemöldök alól, hangja érdes, rekedtes, beszéde lassú, kelletlen. Társai figyelemmel hallgatják, nem szólnak közbe, hol egyik, hol másik néz a szemébe, kérve: „Folytasd!”

És ő folytatja, deres szemöldökét mozgatva.

- Az az ember - Andrea Grassónak hívják - éjnek idején jött a falunkba, mint valami tolvaj, koldusgúnyában, a kalapja éppen olyan fakó és rongyos, mint a csizmája. Kapzsi volt, arcátlan és szívtelen. Hét év után már levett kalappal köszöntötték az öregeink, ő meg alig biccentett rá. És körös-körül negyven mérföldre adósa volt mindenki.

- Vannak ilyen emberek. - A görbe lábú felsóhajtott, ingatta a fejét. A beszélő ránézett és gúnyosan kérdezte:

- Volt dolgod velük?

Az öreg szótlanul legyintett, a borotváltképűek elnevelték magukat - pontosan egyszerre a kettő - a karvalyorrú kiitta borát és míg szemével a sólyom röptét követte, tovább mesélt:

- Tizennegyedik évemben jártam, mikor felfogadott, másokkal együtt, hogy követ hordjunk az épülő házához. Kegyetlenebbül bánt velünk, mint az állattal, és mikor az egyik társam, Luchino, ezt a szemébe mondta, azt felelte neki: „A számár az enyém, de te nem tartozol hozzám, miért kíméljelek?”

- Szíven ütött ez a beszéd, attól kezdve jobban megfigyeltem és láttam, milyen hetykén, cinikusan viselkedik mindenkivel, nem nézi, öreg-e, asszony-e. És ha komoly emberek figyelmeztették, hogy ez nincs rendjén, szemükbe nevetett és azzal vágott vissza: „Engem se kímélt senki, míg szegény voltam!” Papokkal, carabinieriikkel barátkozott, mások csak a keserves ínségük napjaiban látták, amikor azt csinálhatott velük, amit akart.

- Vannak ilyen emberek - ismételte halkan a görbe lábú, és most mind a hárman részvétellel néztek rá. Az egyik borotvált odanyújtotta neki a borosflaskót, az öreg elvette, a nap ellenébe tartotta és azt mondta, mielőtt ivott:

- A Madonna szent szívére.

- Gyakran mondogatta Grasso: „A szegény a gazdagnak, a buta az okosnak szolgál; így volt ez mindig, így is kell lenni.”

Elmosolyodott, az üveg után nyúlt, de az üres volt már, hát hanyagul félrelökte a kövek közé, ahol a kalapácsok, kapák heverték, és egy darab gyújtózsínór tekeredett, mint valami kígyó.

- Nekem meg más fiatal társaimnak különösen fájt az ilyen beszéd; bántotta a reménységünket, a jobb életre való vágyakozásunkat. Egyszer este Luchino barátommal együtt találkoztunk vele kinn a földeken. Lóháton ment valahova, és nem sietett; mi udvariasan, de nyomatékkal mondtuk neki: „Megkérjük, legyen jobb szívvel az emberek iránt.”

A borotváltképűek nagyot nevettek, a félszemű is elmosolyodott, a beszélő hangosan sóhajtott.

- Ostobaság volt, persze, de hát a fiatalságban van a becsület. A fiatalság hisz a szó hatalmában. Én azt mondom, a fiatalság az egész élet lelkiismerete.

- No és Grasso?

- Ránk förmedt. Nem ijedt meg tőlünk. „Eresszétek el a lovamat, zshiványok!” Kirántotta a pisztolyát és hol egyikünkre, hol másikunkra fogta. „Ne féljen - mondtuk neki - és ne haragudjon. Mi csak jó tanácsot adtunk. Nincs egyéb szándékunk.”

- Nagyon helyes - mondta az egyik borotvált, és a másik rábólintott; a görbe lábú száját összeszorítva a követ nézegette, tapogatta görbe ujjával.

Az ebédet már elköltötték, egyikük vékony bottal ütögette a fűszálakról a kristályos esőcseppeket, a másik követte példáját, majd a fogát piszkálta egy növénysszárral. A levegő mind szárazabb lett, mind forróbb. A rövid déli árnyék gyorsan elfogy. Halkan csobban a tenger, a komoly történet lassan pereg tovább.

- Ez a találkozás rosszra fordította Luchino sorsát. Apja és nagybátyja adósai voltak Grassónak, és szegény Luchino soványodott, fogát összeszorította, a szeme se úgy nézett már, ahogy annyira tetszett a lányoknak. „Eh - mondta nekem egyszer - rosszul csináltuk mi ketten. Mit ér a szó, ha farkasnak mondják!” Nekem az jutott eszembe: ez a Luchino ölni is képes! Sajnáltam a gyereket meg a derék családját. Én magányos, szegény fickó voltam, éppen akkor halt meg az édesanyám.

A karvalyorrú kötőrő méstől fehér kezével megsimogatta bajuszát, szakállát, a bal keze mutatóujján fényes ezüstgyűrű volt, láthatóan jó nehéz.

- Az emberek talán hasznát látták volna a cselekedetemnek, ha véghez tudom vinni, de hát puha a szívem. Egyszer az utcán találkoztam Grassóval, hozzászegődtem, és tőlem telhető szelídséggel mondtam neki: „Kapzsi és rosszindulatú ember maga, Grasso! Nehéz annak a sora, aki a keze alá kerül. Vigyázzon, nehogy addig bántsa, amíg kést ragad. Menjen el innen, ajánlom; költözzön el a falunkból.” - „Ostoba fickó vagy” - ezzel akart lerázni, de én csak hajtogattam tovább a magamét. Kinevetett: „Mennyit adjak, hogy békén hagyj? Egy líra elég lesz?” Sértő beszéd volt, de én uralkodtam magamon. „Menjen el innen, azt mondom!” A jobb oldalán mentem, vállunk összeért. Észrevétlenül kihúzta a bicskáját és felém szúrt. Bal kézzel nem sokra megy az ember, húsbomba döfte a kést vagy egy hüvelyknyire. Földhöz vágтам, persze és belerúgtam, ahogy a disznóba szoktak. „Szóval, kotródj innét” - mondtam neki, mikor ott fetrengett előttem.

A borotváltképűek gyanakodva néztek rá, aztán lesütötték a szemüket. A görbe lábú lehajolt és a saruja szíját kötözte.

- Még aludtam reggel, mikor beállítottak a carabinieri és elvittek a rendőrkapitányhoz, Grasso komájához. „Becsületes ember vagy, Ciro - mondta a kapitány - nem fogod tagadni, hogy meg akartad ölni Grassót az este.” - Mondtam, hogy ez hazugság, de ők más szempontból nézik az ilyen ügyeket. Két hónapig ültem fogságban a tárgyalásig, aztán elítéltek egy évre és nyolc hónapra. „Jó - mondtam a bírának - de ezzel a dolog még nincs elintézve.”

Kivett a kövek közül egy bontatlan üveg bort, és a bajusza alá illesztve, hosszút húzott belőle és mohón nyelte, szőrös ádámcsutkája ugrált, szakállá felborzolódott. Három pár szem szótlanul, szigorúan figyelte.

- Nem szívesen beszélek erről - mondta és továbbadta az üveget a társainak, letörölte összefröcskölt szakállát.

- Mikor hazatértem a faluba, mindjárt láttam, hogy nem lesz ott maradásom: félt tőlem mindenki. Luchino elmondta, hogy a letelt év alatt még nehezebb lett az életük. Szomorú volt szegény, mint a zsarátnok. Úgy? - gondoltam és elmentem Grassóhoz. Nagyon megijedt, mikor meglátott. „Én hát visszajöttem volna - mondom neki - most kotródj innét!” Puskát ragadott és lőtt. De az madárnak való söréttel volt megtöltve, és a lábamra célzott. Még csak el se estem. „Ha megölsz, a sírból is visszajövök. Megfogadtam a Madonnának, hogy ki-üldözlek innét. Makacs ember vagy, de az vagyok én is!” Összeverekedtünk és valahogy eltörtem a karját. Nem akartam, ő támadt rám. A nép összeszaladt, elfogtak. Ezúttal három évig, kilenc hónapig ültem. És mikor lejárt az időm, az öröm, aki ismerte az egész históriát és szeretett engem, erősen igyekezett meggyőzni, hogy ne menjek haza, szegődjek el munkásnak Apuliába, a sógorához, akinek sok földje és szőlője van ott. De én persze már nem tudtam lemondani arról, amit elkezdtem. Hazamentem, eltökéltem, hogy nem ejtek el több fölösleges szót - beláttam már akkor, hogy tíz közül kilenc fölösleges. A szívemben csak az az egy szó hangzott: „Kotródj!”

- Történetesen vasárnap érkeztem a faluba, éppen misére a templomba. - Grasso ott volt. Tüstént meglátott, felpattant és odakiáltotta az egész gyülekezetnek: „Ez az ember azért jött, hogy megöljön, polgártársak! Az ördög küldte a lelkemért!” Körülfogtak, mielőtt hozzányúlhattam, mielőtt a fejére olvashattam volna, amit kellett. De hiába - elterült a köpadlón, a guta megütötte; egész jobb oldala megbénult, meg a nyelve. És hetedik hétre meghalt. Ennyi az egész. Az emberek hosszú mesét költöttek rólam, szörnyű rémmesét, de abból semmi se igaz.

Elmosolyodott és a napba nézett.

- No, ideje hozzáfogni - mondta.

A három ember szótlanul, sietség nélkül talpra állt, a karvalyorrú a szikla rőt, olajos hasadékára nézett és megismételte:

- Fogjunk munkához.

A nap a zeniten állt, már fölperzselt minden árnyékot.

A felhők a látóhatáron leereszkedtek a tengerre, most még nyugodtabb, még kékebb lett a vize.

XXVI

Pepe tízesztendős, törékeny, cingár, fűrge, mint a gyík, tarka rongyai fityegnek keskeny vállán, és számtalan lyukon kikandikál a napsütéstől és pizsoktól sötét bőre.

Olyan, mint a száraz fűszál, a tengerről fúvó szél hajtja, játszik vele; Pepe napkeltétől napszálltáig szökdel a sziget szikláin és minduntalan, hol innen, hol onnan hallik fáradhatatlan hangocskája:

*Szép Itália,
Gyönyörű hazám...*

Minden érdekli: a virágok sűrű patakjai a jó földön, a gyíkok a lilásszürke kövek közt, a madarak az olajfa remekművű lombozatában és a szőlők malachitszínű csipkéin, a halak a tengerfenék sötét kertjei mélyén és az idegenek a város keskeny, kusza utcáin; a kövér német, akinek arcát vívókarddal összeszabdalták, a színészképű angolus, aki állandóan az ember-megvető szerepét játssza, az amerikai, aki makacsul, de hiába igyekszik, hogy angolnak nézzék, és az utánozhatatlan francia, lármás, mint a csörgő.

- Micsoda ábrázat! - mondja a pajtásainak Pepe és mindent meglátó szemével a németre mutat, aki olyan nagyképű, hogy még a hajaszálai is égnek merednek. - Ni, akkora a pofázmánya, mint a hasam.

Pepe nem szereti a németeket, eszméit és hangulatait az utca, a piac irányítják, meg a sötét lebujok, ahol az ő köréből való emberek iszogatnak, kártyáznak, olvassák az újságot és politizálnak.

- Mi, szegény déliek jobban szeretjük a balkáni szlávokat, közelebb vannak hozzánk, mint kitűnő szövetségeseink, akik barátságunkért cserébe afrikai sivatagokkal ajándékoznak meg.

Ezt mondogatták egyre sűrűbben az egyszerű emberek itt, délen, és Pepe mindent hall, minden megragad az eszében.

Az angol unottan lépdél ollóforma lábaival, Pepe előtte jár, és rázendít a gyászmise valamelyik dallamára vagy egy szomorú nótára:

*Meghalt a jó barátom,
Feleségem oly szomorú,
És én sehogy se értem,
Miért a nagy ború?*

Pepe pajtásai az angolus mögött jönnek, szinte gurulnak nevettükben, de ha az idegen rájuk néz egykedvű, fakó szemével, elbújnak, mint az egerek a bokrok vagy a házsarok mögé.

Sok érdekes történetet lehetne Pepéről mesélni:

Egyszer egy signora rábízott egy kosár almát. Saját kertjében szedte és a jó barátnőjének szánta ajándékkul.

- Megkeressz vele egy soldót - mondta a fiúnak - elkel az nálad.

Pepe nagy készséggel vállalkozott, fejére emelte a kosarat és elindult vele, de csak késő estére jelentkezett a soldóért.

- Nem nagyon siettél - mondta az asszony.

- Mégis nagyon elfáradtam, drága signora - sóhajtott a gyerek. - Volt vagy egy tucat...

- Egy tucat abban a színültig telt kosárban? Tizenkét alma?

- Gyerek, signora!

- No de az almáim?

- Előbb csak kisfiúk voltak, Michele, Giovanni...

Most már megharagudott a signora, vállon fogta és jól megrázta a fickót.

- Elvitted az almáimat vagy sem? Felelj!

- A piacig, signora! Hallgasson csak meg, milyen tisztességesen viselkedtem. Előbb ügyet se vetettem a csúfolódásukra. Nem, mondtam magamban, hadd nevezzenek számárnak, mindent eltűrök a signora kedvéért... a maga kedvéért, signora! De mikor aztán az anyámat emlegették gúnyosan, ohó, gondolom, ezt már nem viszitek el szárazon. Letettem a kosarat és - látta volna csak kedves, jó signora, hogy milyen ügyesen dobtam, telibe találtam azokat a zsványokat - bizony, jót nevetett volna.

- Széthordtátok az almáimat? - rivallt rá az asszony.

Pepe bánatosan sóhajtott.

- Ó, dehogy. De amelyik alma nem talált, összezúzódott a falon, a maradékot pedig megettük, mikor már győztem és kibékültem az ellenséggel.

Az asszony sokáig háborgott, Pepe fejére szórt minden szitkot, amit csak ismert. A gyerek figyelmesen, szelíden hallgatta, olykor még csettintett is a nyelvével és hangosan méltányolta:

- Ó, ezt aztán megmondta! Micsoda szavai vannak!

És mikor az végre belefáradt és otthagya, még utána is kiáltott:

- Igazán nem bántaná a dolog annyira, ha látja, hogy milyen pontosan megcéloztam a gazfickók fejét azzal a pompás gyümölcssel. Jaj, csak látta volna! Még két soldót is adna az egy helyett, amit ígért.

De a goromba néni nem értette meg a győztes szerény büszkeségét, még megfenyegette kemény öklével.

Pepe testvérnéje - jóval idősebb, de semmivel sem okosabb nála - elszegődött egy gazdag amerikai villájába, a szobákat takarítani. Egy-kettőre tiszta, piros arcú lány lett belőle, kivirult a jó kosztos, szemlátomást telt, érlelődött, mint a körte augusztusban.

Az öccse megkérdezte egyszer:

- Te mindennap falatozol?

- Kétszer is, háromszor is napjában, ha kedvem tartja - felelte büszkén.

- Kímélned kéne a fogaidat - tanácsolta neki Pepe.

Elgondolkozott, aztán tovább kérdezősködött:

- Nagyon gazdag az amerikai?

- Az? Én azt hiszem, még a királynál is gazdagabb.

- No, az ilyen badarságokat csak add be másnak! De hány nadrágja van a gazdának?

- Nehéz azt megmondani.

- Van tíz?

- Talán még több is.
- Ide süss! Hozz el nekem egyet, amelyik nem nagyon hosszú és jó meleg - javasolta Pepe.
- Minek?
- Nem látod, milyen az enyém?

Látni nem is volt olyan könnyű: Pepe nadrágjából már csak igen kevés maradt a lábaszárán.

- Igaz - ismerte el a nénje - neked ruha kell, okvetlenül. De hátha azt gondolná, hogy elloptuk?
- Pepe nyomatékkal válaszolt:

- Nem kell azt hinni, hogy más ember butább, mint mi vagyunk. Ha valaki a sokból egy kicsit elvesz, az nem lopás, az elosztás.
- Mesebeszéd! - vitatkozott vele a nénje, de Pepe gyorsan meggyőzte. És mikor a lány kihozott a konyhába egy szép világosszürke nadrágot és kiderült, hogy az valamivel hosszabb, mint Pepe tetőtől talpig, a fiú rögtön kitalálta; hogy mit kell csinálni.
- Add csak azt a kést! - mondta.

És a két testvér nyomban átalakította az amerikai nadrágját. Nagyon használható ruhát szabtak belőle; zsineggel a vállra lehetett akasztani, a nyakon összekötözni, ruhaujjat pedig a zsebekből csináltak, igen megfelelőt.

Talán még célszerűbben is kiformálták volna, ha a gazda felesége meg nem zavarja őket. De az betoppant a konyhába és módfelett durva szavakat használt, a legkülönbözőbb nyelvekből szedte össze a szavakat, mindegyikből egyforma hibásan, ahogy az amerikaiak szokták.

Pepe sehogy se tudta megállítani az ékesszólását; homlokát ráncolta, kezét a szívére tette, kétségbeesetten fogta a fejét, kimerülten sóhajtott, de hiába, az asszony nem nyugodott mindaddig, amíg a férje meg nem jelent.

- Mi a baj? - kérdezte az.

Pepe felelt neki:

- Nagyon csodálom, signore, hogy a signora akkora lármát csap, sőt bánt egy kicsit, hogy ezzel még önt is sérti. Ő azt gondolja, ha jól értettem, hogy elrontottuk ezt a nadrágot, de biztosítom, uram, nekem jó így. A signora bizonyára azt hiszi, hogy önnek csak ez az egy nadrágja van és nem tud másikat venni.

Az amerikai nyugodtan végighallgatta és csak ennyit mondott:

- Én pedig azt hittem, te jómadár, hogy rendőrt kell hívni.
- Ugyan? - álmélkodott Pepe. - És miért?
- Hogy lecsukjanak.

Pepe nagyon elkeseredett, majdhogy el nem sírta magát, de uralkodott az indulatán és méltósággal felelt:

- Ha ön, signore, kedvét leli abban, hogy másokat börtönbe csukasson, hát tessék! De én nem tenném, ha nekem volna annyi nadrágom és önnek egyetlenegy se. Én önnek adnék kettőt, talán még hármat is, bár senki sem hord három nadrágot egyszerre. Különösen ilyen meleg napon.

Az amerikai jót nevetett - hiszen gazdag embernek is jókedve van néha - megvendégelte Pepét csokoládéval és adott neki egy frankot. Pepe megpróbálta fogával a pénzdarabot, azután megköszönte:

- Köszönöm szépen, signore. Nem hamis, ugye?

Pepe akkor a legboldogabb, ha magányosan álldogálhat valahol a sziklák közt és elnézi hasadékaikat, mintha csak a kő életének titokzatos történetét olvasná. Élénk szeme kitágul ilyenkor és szép fátyol vonja be, két sovány kezét háta mögött összekulcsolja, feje kicsit lebillen és gyengén mozog, mint a virág csészéje. Halkan dúdol valamit... örökké dalolgat.

Az is jó, mikor a virágokat nézheti. Ibolyaszínű gliciniapatakok folynak le a hegyfalon, és ő megfeszül, mint a húr, mintha hallani akarná a selymes kis szirmok zizegését, mikor a tengeri szellő rájuk lehel. Nézi őket és dalol.

- Fiorino... fiorino...

A messzeségben mintha óriási dobot vernének, tompán sóhajt a tenger. Pillangók játszadoznak a virágok fölött. Pepe fölneéz, figyeli őket, kicsit irigyen és bánatosan, de mégis az idősebb testvér jóindulatú mosolyával.

- Hess! - ijesztgeti a smaragdszínű gyíkot.

És ha a tenger nyugodt, mint a tükör és a kövekre nem fut fel a verő hullám fehér csipkéje, Pepe egy sziklára telepedve, éles szemmel néz bele az átlátszó vízbe: a rótszínű vízínövények közt könnyedén úsznak a halak, az ollótlan rák ide-oda nyilall, a lábatlan meg oldalán csúszkál. És a csöndben, a kék víz fölött, halkan szól a fiú dallamos, réveteg hangja:

- Ó, tenger, tenger...

A nagyok azt mondogatják a gyerekről:

- Ebből anarchista lesz.

De a jobb indulatúak, akik több figyelmet szentelnek embertársaiknak, mást mondanak:

- Ez a Pepe lesz a mi költőnk!

Pasqualino pedig, az asztalos, akinek fejét mintha ezüsből öntötték volna, és az arca olyan, amilyent a régi római pénzekén látni, a bölcs Pasqualino, akit mindenki tisztel, a magát hajtogatja:

- A gyermekeink jobbak lesznek, mint mi, és jobb lesz az életük...

Sokan hisznek neki.

XXVII

Nagyszombat holdtalan éjszakáján a városszéli szűk, résnyi utcákon lassan lépked egy asszony; fekete kerekgallér van rajta, arcát nem látni, a csuklya eltakarja, a bő gallér redői terjedelmesnek mutatják, némán megy, olyan, mint a mérhetetlen fájdalom megtestesülése.

Mögötte muzsikások jönnek, éppen olyan lassan, egyetlen testté összezárkózva, a rézkürtök félelmesen előremerednek vagy könyörögve néznek a sötét égre, harsognak, sóhajtoznak, a klarinétok orrhagon szólnak, mint az álmatlan szerzetes, a fagott zúg, mint a haragos szél, a trombita bosszút lihegve panaszol, a vadászkürtök reménytelenül vetélkednek vele, a baritonkürt búsan imádkozik, a nagydob nyögve dong, üti a taktust a komor indulóhoz, aprózó, száraz verésével egybehangzik a száz meg száz láb kopogása a kövezeten.

A réz tompa halotti fénnel csillog, az emberek, akiknek derekát övezi, ijesztően furcsák, a fahangszerek kiállnak, mint agyarak, olyan ez a zenés csapat, akár egy óriási fekete kígyó feje, míg a test nehezen, sötéten kúszik utána a keskeny utcákon a szürke falak közt.

A különös menet Krisztus végső szenvedésének éjszakáján kitódul egy-egy kis térre - olyanok ezek az alaktalan terecskék, mintha az idő lyukakat vágott volna a város köruhájába - aztán újra benyomul valamelyik résnyi szűk utcába, majdhogy szét nem veti. Így tekereg tovább a fekete kígyó, melynek minden gyűrűje élő emberi test, végigkúszik a városon, a hallgató ég alatt, követi az asszonyt, aki sejtelmes gondolatokat ébreszt bennünk.

Fekete és néma, mintha kibírhatatlan fájdalom béklyóit viselné, hajdani hiedelmek mélységébe ragadja a képzeletet; Isisre²⁰ emlékeztet, aki elvesztette bátyját-hitvesét - a gonosz Szet-Tifon tépte szét. És mintha az asszony titokzatos alakjából indulna ki a fekete sugárzás, a félelmes ború, amit réges-régen élt át az ember, ezen az éjszakán feltámad és megmutatja neki, milyen közel van hozzá a múlt.

A gyász-zene visszhangot ver a házak ablakain, megrezegteti az üvegtáblákat, az emberek halkán beszélgetnek, de minden hangot elnyel az ezernyi láb tompa dobogása az utca kövén; a kő szilárd a lábuk alatt, de az egész föld bizonytalan, szűk az embernek, ember volta fojtón árad körülötte, akaratlanul felnézel a ködös égre, ahol halványan fénylenek a csillagok.

De most a messzeségben, a magas falon, az ablakok fekete négyyszögében piros lángok visszfénye gyúl ki, fellobban, kialszik, meg újra kigyullad, és a sokaságon, mint az erdő tavaszi lehelete, fojtott suttogás fut át.

- Jönnék! Jönnék!

Ott elöl másféle zaj született és éled, növekszik; derűsebb, mint emez; a fény egyre ragyogóbb, mintha most gyorsabban lépkedne az asszony, és a nép élénkebben követi, még a zene ritmusa is meginog egy pillanatra, a hangok bizonytalankodnak, összezavarodnak, a fuvola elrohan, nevetségesen magasan szól, halk nevetés hallatszik.

És akkor hirtelen meseszerű váratlansággal kis tér tárul a szemed elé; a tér közepén fáklyák és bengáli tüzek fényében két alak tűnik fel: egyik hosszú fehér köntösben, szőke hajú, Krisztus jól ismert alakja, a másik égszínkék lepelben János, az Úr kedves tanítványa. Körülöttük sötétbe öltözött emberek, fáklyával a kezükben, déli típusú arcukon büszke mosoly - mindegyiken ugyanaz a mosoly: büszkék a nagy örömré, amit ők maguk teremtenek.

Vidám a Krisztus is, egyik kezével megfeszítésének virággal körülfont eszközét fogja, a másikkal élénken kíséri szavait: Jánosnak mond valamit, és az nevet, göndör fejét hátraveti, fiatal, csupasz arcú és szép, mint Dionysos.²¹

A sokaság kiömlött a térre, mint egy olajsűrű folyó, máris kört formált és az asszony - fekete, akár a borús éjszaka - egyszerre csak, mintha szállna, odalebeg Krisztusához, közvetlen elébe, ott megáll és ledobja fejéről a csuklyát, köpenye, mint egy felhő ereszkedik le a lábához.

A csuklya alól szabadult Madonnafej, a dús aranyhaj felragyog, csillog a vígan, büszkén lobogó lángok világában, és a köpeny alól, meg innen, onnan az istenanyjához legközelebb álló emberek kezéből sok-sok fehér galamb röppen fel és száll csattogó szárnyakon a sötét

²⁰ Az egyiptomi mitológia alakjai. Isis, a szerelem és termékenység istennője, testvére és férje, Osiris, az alvilág ura, a halottak bírja. Szet, a harmadik testvér, a gyilkos aszály és egyéb bajok okozója. A görögök a kegyetlen Tifon óriással azonosították.

²¹ A szenvedélyeket felszabadító mámor és a bor istene.

levegőébe. Egy pillanatig azt hihetnéd, hogy ez az ezüstös fehérbe öltözött, virágokkal ékes asszony és a fehér, szinte áttetsző Krisztus meg az égszínkéék János - mind a három oly csodálatos, annyira nem földi - az égbe szálltak, a körülöttük repeső fehér szárnyú galambok pedig a cherubok seregei. - Gloria, Madonna, gloria - tör fel a kiáltás ezernyi torkon a fekete sokaságból, és akkor körös-körül megváltozik a világ: az ablakokban mindenfelé apró lángok gyúlnak, a kezek magasra emelik a fáklyákat, aranyszikrák röpködnek itt is, ott is, zöld, piros, ibolyaszínű fény sugárzik, a galambok a fejek fölött szálldosnak, mindenki felnéz és boldogan kiáltja:

- Gloria Madonna, gloria!

A házfalak ringanak a lobogó fényben, gyerek-, asszony- és leányfejek néznek ki az ablakokon, az ünneplő ruhák élénk színei kinyílnak, mint megannyi nagy virág, a Madonna, János és Krisztus közt állva, szinte elolvad az eláradó ezüst sugárzásban, arca nagy és rózsásfehér, szeme óriási, göndör aranyhaja dúsan omlik két vállára. Krisztus hangosan, vígan nevet, ahogy illik a föltámadotthoz, a kékszemű Madonna rámosolyog és fejét csóválja, János pedig fogja a fáklyát, meglóbálja a levegőben, szikráztatja - fiatal gyerek még és szemmel láthatóan szeret pajkoskodni - sovány, eleven tekintetű és ürge, mint a madár.

Nevet mind a három, azzal a győzhetetlen nevetéssel, amelyik csak a déli nap alatt a derűs tenger partján fakad. Nevetnek a többiek is körülöttük, az arcukba néznek, mindenből valami szép látványosságot formálnak és a legszebbek ők maguk.

No meg persze, ott van a sok gyerek, ide-oda cikáznak a három főalak körül, mint a fehér madarak a fejük fölött és hangosan, boldogan, felajzottan kiáltják ők is:

- Gloria, Madonna, gloria!

Az öregasszonyok imádkoznak. Nézik azt a háromságot, amelyik szép, mint az álom, és jól tudják, hogy a Krisztus asztalos a Pizacane utcában, János órás, a Madonna pedig egyszerűen Annita Bragalia, aranyhímzőnő... igen, jól tudják ezt az öregasszonyok, de azért imádkoznak hozzájuk, fonnyadt ajkuk szép szavakkal hálálkodik a Madonnának mindenért, legfőként azért, hogy *van*.

Ünnepélyes ének hangzik valamerről, önkéntelenül eszedbe idézi a régi zsoltosmát:

Halál, hol a te birodalmad...?

Hajnalodik, a templomokban vidám csengés-bongás, a harangok egymás szavába vágva hirdetik, hogy föltámadt Krisztus, a tavasz istene. A téren a muzsikások szoros körbe álltak, rázendítenek és a zene ütemére mennek a templomba, ott is a gloriát bújja az orgona, és a kupola alatt sok madár repked: az emberek hozták őket, hogy elbocsássák abban a pillanatban, amikor az orgona mély hangján dicséri a tavasz föltámadt istenét.

Gyönyörű szokás, hogy a madárnépet, a legtisztább teremtményeket a világon, így bevonják az ember legszebb ünnepébe, csodálatosan dalol a szív, mikor a száz meg száz kicsi madár szállong, csicsereg és csattog, a párkányokra, szobrokra ül, az oltárra száll.

A tér kiürül, a három ragyogó alak kart karba öltve énekel valamit szép összhangban, úgy mennek az utcán, a muzsikások követik őket, nyomukban a sokaság, a gyerekek szaladgálnak, olyanok a piros fények sugarában, mint a szétszóródott korallgyöngyök, a galambok már leszálltak a háztetőre vagy a párkányokra és búgnak, turbékolnak.

- Krisztus föltámadott!

És mind feltámadunk halottainkból, halállal győzzük le a halált.

-&-